

Μέρος Γ' (205)

Εκκλησιαστική Κατάσταση στη Σιάτιστα

01. <Εισαγωγή>

Επειδή στην εποχή της Τουρκοκρατίας σε κάθε κοινοτική πράξη, είτε εκπαιδευτικής είτε πολιτικής είτε κοινωνικής φύσεως, την πρωτοβουλία είχαν οι αρχιερείς, έκρινα επιβεβλημένο να γράψω στο παρόν μου έργο για τους κατά καιρούς αρχιερείς, έχοντας υπόψη την περισπούδαστη και τέλεια μελέτη του φίλου μου Μαργαρίτη Τουμπαλίδου, διακόνου τότε και γραμματέως του μητροπολίτου Αθανασίου Πολέμη¹, δημοσιευθείσαν στην «**Εκκλησιαστική Αλήθεια**».

Η Σιάτιστα εκκλησιαστικά ανήκει στην επαρχία² Σισανίου, που υπάγονταν στην Αρχιεπισκοπή της Α' Ιουστινιανής³ και από άλλους μεν θεωρούνταν ως μητρόπολη, από άλλους δε ως επισκοπή. Για τη σύσταση της επαρχίας Σισανίου τίποτε το βέβαιο δε γνωρίζουμε. Αλλ' άμα λάβομε υπόψη τους αρχιερείς της Νεόφυτον, Παχώμιον και Γερμανόν, που βρέθηκαν γραμμένοι ο Νεόφυτος στο ναό του Αγίου Νικολάου του χωριού Κίναμι⁴, ο Γερμανός σε ένα αντιμήνσιο⁵ της <εράς> εκκλησίας του Μαρτσιστιού⁶, του Παχωμίου θεωρουμένου αγνώστου εποχής, αφού δεν αναφέρεται σε ένα κατάλογο που αναγράφονται τα ονόματα των άλλων δύο, συμπεραίνομε ότι αυτοί θα ήσαν αρχιερείς αμπροστά από τα 1600 και αυτοί θα ήσαν διάδοχοι του Λαυρεντίου και επομένως δικαιούμεθα να παραδεχτούμε ότι η επαρχία Σισανίου έχει την αρχή της σύστασής της α-

¹ Πρόκειται για το μητροπολίτη Αθανάσιο Β', τον από Κώου, (1893-1900).

² **Επαρχία**, εκκλησιαστική περιφέρεια.

³ **Α' Ιουστινιανή**, η Αρχιεπισκοπή Αχρίδος. Η Αχρίδα ήταν πατρίδα του Ιουστινιανού, ο οποίος και την ονόμασε Πρώτη Ιουστινιανή. (Ο Φ.Ζ. στα χειρόγρατά του την αναφέρει ως Ιουστιανή). Βλέπε σχετικά: 1) Κανατσούλης Αθανάσιος, «**Η Σιάτιστα από της εισβολής των Τούρκων και εντεύθεν**», **ΗΛΜ 1934**, σελ. 161-162 και 2) Τσαμίσης Παντελής, **Η Καστοριά και τα μνημεία της**, σελ. 61.

⁴ **Κίναμι**, το χωριό Πολύλακκος του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Νεάπολης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

⁵ **Αντιμήνσιο**, αγιασμένο ύφασμα που απλώνεται πάνω στην Αγία Τράπεζα, για να τελεστεί το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

⁶ **Μαρτσίστι**, το χωριό Περιστέρα του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Νεάπολης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

μπροστά από το 1500.⁷ Διετέλεσε υπό την Α΄ Ιουστινιανήν έως τα 1767, οπότε <η Αρχιεπισκοπή Α΄ Ιουστινιανής> προσετέθη (*προσαρτήθηκε*) στον Οικουμενικόν Θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Τότε πατριάρχης ήτο ο κύριος Σαμουήλ και αρχιερέως Σισανίου ο Νικηφόρος. Έδρα της Επισκοπής ή Μητροπόλεως Σισανίου ήτο το Σισάνιο, αλλ' επί Ζωσιμά αρχιερέως, Σιατιστέως την πατρίδα, μετεφέρθη αυτή στη Σιάτιστα στα 1686⁸. Τότε η Σιάτιστα ήταν πολιτεία, όπως αναφέρεται σε (206) γράμμα του αρχιεπισκόπου Αχριδών Ιωσήφ και εις σημείωμα του αρχιερέως Νεοφύτου, που έχει ως εξής:

«Κατά το ,αχπστ^{ων} (1686) σ(ωτή)ριον έτος αρχιεράτευσεν ο αοίδιμος εν Αρχιερεύσι και Πατριάρχαις Αχριδών κυρ Ζωσιμάς, όστις πατρίδα μεν είχε την πολιτείαν ταύτην Σιάτισταν εξ ευπατριδών γονέων»⁹.

Ούτος, όπως είπαμε, έχει μεταφέρει την έδραν από το Σισάνιο στη Σιάτιστα, όπου χρησιμοποίησεν ως Μητρόπολη την οικία του, που σώζονταν χρησιμοποιουμένη ως Μητρόπολη έως τα 1944, οπότε την έχουν καταστρέψει από θεμέλια οι Γερμανοίταλοι, δια να πάρουν την ξυλεία και <να> την μεταχειριστούν ως καύσιμον ύλην. Την οικίαν του ο Ζωσιμάς αφήκε με διαθήκη του στον υιό του, όπως μαρτυρεί το παρακάτω έγγραφο, που σώζονταν στα χέρια των απογόνων του.

«Ιωσήφ ελέω θεού Αρχιεπίσκοπος Ιουστινιανής Αχριδών και πάσης Βουλγαρίας.

+ Η μετριότης ημών μετά των περί ημάς Ιερωτάτων Αρχιερέων, των εν αγίω πνεύματι αγαπητών και πολυποθήτων αδελφών και συλλειτουργών δηλοποιεί (ο ει και δήλον μεν εστί, αλλά προς πλείονα την ασφάλειαν και τρανωτέραν βεβαιότητα) ότι το οσπήτιον, οπού ο ποτέ μακαριώτατος κυρ Ζωσιμάς εκάθητο και κατώκει εν τη πολιτεία Σιατίστης, είναι οικοδομημένον και τεθεμελιωμένον εις τόπον όχι της πολιτείας ή εκκλησιαστικόν, αμή εις edικόν του τόπον, όθεν ακολούθως είναι κτήμα των κληρονόμων του, του υιού του δηλονότι, και έστιν υπό την

⁷ Δύσκολα παρακολουθούμε το συλλογισμό του συγγραφέα για τη χρονολογία σύστασης της επαρχίας Σισανίου και δεν κατανοούμε εύκολα το συμπέρασμά του: «και επομένως δικαιούμεθα να παραδεχθούμε ότι η Επαρχία Σισανίου έχει την αρχή της σύστασής της αμπροστά από το 1500». Το συμπέρασμα όμως αυτό προφανώς έχει σχέση με τον τόπο και το χρόνο αναγραφής των ονομάτων των τριών αρχιερέων και ιδιαίτερα με τη χρονολογία αρχιερατείας του Λαυρεντίου, στοιχεία που ο συγγραφέας τα γνωρίζει από τη μελέτη του Μ. Τουμπαλίδη στην «Εκκλησιαστική Αλήθεια» του έτους 1899, σελ. 149 και από το βιβλίο του Μ. Ι. Γεδεών: **Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Αποστολικής Εκκλησίας των Αθηνών**, σελ. 6, όπου η σχετική σημείωση 2, στοιχεία που τα υπολογίζει, αλλά δε θεώρησε σκόπιμο να τα παραθέσει.

⁸ Σύμφωνα με νεότερη έρευνά του ο Α.Ν.Δάρδας υποστηρίζει στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης** ότι πιθανότερο είναι ο Ζωσιμάς να έγινε επίσκοπος Σισανίου στις αρχές του 1686 (σελ. 28) και η Σιάτιστα να έγινε οριστικά έδρα της επαρχίας στο χρονικό διάστημα από 1696 έως το 1700 (σελ. 32).

⁹ Βλέπε και Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-)**, σελ. 117, (σελ. κώδικα 281).

εξουσίαν αυτού να το μεταχειρισθή και να το κάμη ως βούλεται και θέλει, ὡς περ δηλοποιεῖ ο αὐτός μακαριώτατος τούτο και εις την αυτού ἐγγραφον διαθήκην, ην και ημεῖς κατὰ πάντα βεβαιούμεν. Ὅθεν, ει μεν τις ἤθελε συγχύσει τους κληρονόμους αυτού ἢ φανερώς ἢ κρυφίως εις τούτο, ει ἄλλο τι ὅμοιον, ει μεν ἐστὶ του ιεροῦ καταλόγου μενέτω καθηρημένος της ιερωσύνης αυτού, ει δε λαϊκός, αφορισμένος παρὰ κυρίου παντοκράτορος και κατηραμένος και ασυγχώρητος και μετὰ θάνατον ἄλυτος, ὅστις αν η, ο τοιούτος και ἐξω της Χριστοῦ ἐκκλησίας, μηδεὶς ἐκκλησιάση αὐτόν ἢ αγιάση ἢ θυμιάση, ἢ ἀντίδωρον δω ἢ μετὰ θάνατον ταφῆς ἀζιώση (207) εν βάρει ὀργῆς και αλύτου αφορισμοῦ του παρὰ θεοῦ κυρίου παντοκράτορος. Το ρηθὲν ὁσπῆτιον εἶναι ἀνώγειον και κατώγειον, και ἔχει τρεις οντάδες ἐπάνω και δύο κάτω και κατώγειον και ἀχούρι και δευτέραν αὐλήν και ἀχυρῶνα και πηγάδι και κήπον με την περιοχὴν του. Εἰς δε ἀσφάλειαν ἐγγράφη και το παρόν, βεβαιωθὲν παρὰ της ημῶν μετριότητος και υπογραφέν υπό των περὶ ημᾶς αγιωτάτων Ἀρχιερέων των εν αγίῳ πνεύματι ἀδελφῶν και συλλειτουργῶν εις τε διηνεκὴ βεβαίωσιν της ἀληθείας και ἵνα ἔχη το κύρος και την ἰσχύν εν παντί κριτηρίῳ.

,αψμη^ω Ιουλίου <1748>
+ Ο Αχριδών Ιωσήφ υποβεβαιοί
Ἐπονται ὀνόματα Ἀρχιερέων δυσανάγνωστα¹⁰

02. <Ιεράρχες>

02.01. Περίοδος μεταξύ Λαυρεντίου, Νεοφύτου, Παχωμίου, Γερμανοῦ και Παρθενίου 1510-1639. Περίοδος Παρθενίου, Δανιήλ, Νικηφόρου, Λεοντίου και Ζωσιμά 1639-1686¹¹

02.01.1. <Γενικά>

Ἀρχιερεῖς που χρημάτισαν στη μητρόπολη ἢ ἐπισκοπὴ Σισανίου μπροστά ἀπὸ το Ζωσιμά και ὕστερα ἀπὸ το Λαυρέντιο ἦταν οἱ ἀκόλουθοι: ο Ζαχαρίας, ο Παρθένιος, ο Δανιήλ, ο Νικηφόρος και ο Λεόντιος. Στὴν ἐποχὴ του Δανιήλ μας ἐνδιαφέρει τους Σιατιστινοὺς ἡ ἀνέγερση του ἀρχαίου ναοῦ του Αγίου Δημητρίου, που σύμφωνα με μια σημείωση του Νεοφύτου «πάνυ σμικρότατος

¹⁰ Βλέπε και Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης (1686-),** σελ. 128-9.

¹¹ Για τὴ σειρά των ἐπισκόπων Σισανίου μέχρι το Ζωσιμά ο Α.Ν.Δάρδας γράφει στο βιβλίο του **Η Ἐπισκοπὴ - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης,** σελ. 23: «*Η πιθανότερη σειρά ... μέχρι νεότερη και ἀσφαλέστερη τεκμηρίωση, εἶναι: ... Λαυρέντιος (ἀρχές 16^{ου} αι.), Μεθόδιος; (1538), Ἀνώνυμος (1578), Νεόφυτος (;), Παχώμιος (;), Δανιήλ (1624, 1647, 1652), Ἰερεμίας (1653, 1654) Παρθένιος (1665, 1668), Παῖσιος (;), Λεόντιος (1676, 1677, 1683), Γερμανός (1683-1686). Τον Γερμανό διαδέχεται ο Ζωσιμάς (1686-1746)...*».

ων και μη χωρών τους εις λογικὴν λατρείας προσερχομένους χριστιανούς εκ θεμελίων ανωκοδόμηται ανεγηγερμένος προ χρόνων εκατόν πενήκοντα τεσσάρων», δηλαδή στα 1647, εάν λάβομε υπόψη ότι τα παραπάνω εγράφησαν στα 1801. Η χρονολογία αυτή δε συμβιβάζεται με τη χρονολογία του διορισμού του Δανιήλ στον αρχιερατικό θρόνο, που αναφέρεται ότι έγινε στα 1652, και επομένως φαίνεται ότι η ημερομηνία της ανέγερσης του αρχαίου ναού <προ χρόνων> 154 είναι λανθασμένη. Έπρεπε να αναγραφεί προ χρόνων 149¹².

02.01.2. Νικηφόρος

Τια τον Νικηφόρον δεν έχω τι (κάτι) να αναφέρω, που να έχει σχέση με γεγονότα που ενδιαφέρουν τη Σιάτιστα. (208)

02.01.3. Ο Λεόντιος

Τια τον Λεόντιο γνωρίζομε ότι αρχιεράτευε στα 1679, σύμφωνα με τη χρονολογία που αναφέρεται ως αρχιερέυς σε μια επιγραφή στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευής¹³ Γερανείας Σιατίστης, και ότι μια σημείωση σε ένα βιβλίο διπτύχων στην εκκλησία τη μητροπολιτική της Σιάτιστας¹⁴ αναφέρει ότι «ευρέθη γεγραμμένος εν τη Μονή των Ιβήρων εν ιδίοις αφιερώμασιν».

02.01.4. Ο Παρθένιος

Τια τον Παρθένιο έχομε να αναφέρομε ένα επιτίμιο¹⁵ σχετικό με το Γκινόσι¹⁶, χωριό στην εποχή της απελευθέρωσής μας τούρκικο, ενώ στην εποχή

¹² Για το θέμα της χρονολόγησης του ναού ο Κώδικας Ζωσιμά μας πληροφορεί: «... όστις (ναός) ην ανεγηγερμένος προ χρόνων σχεδόν εκατόν πενήκοντα τεσσάρων...» [Καλινδέρης Μιχαήλ, **Ο Κώδιξ της Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης** (1686-), σελ.125]. Για το ίδιο θέμα στην «Εκκλησιαστική Αλήθεια», έτους 1899, σελ. 196, πηγή για τον Φ.Ζ., διαβάζουμε: «όστις (ναός) ην ανεγηγερμένος προ χρόνων εκατόν πενήκοντα τεσσάρων...». Η παράλειψή του **σχεδόν** προκαλεί την απορία και το συμπέρασμα του συγγραφέα, χωρίς άλλο ουσιαστικό λόγο, όπως φαίνεται. Βλέπε και υποσημείωση 11.

¹³ Επιγραφή στο ναό της Αγίας Παρασκευής: «Ο θεός ούτος και ιερός ναός ηγέρθη εκ βάθρων το σωτ. έτος ,ΑΧΟΖ' (1677) και ιστορήθη το ,ΑΧΟΘ' (1679) αρχιερατεύοντος του αγίου Σισανίου κυρίου Λεοντίου...». (Α.Ν.Δάρδας, **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ.22).

¹⁴ Στον Άγιο Δημήτριο Σιάτιστας.

¹⁵ **Επιτίμιο**, ποινή, τιμωρία, ιδίως η επιβαλλόμενη από ιερέα σε χριστιανό που αμάρτησε.

¹⁶ **Γκινόσι**, το χωριό Μολόχα του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Νεάπολης. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

του Παρθενίου, [1639],¹⁷ ήταν χριστιανικό. Και σε ένα κατάλογο στα 1797, στην εποχή του Νεοφύτου, αναφέρεται ως τουρκοχώρι.

Το επιτίμιο έχει ως εξής:

«+άγιε οικονόμε ο ψάλλον εις το γινωσι και η λοιποί χριστιανεί χαρις ηειμήν ο δε ανεφερεν ημίν ο νίκος οτοι πως εποίρεν γινέκα οσάν και η λοιποι χριστιανει και έχη τώρα δοδεκα χρόνους και παιδι δεν έκαμε και λέοι οτοι πως τον έκαμαν τεχναις μαγικαις δια τούτο γράφομε οποιος εινε εκείνος ο χριστιανός μικρός ή μεγας άνδρας η γινεκα νεος ει γεροντας οποιές εχουν καμωμένα ει μεν και φοβηθούν τον θεον και να τα χαλάσουν η δε καλως ει δε να μείνουν αφορησμενοι κατηραμενοι και ασυγχώριτοι και αλητοι μετα θάνατον και τοιμπανιέει εχέτωσαν δε και τας αράς τον αγίον τριακοσίων δέκα και οκτώ θεοφόρων πατέρων και τον λοιπόν αγίον σινόδον αι παίτρε τα ξύλα ο σιδηρος λήονται εκείνος ουδαμώς καλό και προκοπή να μη έχη αν μη τα χαλάση και τοίχοι συγχωρήσεος ουτο γένοιτο.

Ο Σισανίου (υπογραφή)

Παρθένιος

Εν μηνί Μαρτίω

Αφήνομε ασχολίαστα τα ανωτέρω, ο αναγνώστης εύκολα θα κάμει (θα βγάλει) τα συμπεράσματά του. (209)

02.01.5. Ζωσιμάς <1686-1746>¹⁸

Ο Ζωσιμάς ήταν από τη Σιάτιστα, γόνος ευγενούς οικογενείας. Γεννήθηκε στην αρχή <> της δεκάτης έβδομης εκατονταετηρίδας. Πού εσπούδασε δεν μπορούμε να αναγράψομε, γιατί μας λείπουν οι αναγκαίες πηγές. Ήτο υιός του παπά Νικολάου Ρούση και πατέρας του πολλού Γεωργίου Ρούση, του καθηγητού¹⁹ της Ακαδημίας του Παταβίου. Ανήλθε στο θρόνο της Αρχιεπισκοπής Αχριδών δύο φορές, πρώτη φορά στα 1695 και δεύτερη φορά στα 1708. Το θρόνο της Αρχιεπισκοπής διετήρησε την πρώτη φορά τέσσερα χρόνια και τη δεύτερη φορά ένα μονάχα χρόνο. Τα χρόνια που κατείχε το θρόνο της Αρχιεπισκοπής διατηρούσε προεδρικώς και τη Μητρόπολη Σισανίου, στην οποία αρχιέρατευσε από τα 1686 έως στα 1749²⁰, δηλαδή εξήκοντα τρία όλα χρόνια κα-

¹⁷ Για το έτος 1639 εκφράζονται πολλές και τεκμηριωμένες επιφυλάξεις από τον Α.Ν.Δάρδα στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σ. 17 και 19.

¹⁸ Η χρονολογία μέσα στις γωνιώδεις αγκύλες < > αναφέρεται στα χρόνια της αρχιερατείας του ιεράρχη.

¹⁹ Δεν υπήρξε καθηγητής της Ακαδημίας, αλλά για ένα χρόνο ως σπουδαστής της είχε τα αξιώματα του Αντιρέκτορα και Συνδίκου, κατόπιν εκλογής του σύμφωνα με τους θεσμούς της Ακαδημίας αυτής. Για το θέμα βλέπε στο Στ΄ Μέρος τη βιογραφία του Γ. Ρούση, σελ. χείρ. 500.

²⁰ Έτος θανάτου του Ζωσιμά είναι το 1746, όπως αναφέρεται εις την «**Επιστολμαίαν Σημείωσιν του Ανθίμου, μητροπολίτου Βελεγράδων, περί του Σισανίου Ζωσιμά**», (Εκκλησιαστική Αλήθεια έτους 1882-1883, σελ. 151), αλλά και αποδεικνύεται από τη χρονολόγηση της θητείας του διαδόχου του Νικηφόρου (1746-1769). Επομένως, ο Ζω-

τά μοναδικό παράδειγμα. Στην επιγραφή απάνω από τη θύρα του Προφήτου Ηλιού φέρεται ότι «ίθυνε τους οίακας»²¹ της Μητροπόλεως Σισανίου στα 1695²², γιατί, ενώ ήταν αρχιεπίσκοπος Αχριδών, διατήρησε προεδρικώς και την Μητρόπολη Σισανίου.

Απέθανε στα 1746²³ και άφησε κληρονόμον του τον υιόν του Γεώργιον.

Σημ. Ότε ο Ζωσιμάς ανήλθε στο θρόνο της Αρχιεπισκοπής, στα 1695, ενδέχεται να είχε τοποθετηθεί ως μητροπολίτης Σισανίου ο Μητροφάνης, που αναφέρεται από κάποιο συγγραφέα των αρχιερατικών καταλόγων, αλλά για λόγους αγνώστους δεν ήλθε στην επαρχία του και επομένως δεν φαίνεται η εκεί δράση του. Επί Ζωσιμά κτίσθηκεν ο Προφήτης Ηλίας, 1701. Στην εποχή του ιδίου Ζωσιμά, ως εγράψαμε στην αρχή του παρόντος, μετεφέρθη η έδρα της επαρχίας στη Σιάτιστα, στα 1686²⁴. Οι κατόπιν του Ζωσιμά αρχιερείς μάς ενδιαφέρουν περισσότερο, γιατί εδρεύουν στη Σιάτιστα και επομένως συνδέονται περισσότερο με τα πράγματα της πατρίδας μας.

02.02. Νικηφόρος <1746-1769>

Τον Ζωσιμά αποθανόντα τον διαδέχτηκεν ο Νικηφόρος, από την Αχρίδα καταγόμενος, και διατήρησε την επαρχίαν από τα 1746 έως τα 1769, δηλαδή 23 χρόνια. Στα 1749 ο Νικηφόρος αναφέρεται στον κατάλογο εκείνων που βοήθησαν στην έκδοση της **Οδού Μαθηματικής**²⁵ υπό Γεωργίου Κωνσταντίνου.

σιμάς αρχιεράτευσε 60 ολόκληρα χρόνια (1686-1746). Στη λανθασμένη χρονολογία 1749 πιθανόν να οδηγήθηκε ο Φ.Ζ. από το λανθασμένο κείμενο της Εκκλησιαστικής Αλήθειας του έτους 1899, σελ. 196.

²¹ **Ίθυνε τους οίακας**= κρατούσε τα πηδάλια, κυβερνούσε σωστά, ίσια.

²² Ολόκληρο το κείμενο της επιγραφής αυτής στην ενότητα **Προφήτης Ηλίας**, σελ. χειρ. 245.

²³ Στο χειρόγραφο, από προφανές «λάθος γραφίδος», σημειώνεται ως έτος θανάτου το 1766.

²⁴ Βλέπε σημ. 8 αυτού του κεφαλαίου με νεότερη άποψη για το θέμα αυτό.

²⁵ **Οδός Μαθηματικής**. Ο Μεθόδιος Ανθρακίτης (1660-1749) θεολόγος, φιλόσοφος και μαθηματικός· εισήγαγε τα μαθηματικά, <Αριθμητική, Άλγεβρα, Γεωμετρία, Τριγωνομετρία>, τις «επιστήμες» όπως λέγονταν, στο πρόγραμμα των ελληνικών σχολείων επί Τουρκοκρατίας (τον 18^ο αι.). Το βιβλίο για τη διδασκαλία τους, η «Οδός Μαθηματικής», το μετέφρασε από τα λατινικά και το ερμήνευσε συνοπτικά.

Στη συνέχεια ο μαθητής του και διάδοχός του στη διδασκαλία Μπαλάνος Βασιλόπουλος το επεξεργάστηκε στη γλώσσα και στο περιεχόμενο, το εμπλούτισε και το εξέδωσε το 1749 σε τρεις τόμους. Το βιβλίο περιλαμβάνει γεωμετρία, σφαιρικά, γεωδαισία, εικονομετρία, αστρονομία κ.ά και η έκδοσή του έγινε «επιμελεία και διορθώσει» του Γεωργίου Κωνσταντίνου του Ζαγορίτου.

«Βοήθησαν στην έκδοση»: στον τρίτο τόμο του βιβλίου **Οδός Μαθηματικής** στον κατάλογο των «υπογραψάντων χάριν συνδρομής τινος και βοηθείας, εις ανακουφισμόν

(210) Ο Νικηφόρος, μαζί με τους αρχιερείς Καστορίας κυρ Ευθύμιο, Βοδεών Γερμανό, Στρωμνίτσης Ανανία και Γρεβενών Γρηγόριο, Σιατιστέα, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη και, αφού <όλοι τους> παρέστησαν (εξέθεσαν) στον τότε Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Σαμουήλ την υλικήν και ηθικήν κατάσταση της Αρχιεπισκοπής Αχριδών, κατόρθωσαν να επιτύχουν την προσάρτηση αυτής εις το θέμα²⁶ της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως στα 1767. Στα 1769 ο Νικηφόρος παραιτήθηκε από την επαρχίαν Σισανίου και εφησύχαζεν εις Κωνσταντινούπολη, όπου και απέθανε στα 1770, στις 5 Ιανουαρίου.

02.03. Κύριλλος <1769-1792>

Τον Νικηφόρο διαδέχτηκεν ο Κύριλλος από το Τσεπέλοβο, στα 1769. Ούτος είναι ο πρώτος αρχιερέυς που απεστάλη μητροπολίτης Σισανίου από την <Μεγάλην> Εκκλησίαν Κωνσταντινούπολης. Τα σχετικά με την εκλογή και τον θάνατο αυτού αναγράφονται στον Κώδικα της Μητρόπολης Σιάτιστας²⁷, σελ. 281, ως εξής:

«Μετά την οικειοθελή δε παραίτησιν του κυρ Νικηφόρου, ψήφω κοινή της εν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης Εκκλησίας, προυβιβάσθη εις τούτον τον θρόνον ο κυρ Κύριλλος, ο εκ Τσεπελόβου του εν Ιωαννίνους Ζαγορίου καταγόμενος, κατά το ,αψζθ^{ον} (1769) έτος, έζησε δε μέχρι του ,αψζβ^{ον} (1792) έτους, τη γ' (3^η) του Ιουλίου και εξεμέτρησε τον βίον και ετάφη εν τω νάρθηκι του εν Σιατίστη <ναού του> μεγαλομάρτυρος Δημητρίου».

02.04. Νεόφυτος <1792-1811>

Ο Νεόφυτος κατάγονταν από την Αβδέλλα των Γρεβενών και διετέλεσε διάκονος του αγίου Γρεβενών Γρηγορίου, Σιατιστέως, 30 όλα έτη. Στα 1792 εξελέγη μητροπολίτης Σισανίου και διετέλεσε τοιούτος έως τα 1811, δηλαδή 19 όλα έτη. Ο Νεόφυτος έχει εργασθεί όσον κανένας ίσως από τους προκατόχους του. Αυτός με δικά του έξοδα ανοικοδόμησε την Ι. Μητρόπολη, για την οποία σώζεται ηρωελεγείον²⁸ της ανοικοδόμησης κάποιου Διονυσίου διακόνου, το οποίο έχει ως εξής:

του Εκδεδωκότως...» αναφέρονται «οι εκ Σιατίστης: Ο Θεοφιλέστατος Επίσκοπος Σισανίου κύριος Νικηφόρος .Ο Εντιμότατος κύριος Ιωάννης Δημητρίου Σφίκα...».

²⁶ **Θέμα:** εκκλησιαστική περιφέρεια.

²⁷ Δηλ. τον Κώδικα Ζωσιμά, βλέπε Πανταζόπουλος Νικόλαος συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη, **Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης 17^{ος}-18^{ος} αι.**, σελ. 136.

²⁸ **Ηρωελεγείο**, δίστιχο που αποτελείται από ένα πεντάμετρο και ένα εξάμετρο στίχο. Εδώ και σε άλλα μέρη της συγγραφής ο όρος αποδίδεται σε επιγράμματα με περισσότερους στίχους.

*«Πολλοὶ μὲν κατὰ θυμὸν ἔθεντο ἐγεῖρ' ἔνταυθι
Μητρόπολιν γλαφυρήν, οὗ τις ὅμως οἶος ἦν·
μοῦνος κλεινὸς Νεόφυτος λίπε κτήμα ἐὸν ἦν δε,
τοῖς δὲ μετ' αὐτὸν ἔδω οἰκίαν ἀριῆστην.»*

<Σε ελεύθερη απόδοση: Πολλοὶ επιθύμησαν να ανεγείρουν εδώ μια Μητρόπολη ωραία, κανένας όμως δεν το κατάφερε. Μόνος ο ονομαστός Νεόφυτος άφησε αυτήν εδώ τη Μητρόπολη, κτήμα του, και σ' αυτούς που τον διαδέχτηκαν έδωσε άριστη κατοικία>.

(211) Ο Νεόφυτος, επίσης, με την συνδρομήν και των προκρίτων Σιάτιστας ανίδρυσε και εγκαίνιασε τον μεγαλοπρεπέστατο ναόν του Αγίου Δημητρίου στα θεμέλια του ναού που είχε κτισθεί στην εποχή του Δανιήλ και ο οποίος <μεγαλοπρεπέστατος ναός> εκάη στην εποχή του αρχιερέως Ιεροθέου, στα 1910, 13 Ιουλίου. Ο ναός αυτός κτίσθηκε κατόπιν αδείας του Αλή πασιά, η οποία σώζεται στα αρχεία της εκκλησίας και έχει ως εξής: «Εγώ ο Αλή πασιάς, έδωκα το μπουγιουρντί μου των Σιατιστινών ότι μαντάμ όπου η εκκλησιά τους αηδημήτρης εγκρημίστηκεν τους έδωκα το εξίνι μου να την φκιάσουν και κανένας μαντές να μη τους γείνη ζωρέ κατάρ εξάπαντος»²⁹ και δια τούτο τους εδόθη το παρόν μου μπουγιουρντί εξαποφάσεως 1801 Ιουλίου 17.³⁰

ιωαδ<;>

02.05. Ιωαννίκιος <1811-1835>

Ο Ιωαννίκιος κατάγονταν από τη Μυτιλήνη, διαδέχτηκε τον Νεόφυτο και εποίμανε την επαρχία Σισανίου είκοσι τέσσερα χρόνια, από τα 1811 έως τα 1835. Απέθανε στη Θεσσαλονίκη, όπου δείχνεται ο τάφος του. Ο αρχιερέυς αυτός φαίνεται ότι ήταν αρκετά συνετός. Με τη συνετή πολιτική του έσωσε τη Σιάτιστα από βεβαία καταστροφή στην Επανάσταση. Εάν δεν έδειχνε τόσον αυτός όσον και οι πρόκριτοι Γ. Νιόπλιος, Παπαγόρας, Χ' Μιχαήλ και λοιποί την απαιτούμενη σύνεση, θα άφηναν τον ενθουσιασμό του λαού να εκσπάσει (ξεσπάσει) σε πρόωρη επανάσταση, που θα έφερνε τα ίδια αποτελέσματα και στη Σιάτιστα που έφερε στην Κασσάνδρα και στη Νιάουστα (Νάουσα). Και οι Σιατιστινοί ήσαν έτοιμοι για την εξέγερση, αλλ' έστειλαν αγγελιοφόρους, οι οποίοι έφεραν πληροφορίες για την τύχη της Κασσάνδρας και Νιάουσας και οι

²⁹ «μαντάμ ... κατάρ εξάπαντος», σε ελεύθερη απόδοση: «επειδή η εκκλησιά τους Αϊ - Δημήτρης γκρεμίστηκε, τους έδωσα την άδεια να την κάνουν και τίποτα να μην τους εμποδίζει ποτέ».

³⁰ Ο Αργύριος Τόζης στο βιβλίο του **Αόρατες Αναλαμπές, Νέα Υόρκη 1918**, στην παράγραφο: «Η Σιάτιστα ανά τους αιώνες», σελ. 104, γράφει: «...ούτω λ.χ. εν τη ιερά Μητροπόλει Σιατίστης ευρίσκεται έγγραφον (φιρμάνιον) του Αλή Πασά, δια του οποίου ούτος έδιδε την άδειαν να ανεγερθή ο αποτεφρωθείς τω 1910 και τώρα ανεγειρόμενος ναός του Αγίου Δημητρίου».

πληροφορίες συγκράτησαν τον ενθουσιασμό και την εξέγερση στη Σιάτιστα και τους έκαμαν να εξακολουθήσουν να πολιτεύονται³¹ τους Τούρκους.

02.06. Λεόντιος <1835-1852>

Ο Λεόντιος κατάγονταν από τη Μυτιλήνη, διαδέχτηκε τον Ιωαννίκιο (212) και εποίμανε την επαρχία Σισανίου 16 χρόνια και μήνες 9, από τα 1835 έως τα 1852. Περί αυτού αναφέρονται πολλά ανέκδοτα, που μαρτυρούν την αφέλεια του χαρακτήρος του. Στην εποχή αυτού στα 1839 έγινε ο σκοτωμός, για τον οποίο γράφομε στο Α΄ μέρος του έργου τούτου³². Το κακό έγινε αφού κάποιος, ύστερα από τις φωνές που ακούστηκαν από τις αντικρινές συνοικίες, φώναξε μέσα στην εκκλησιά: «Μάνα, πάρε τη νύφη και φεύγα»³³. Τότε οι γυναίκες παραπάρθηκαν και καταπλακώθηκαν. Από τους άνδρας μονάχα ένας έπαθε από το συνωστισμό και υπέκυψεν ύστερα από λίγες μέρες στα παθήματά του.

Στην εποχή του Λεοντίου ανακαινίσθηκε και η Ιερά Μητρόπολη, ως δείχνει η επιγραφή σε πλάκα εντοιχισμένη στην εξώθυρα της Μητρόπολης, δεξιά του εισερχομένου, και έχει ως εξής: «Ανεκαινίσθη επί του Πανιερωτάτου Αγίου Σισανίου και Σιατίστης Κυρίου Λεοντίου, Μυτιληναίου. Σεπτέμβριος 1842». Απέθανε στη Σιάτιστα και ο Δημ. Αργυριάδης έκαμε δίστιχο ιαμβικό επιτύμβιο, που είχε ως εξής:

*«Τύμβος μὲν οὗτος ἔσχε σὸν δέμας.
Μάκαρ ψυχὴ δ' ἀπέστη εἰς νομὰς αἰωνίους».*

<Ο τάφος αυτός κράτησε το σώμα σου, η μακάρια όμως ψυχή σου έφυγε μακριά, στην αιώνια κατοικία>.

02.07. Μελέτιος <1852-1864>

Ο Μελέτιος ύστερα από το θάνατο του Λεοντίου μετετέθη από την επαρχία Πλαταμώνος στην επαρχία Σισανίου και εποίμανεν αυτήν 12 έτη, από τα 1852-1864, οπότε <το 1863>³⁴ προσεκλήθη <στην Κωνσταντινούπολη> ως μέλος συνοδικόν και απέθανε εκεί σε τρεις μέρες προσβληθείς από οξείαν νό-

³¹ **Να πολιτεύονται τους Τούρκους**, να ζουν με τους Τούρκους και να συμπεριφέρονται πολιτικά (διπλωματικά) προς αυτούς, όπως και πριν, σαν να μη συνέβη κάτι.

³² Α΄ Μέρος, σελ. χειρ. 46-47.

³³ Εκδοχή ελαφρά διαφορετική από εκείνη που εξέθεσε στην ενότητα «ο Σκοτωμός», σελ. χειρ. 47.

³⁴ **Οπότε:** ο χρονικός σύνδεσμος δεν δίνει την ακριβή χρονολογία πρόσκλησής του (1863), την οποία παίρνουμε από την εργασία του Μ. Τουμπαλίδη στην «Εκκλησια-

σον. Ο Μελέτιος ήταν εγκρατής (*πολύ καλός γνώστης*) της εκκλησιαστικής μουσικής και της θύραθεν σοφίας (*αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας*). Χαρακτήρας ακέραιος παραξενευόταν με την αστάθεια του χαρακτήρα μερικών, που λησμονούσαν τις ύβρεις που εκτόξευαν αναμεταξύ τους και ύστερα από λίγες μέρες παρουσιάζονταν αμπροστά του σαν να μη είχε συμβεί τίποτε μαζί (*ανάμεσά*) τους. Φίλος των γραμμάτων επισκέπτονταν τακτικά τις παραδόσεις, <αίθουσες διδασκαλίας>, στην Ελληνική Σχολή και υπέρμετρα εκτιμούσε (213) τους λειτουργούς της εκπαίδευσης. Πολλά των βιβλίων της βιβλιοθήκης του βρίσκονται στη βιβλιοθήκη της Ελληνικής Σχολής Σιάτιστας³⁵.

Ήτο ασθενικός και δια τούτο δεν μπορούσε να νηστεύσει και έλεγε πολλές φορές ότι οι άγιοι Πατέρες, που θέσπισαν τα της νηστείας, ζούσαν σε παράλια μέρη, όπου αφθονούν τα νηστίσιμα τρόφιμα, και δεν λογάριάζαν και εκείνους που ζουν στα ορεινά μέρη. Ενώ όμως κρεοφαγούσεν, δεν ήθελε να σκανδαλίσει το λαό. Εφρόντιζε να κρεοφαγεί πολύ κρυφά. Ανάθετε σε έμπιστο υπάλληλό του να του ετοιμάζει τη νύχτα το φαγητό της ημέρας και το τοποθετούσε κρυφά στο συρτάρι της τράπεζας του δωματίου του. Όταν έτρωγε το γεύμα, παρατίθενταν (*παρετίθεντο*) επάνω στην τράπεζα νηστίσιμα φαγητά και, όταν τυχόν παραβρίσκονταν κανένας ξένος, έτρωγε από αυτά, άμα έφευγε εκείνος, έτρωγε από τα φαγητά του συρταριού³⁶.

Ο Μελέτιος πήρε τον τίτλο υπέρτιμος έξαρχος Μακεδονίας, που έκτοτε <δια>τηρούν οι μητροπολίτες Σισανίου. Ο Μελέτιος ανακήρυξε τον ναόν του Αγίου Δημητρίου καθολικόν, αφού μεταφέρθηκε το νεκροταφείο στους Δώδεκα Αποστόλους. Έως την εποχή του οι Σιατιστινοί εκκλησιάζονταν σε πολλές εκκλησιές, χωρίς να είναι ιδιαίτεροι ιερείς για κάθε ναόν. Οι ιερείς είχαν το δικαίωμα να λειτουργούν σε όλες τις εκκλησιές, κατόπιν συμφωνίας αναμεταξύ τους, και [με το παιδί που τους μάζευε τις λειτουργιές] ειδοποιούσαν τους ενορίτες τους σε ποια εκκλησία θα ήτο λειτουργός ο ενορίτης τους, ώστε να πηγαίνουν εκεί, αν ήθελαν.

Από την εποχή που το νεκροταφείο ήταν στον Άγιο Δημήτριο, σώζονταν σταυροί που χρησιμοποιήθηκαν σε διαφόρους νεκρούς. <Οι σταυροί αυτοί>, όταν ιδρύθηκεν ο ναός που κάηκε <13 Ιουλίου 1910>, είχαν χρησιμοποιηθεί ως οικοδομήσιμη (*οικοδομική*) ύλη, προ πάντων στο δάπεδο του αρχιερατικού θρόνου, και στην πυρκαϊά βρέθηκαν εκεί. Ένας από αυτούς έφερνε το όνομα Χατζή Τριανταφύλλου, με ημερομηνία 1704³⁷. Της οικογενείας αυτής γόνος, [<ο> Γρηγόριος], ήταν δήμαρχος Βουκουρεστίου. Ο Μελέτιος είχε σκοπόν να μεταρρυθμίσει τον ναόν και, όταν αναχώρησεν ως συνοδικός, έκαμε σύσταση

στική Αλήθεια», έτος 1899, σελ. 253, και από το βιβλίο του Α.Ν.Δάρδα, **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ.84.

³⁵ Σήμερα στη Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας.

³⁶ Ο πατέρας του Φ.Ζ. υπήρξε έμπιστος οικονόμος του Αρχιερέως Μελετίου, του «καλού Μελετίου» όπως σημειώνει ο Φ.Ζ. στη σελίδα 273 των χειρογράφων του.

³⁷ Βλέπε υποσημείωση 110 του παρόντος Μέρους.

στους επιτρόπους να μη χαλάσουν (*ξοδέψουν*) τις εισπράξεις, για να τις μεταχειριστεί, όταν επιστρέψει, στην ανοικοδόμηση (214). Δυστυχώς δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει το σκοπό του. Απέθανε συνοδικός από βίαιο θάνατο, κατά τη γνώμη πολλών³⁸.

Ο Μελέτιος, όταν ήτο συνοδικός, εκλέχτηκε μέλος της επιτροπής που στάλθηκε να συνοδεύσει τον αρχιερέα Αμασειάς Σωφρόνιον [από την Αμάσειαν στην Κωνσταντινούπολιν], γιατί <ο Σωφρόνιος> είχε εκλεγεί πατριάρχης στα 1864³⁹.

Στην εποχή του Μελετίου έχουν ανεγερθεί στη Σιάτιστα τα περισσότερα σχολικά κτίρια. Τότε, [στα 1863], έγινε το παλαιό Δημοτικό Σχολείο Χώρας⁴⁰ από κτίστες Ζιουπανιώτες, που φημίζονταν ως άριστοι τοιχοποιοί. Στην εποχή του Μελετίου έγινε και το κωδωνοστάσιο της Χώρας [στα 1856] και το κωδωνοστάσιο της Γεράνειας στα 1862.

Ο Μελέτιος είχε αδελφή που λέγονταν Στυλιανή. Αυτή τόσο αγάπησε τη Σιάτιστα ώστε, αφού απέθανεν ο αδελφός της, δεν έφυγεν από τη Σιάτιστα αλλ' έμεινεν εκεί, στο Μετόχι της μονής του Αγίου Νικάνορος Ζάβουρντας, και την υπηρετούσε μια υπηρέτρια κωφάλαλη.

02.08. Αλέξανδρος ο Λάσκαρις <1864-1869>

Ο Αλέξανδρος [έκαμε] τις θεολογικές σπουδές <του> στη Ρωσία και ο Γρηγόριος ο Βεγλερής τον είχε συστήσει στην Αυλή του Αυτοκράτορος της Ρωσίας. Ο Αλέξανδρος στην αρχή χρημάτισε γραμματεύς της Ι. Συνόδου, έπειτα καθηγητής της Θεολογίας και σχολάρχης της Μεγάλης του Γένους Σχολής. Στα 1864 έγινε μητροπολίτης Σισανίου και εποίμανε την επαρχία πέντε περίπου έτη, από Μάιον του 1864 έως τέλους Απριλίου 1869, οπότε απέθανε στη Σιάτιστα. Ο θάνατός του οφείλεται κατ' άλλους σε προσβολήν οξείας νόσου, κατ' άλλους δε σε δηλητηρίαση από μέρος των υπηρετών του κατά υποκίνηση των εχτρών του. Η δηλητηρίαση έγινε στα Γρεβενά, όπου είχε μεταβεί και απ' εκεί ήρθε ασθενής⁴¹. Ο θάνατός του από δηλητηρίαση μου φαίνεται περισσότερο βέβαιος (*πιθανός*), γιατί άκουσα τον ιερέα που τον άλλαξε νεκρόν να διηγείται ότι του έπιπταν οι τρίχες των μαλλιών του.

³⁸ Η πληροφορία δεν τεκμηριώνεται από το συγγραφέα, αντίθετα λίγο παραπάνω ο ίδιος αναφέρει ότι ο Μελέτιος πέθανε «προσβληθείς από οξείαν νόσον».

³⁹ Το ορθό είναι 1863, βλέπε Γεδεών Μανουήλ, **Πατριαρχικοί Πίνακες**, σελ. 702.

⁴⁰ Πρόκειται για το δημοτικό σχολείο που είχε ανεγερθεί στο χώρο όπου αργότερα ανεγέρθηκε το κτίριο της Αποστολικής Διακονίας. Το συναντούμε ως Αστική Σχολή Χώρας.

⁴¹ Ο Α.Ν.Δάρδας στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 116, σημειώνει: «...που είχε δολοφονηθεί ύπουλα με δηλητήριο από τον μπέη της Ανασελίτσης...».

Του Αλεξάνδρου κάμνουν στη Σιάτιστα πολύ εύφημη μνεία για τον θερμούργό χαρακτήρα του, για το ατρόμητο αυτού απέναντι των Τούρκων και βέβαια, αφού ήταν γνωστός στη Ρωσική αυλή, δια την μεγάλη του μόρφωση και για το μίσος <του> στον τσιουρπατζηδισμό (215). Ένας άνθρωπος της αξίας και της ισχύος του Αλεξάνδρου δεν μπορούσε να ανεχθεί ούτε των Τούρκων την περιφρόνηση ούτε των τσιουρμπατζήδων⁴² την ιταμότητα⁴³ και επομένως η συμπεριφορά του στους Τούρκους ήταν υπερήφανη και γενναία. Η παράδοση αναφέρει ότι κάποτε περνούσε την αγορά κηδεύοντας κάποιον νεκρό και, όταν είδε τους Κονιάρους που βρίσκονταν εκεί, γιατί ήταν ημέρα αγοράς, να κάθονται στα κιπέγκια⁴⁴ των εργαστηρίων αδιάφοροι, δεν κρατήθηκε, ύβρισε αυτούς και με την ποιμαντορική του ράβδο κτύπησεν έναν, λέγοντας ότι στο λείψανο πρέπει να προσηκώνονται⁴⁵.

Αλλά και στους τσιουρμπατζήδες η συμπεριφορά του δεν ήτο φιλική και αυτό συνετέλεσε να κάμει <πολλούς από αυτούς> εχθρούς, και εχθρούς θανάσιμους. Μια εποχή είχε καταντήσει (περιέλθει) σε πολύ δυσάρεστη μαζί τους θέση και αναγκάστηκε, για να τους σωφρονίσει, να φύγει από τη Μητρόπολη και να μεταβεί στην ιερά Μονή της Παναγίας στο Τσιαρούσινο (Μικρόκαστρο), όπου παρέμενε περιμένοντας ή την μεταμέλεια των εχθρών του ή την μετάθεσή του από την έδρα. Πλην ο λαός, που τον σέβονταν υπερβολικά και ήταν απεριόριστα αφοσιωμένος, δεν ανέχτηκε την κατάσταση αυτή και ο εργαζόμενος κόσμος με την ηγεσία του αρχιεργάτη Ντιώντιου (Θεοδώρου) Μπόντα έκαμε συλλαλητήριο και όλοι μαζί πήγαν στη Μονή, όπου παρουσιάστηκε στον αρχιερέα μια επιτροπή και από μέρους του λαού παρακάλεσε τον μητροπολίτη να γυρίσει στη Μητρόπολη με τα ακόλουθα λόγια, που του είπε ο Μπόντας: «Σεβασμιώτατε, πρέπει να γυρίσεις στη Σιάτιστα χάριν ημών, που είμεθα αφοσιωμένα τέκνα σου. Η Σεβασμιότης Σου είσθε ο ποιμήν μας, ημείς είμεθα τα πρόβατά σου. Και όπως ο καλός ο ποιμήν δεν αφήνει τα πρόβατά του να τα καταφάγουν οι λύκοι, έτσι και η Υμ<ετέρα> Σεβασμιότητα δεν πρέπει να μας αφήσει στη διάκριση των τσιουρμπατζήδων». Ο Αλέξανδρος συγκινήθηκε από το διάβημα αυτό του λαού, εξέτιμησε την αφοσίωσή του, επέστρεψε με θρίαμβο στη Μητρόπολη και επανέλαβε τις εργασίες του. (216)

Αλλά τούτο δεν μπορούσε παρά να εξεγείρει περισσότερο το μίσος των εχθρών του, το οποίο και τους ώθησε στο έγκλημα. Πλην, έστι Δίκης οφθαλμός, ος τα πανθ' ορά. Εις των λαβόντων (ένας από εκείνους που έλαβαν) μέρος στη δολοφονία τρελάθηκε από τύψη της συνείδησής του «και γαρ αν τους άλλους

⁴² **Τσορμπατζής**, στην Οθωμανική αυτοκρατορία: άρχοντας, προύχοντας.
τσορμπατζηδισμός, η αναιδής και αλαζονική συμπεριφορά των αρχόντων.

⁴³ **Ιταμότητα**, προκλητική αναίδεια, θρασύτητα.

⁴⁴ **Κάθονταν στα κιπέγκια**: κάθονταν εκεί που καταλήγουν τα κιπέγκια, στην προεξέχουσα βάση του παράθυρου.

⁴⁵ **Προσηκώνομαι**, σηκώνομαι από τη θέση μου σε ένδειξη σεβασμού.

λάθης, σαυτώ γε συνειδήσεις»⁴⁶. Και το τέλος των λοιπών δεν θα υπήρξε βέβαια καλύτερο, αλλά μας έμειναν άγνωστοι και αγνοούμεν το κατάντημά τους.

Ο Αλέξανδρος εκτιμούσε πολύ εκείνους που είχαν πραγματική μόρφωση. Τούτο μαρτυρεί το ενδιαφέρον που έδειχνε για την Ελληνική Σχολή, που είχε χάσει την αρχαία της αίγλη το 1867, και η προσπάθειά του να επαναφέρει στη Σιάτιστα τον Αθανάσιο Αργυριάδη, που τότε δίδασκε στη Σμύρνη και τον καλούσε στη Σιάτιστα με την ακόλουθη επιστολή του:

«Κ^ε Αργυριάδη,

Σας αφήνω να δώσητε λόγον εν ημέρα κρίσεως ενώπιον του αδεκάστου κριτού, εάν παρακούσητε την φωνήν της πατρίδος σας, ήτις έχει ανάγκην της παρουσίας σας, η κοινότης των υγιών αρχών σας και η Μητρόπολις της συνεργασίας σας.

Προς θεόν ευχέτης
Ο Σισανίου Αλέξανδρος».

Απάντηση:

«Σεβασμιώτατε,

Την σεβασμίαν μοι επιστολήν Σας έλαβον. Αύτη με έθεσε μεταξύ σφύρας και άκμονος. Το να αθετήσω τα συμπεφωνημένα μοι είνε παντελώς αδύνατον. Εξ άλλου δεν παραλείπω να σας δηλώσω το ότι εκ πείρας εδιδάχθην ότι οι πατριώται μου είναι αγνώμονες και αχάριστοι»⁴⁷.

02.09. Θεόφιλος <1869-1872>

Ο Θεόφιλος εξελέγη μητροπολίτης Σισανίου από επίσκοπος Σταγών και εποίμανε την επαρχίαν ταύτην από Μάιον 1869 έως τον Σεπτέμβριον 1872, δηλαδή 3 έτη και 3 μήνες⁴⁸. Ούτος δεν κρατούσε την αρχιερατική αξιοπρέπεια και οι επαρχιώτες του⁴⁹ τον διακωμωδούσαν με διάφορα λογοπαίγνια π.χ.: «Σηούκου, καημένε Αλέξανδρε, και πέταξε την πλάκα, να ιδής του Λιώ-

⁴⁶ Σε ελεύθερη απόδοση: «Κι αν διαφύγεις την προσοχή των άλλων, η συνείδησή σου το ξέρει».

⁴⁷ «Ταύτα εκ στόματος του υιού του Αργυριάδου Λαζάρου....», δήλωση του Φ.Ζ., στο Πρόχειρο.

⁴⁸ Την πληροφορία για τη διάρκεια της αρχιερατείας του Θεόφιλου ο Φ.Ζ. την παίρνει από την εργασία του Μ.Τουμπαλίδη στην **Εκκλησιαστική Αλήθεια** του 1899, σελ. 299. Ο Α.Ν.Δάρδας, στο βιβλίο του **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 94, σημειώνει: «Τη μητρόπολη εποίμανε μόνο για 2 έτη και 7 μήνες, αφού στις 28 Δεκεμβρίου 1871 στη Σιάτιστα τοποθετήθηκε ο Λαμπνάκου Αμβρόσιος επί διαδοχή του παυθέντος Θεοφίλου».

⁴⁹ **Επαρχιώτες**, το ποίμνιο της επαρχίας του.

λιου τ' Κώτα Τζημ, που' ρθεν που ν' <από την> Καλαμπάκα⁵⁰». Ο Λιώλιος ήτο φούρναρης και οι καλφάδες τού έτρωγαν τα σιμίτια που έκαμνε. Ήτο (217) πρόσωπο γελοίο⁵¹ και οι φαρσέρ της Σιάτιστας έλεγαν γι' αυτόν: «Ο Λιώλιος ο κοντούτσικος, πο<υ> 'χει δυο καλφάδες⁵², θα σώσει τους παράδες και θαχ<ει> ξηρούς <;> καυγάδες»⁵³. Ο Θεόφιλος καταντούσε να ζητάει από τον αρχιερατικό θρόνο να του στείλουν οι χριστιανοί τροφήν για τ' άλογό του και πολλά άλλα λέγονταν γι' αυτόν και φαίνεται ότι η Μ<εγάλη> Εκκλησία έστειλεν αυτόν, για να εμπαιξεί τους επαρχιώτες, διότι δεν είχαν εκτιμήσει αρχιερέα διαπρεπέστατον, τον Αλέξανδρο.

02.10. Αμβρόσιος <1872-1877>

Τον Θεόφιλο διαδέχτηκεν ο Αμβρόσιος από το Βαφεοχώρι της Κωνσταντινούπολης και εποίμανε την επαρχίαν Σισανίου 5 όλα έτη, από τα 1872 έως τα 1877. Η ποιμαντορία του υπήρξε τυπική και επομένως δεν έχομε να αναφέρομε σπουδαία γεγονότα, εκτός του ότι δεν έμενεν αδιάφορος στα παθήματα του ποιμνίου του από μέρος του κυριάρχου Τούρκου, ως μαρτυρεί η ακόλουθη ενέργειά του. Στα 1876 έγραψε στον αρχιερέα Θεσσαλονίκης Ιωακείμ και διεκτραγωδούσε τα παθήματα του ποιμνίου του από μέρος των Τούρκων και τον παρακαλούσε να μεταδώσει αυτά στο Βαλή Θεσσαλονίκης. Αντιγράφομε το έγγραφο που έστειλεν ο Ιωακείμ στο Βαλή, για να ιδεί ο αναγνώστης τι τραβούσαν οι χριστιανοί της υπαίθρου στην Τουρκοκρατία και δικαιολογηθεί η χαρά με την οποία δέχτηκαν την απελευθέρωσή τους, της οποίας όμως τη γλυκάδα δεν τους άφησαν να αισθανθούν οι εμφύλιοι πόλεμοι και οι κατά των εχθρών πόλεμοι και οι γενικοί πόλεμοι, με τις πολύ πικρές και μαύρες κατοχές των βαρβάρων Γερμανών και των λωποδυτών Ιταλών. Το έγγραφο έχει ως ακολούθως:

«Η Κοινότης Σιατίστης, χορηγήσασα το πρώτον 16 φορτηγά⁵⁴ εις την εν Λαρίσση επιτόπιον Διοίκησιν δια τον Αυτοκρατορικών στρατόν, διετάχθη και δεύτερον να χορηγήση άλλα 8. Ενώ δε ταύτα ητοιμάζοντο, ο επί τούτω απεσταλμένος Μπίμπασις (χιλίαρχος) έχων μεθ' εαυτού (218) στρατιώτας και τινα έφιππον χωροφύλακα (συβαρήν), Ζινέλην καλούμενον, εν ώρα μεσημβρίας και εν μέση αγορά, συναντήσας τον δημογέροντα Ιωάννην Βέρρου απήτει παρ' αυ-

⁵⁰ Υπονοούν το Θεόφιλο, γιατί, πριν γίνει Σισανίου και Σιατίστης, ήταν επίσκοπος Σταγών. Η έδρα της επισκοπής ήταν η Καλαμπάκα, βλέπε Γιαννόπουλος Ν.Ι., «*Χρυσόβουλλον της επισκοπής Σταγών*», *Νεολόγου Εβδομαδιαία Επιθεώρησις*, τόμ. 3.

⁵¹ «γελοίο πρόσωπο», η λέξη γελοίος εδώ προφανώς χρησιμοποιείται με την αρχική σημασία της =αυτός που προκαλεί γέλιο, με τη συμπεριφορά του, αστείου, όχι υποτιμητικά.

⁵² **Κάλφας**, μαθητευόμενος τεχνίτης.

⁵³ Ανάλογο σατιρικό κείμενο παραθέτει στην εργασία του και ο Α.Ν.Δάρδας στο βιβλίο του *Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης*, σελ. 94.

⁵⁴ **Φορτηγά**, ζώα για τη μεταφορά φορτίων.

τού υβριστικώς τα φορτηγά <και>, αδιαφορών αν ο δημογέρων έλεγεν ότι τα ζώα ετοιμάζονται και γρήγορα θα παραδοθούν, ήρχισε να τον κτυπά αδιακρίτως και ανηλεώς. Επειδή δε εις την σκηνήν ταύτην ο παρεστώς Μιχαήλ Θεοδοσίου παρεκάλει τον Μπίμπαση να αφήση τον Βέρρου και εβεβαίουν ότι αυτός ως Γκοτζιάμπασης⁵⁵ θα παραδώση εντός ολίγου τα φορτηγά, ο χιλίαρχος διέταξε τους στρατιώτας και τον συβαρήν να στρώσωσι χαμαί τον προεστώτα. Και αμ' έπος αμ' έργον αρπάσαντες τον δυστυχή εκράτουν ο μεν από των τριχών της κεφαλής, ο δε από τας χείρας και τους πόδας, αυτός δε ο βαθμούχος ιδίαις χερσίν φέρων παχύ και βαρύ ξύλον εκτύπα ανηλεώς τον δυστυχή πολίτην και οικογενειάρχην, μέχρις ου απηύδησε κτυπών. Ημιθανή δε και αιμοπτύοντα μετέφερον τον προεστώτα εις την οικίαν του πνέοντα τα λοισθια».

Ο Αμβρόσιος μετετέθη εις Χίον και απ' εκεί στην Πρέβεζα, όπου και απέθανε.

02.11. Αγαθάγγελος Στεφανάκης <1877-1882>

Τον Αμβρόσιον διαδέχθηκεν ο Αγαθάγγελος Στεφανάκης από τη Σμύρνη. Ο Αγαθάγγελος ήτο αρχιερεύς δραστήριος, φίλος του καλού, δεινός εκκλησιαστικός ρήτωρ, συγγραφεύς αρκετών πραγματειών, που είναι δημοσιευμένες στην «**Εκκλησιαστικήν Αλήθειαν**» και αλλαχού, και συγγραφεύς του Αποστόλου Παύλου⁵⁶, γεμάτος από πατριωτισμό, αξιοπρεπής στη ζωή του και υπερβολικά γλεντζές. Ούτος έζησε αρκετόν χρόνο στην Εσπερία, για να συμπληρώσει τις θεολογικές του σπουδές, και μετάφερεν απ' εκεί αρκετά καλά, που μπορεί κανένας να φρονεί αδίστακτα ότι, αν η ζωή του παρατεινόταν, θα άλλαζε την όψη της Σιάτιστας. Πρώτος ο Αγαθάγγελος έδωκε την ώθηση στο λαό της Σιάτιστας να αγαπήσει το πράσινο. Ο γέρικος πλάτανος των Τριών Πηγαδίων σ' αυτόν χρεωστέεται, όπως και (219) η <εκεί> λεύκη, που σήμερα δεν σώζεται. Επίσης, οι λεύκες αμπροστά από τον Άγιο Δημήτριο, που δεν σώζονται σήμερα, η ασπρόλευκη στο πηγάδι του Προφήτου Ηλιού και της Μάρας είναι προέλευση εκείνου (*οφείλονται σ' εκείνον*). Αλλ' εκείνο που όλοι μας θυμούμαστε και που στόλιζε την πλατεία μπροστά στο ναό του Αγίου Δημητρίου είναι ο κήπος, διηρημένος σε πρασιές, περιφραγμένος με ξύλινες κιγκλίδες και στολισμένος με ανθοφόρες γλάστρες που έπαιρνε από τα σπίτια. Τις πρασιές έκαμε με πράσινα χόρτα, που μεταφέρναμε οι μαθηταί και τοποθετούσαμε σύμφωνα με τις οδηγίες του. Ο Αγαθάγγελος έκαμεν εκκλησιαστικό χορό (*χορωδία*) από μαθητάς, η οποία έψαλλε διάφορα τροπάρια που διδάσκονταν από

⁵⁵ Γκοτζιάμπασης <κοτζάμπασης = προεστός κοινότητας, δημογέροντας.

⁵⁶ Ο πλήρης τίτλος του βιβλίου είναι: **Απόστολος Παύλος, ήτοι αι πρώται νίκαι του Χριστιανισμού**, κατά τον W. Naumann, όπως σημειώνει ο Α.Ν.Δάρδας στο βιβλίο του: **Η Επισκοπή-Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 107. Αντίτυπα του βιβλίου υπάρχουν στη Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας, (Έντυπα 16^{ος} αι. -1912, 225.9 NAU).

τον γραμματέα και ανεψιόν του Μιχαλάκη. Αυτός μόνον από τους έως τώρα αρχιερείς Σισανίου διατηρούσε καβάσην,⁵⁷ που τον συνόδευε, όταν πήγαινε επισκέψεις⁵⁸. Και τις επίσημες ημέρες, όταν πήγαινε στα εξωκκλήσια, συνοδεύονταν από φουστανελοφόρους Σιατιστινούς, για να κρατεί ακμαίο το εθνικό φρόνημα, το οποίο εκείνος είχε μέσα του ζωηρό, και εφρόντιζε να συναντάται τη νύχτα με τα ανταρτικά σώματα, για να τα ενισχύει και να τους εμπνέει ενθουσιασμό και ελπίδες, και να δέχεται τους αρχηγούς στη Μητρόπολη. Στην εποχή του Αγαθαγγέλου προσκύνησεν η καπετάνισσα Περιστέρα. Επίσης, στην εποχή του ανοίχθηκε προς δυσμάς η θύρα του Αγίου Δημητρίου και έγινεν η μεταρρύθμιση (διαρρύθμιση και ανακαίνιση) του ναού, που δεν πρόφτασε να την κάμει ο Μελέτιος. Η μεταρρύθμιση του ναού αναφέρεται σε ελεγείο, που έγραψεν ο Αναστάσιος Μέγας σε δυο πλάκες, που είχαν εντοιχιστεί δεξιά και αριστερά της θύρας του ναού και των οποίων το περιεχόμενον είχαν ως εξής:

*«Ἦδε πύλη βασιλῆς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καλὸν ἔδος τε γυναικεῖον θόλος τε φαεινὸς νῦν δέδμηντ' ἀκαμάντῳ ἀρχιερεῖος ζήλῳ Σισανίου Αἰγαθαγγέλιῳ μεγακλείτῳ Ὑψίστου θ' ἱερῆος ἀγλαῶν μουσᾶων τε φίλοιῳ, εὐσεβέων τε ἀρωγῇ ὑπερθύμῳ εἷς γε πολιτᾶων τῶν δε ναῶν δίων ἐφόρων ὑψίστου ἐόντων Κωνσταντίνου Χατζηγιωάννῳ, Δημητρίῳ Τσαρλαμάνῳ καὶ Δημητρίῳ Τσιρλιγκάνῳ.
κατὰ Μάιον, αὐπᾶ' – 1881»*

<Σε ελεύθερη απόδοση: Αυτή η βασιλική Πύλη του ιερού ναού και ο ωραῖος γυναικωνίτης και ο λαμπρός τρούλος κατασκευάστηκαν τώρα με τον ακάματο ζήλο του αρχιερέως Σισανίου, του Αγαθαγγέλου, ξεχωριστοῦ ιερέως του Ὑψίστου και φίλου των λαμπρῶν μουσῶν, και με τη μεγαλόψυχη βοήθεια των ευσεβῶν πολιτῶν, όταν των ναῶν του Ὑψίστου ἐντιμοὶ ἐφοροὶ ἦταν ο Κων/νος Χατζηγιωάννης, ο Δημήτριος Τσαρλαμάνης και ο Δημήτριος Τσιρλιγκάνης, κατὰ μήνα Μάιο του 1881.>

(220) Οι πλάκες που αναγράφουν (όπου αναγράφεται) το παραπάνω ελεγείον δεν έχουν εντοιχισθεῖ στο νέο ναό σε κάποιο μέρος, ἀλλ' έχουν τεθεῖ στον τοῖχο της ἐξω κλίμακος του ναού. Πλην, και τούτο πολύ, αφού δεν πετάχτηκαν, ὅπως τόσες ἄλλες επιγραφές, και σήμερα δεν ἔχομε πηγές, για να αρυσθούμε⁵⁹ τα ιστορικά γεγονότα του τόπου.

Ο Αγαθαγγελος ἔπαθεν ἀπὸ καρκίνον του στομάχου, μετέβη στη Βιέννη για θεραπεία και, επιστρέψας ἀπ' ἐκεῖ στα 1882, ἀπέθανε σε ολίγες μέρες και ἐτάφη στον αυλόγυρο του ναού του Αγίου Δημητρίου.

⁵⁷ Καβάσης, ἐνοπλος φρουρός.

⁵⁸ Επισκέψεις, θεσμοθετημένες περιοδεῖες στα χωριά της επαρχίας του.

⁵⁹ Να αρυσθούμε, (αρύομαι= ἀντλώ), να ἀντλήσουμε πληροφορίες για τα γεγονότα.

02.12. Αθανάσιος Μεγακλής <1882-1893>

Ούτος κατάγονταν από την Αδριανούπολη, εκπαιδεύθηκε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, εφημέρισε αρχιερατικούς της Ι. Συνόδου και έπειτα μέγας πρωτοσύγκελος. Γενόμενος αρχιερέυς, διαδέχθηκε τον Αγαθάγγελον τον Αύγουστο στα 1882. Η δράση του στη Σιάτιστα ήταν συντελεστική στην επίδοση των γραμμάτων (*συντέλεσε στην καλλιέργεια των γραμμάτων*). Στην ποιμαντορία του συνέστη (*ιδρύθηκε*) το Γυμνάσιο και διαρρυθμίστηκε η δημοτική εκπαίδευση σύμφωνα με το νέο σύστημα. Το δημοτικό σχολείο έγινε εξατάξιο και το γυμνάσιο επίσης εξατάξιο. Στην εποχή του και η μέση και η κατώτερη εκπαίδευση λειτουργούσαν κανονικότερα. Καμία μομφή δεν μπορούσε να αποδοθεί στον άνδρα αυτόν. Μονάχα άξιος επαίνων ήτο. Έκαμνε τα καθήκοντά του αθόρυβα και δεν ταρασσόταν από τις αντιδράσεις που συναντούσε στην εκτέλεση αυτών, αρκεί να ήταν πεπεισμένος ότι, ενεργώντας όπως ενεργούσε, συντελούσε στο γενικό καλό. Ήταν νομοταγής, χαρακτήρας ψύχραιμος και ανεξίκακος, υπομονητικός και πράος. Η ανέγερση του γυμνασίου στη Χώρα έφερε τον εναντίον του πόλεμον των Γερανειωτών. Μολαταύτα δεν απογοητεύθηκε, αλλά, πεπεισμένος ότι η απαίτησή τους ήταν παράλογη, εξακολουθούσε να εργάζεται αντιμετωπίζοντας τις αντιδράσεις με σύνεση και, αποβλέποντας στις (*υπολογίζοντας τις*) δυσάρεστες συνέπειες που θα είχαν η δυσάρεσκεια των Γερανειωτών για τη μέλλουσα λειτουργία του γυμνασίου, εφρόντισε να εξασφαλίσει την απρόσκοπτη λειτουργία του με Σιγγιλιώδες γράμμα⁶⁰ (221) και με αυτό έθεσε φραγμόν στις δοξομανίες των προκρίτων. Εδώ αρχίζει η τοπικιστική στενοκεφαλιά τις ενέργειές της και έφθασε στο σημείο προσπάθειας για τη ματαίωση της ανέγερσης του γυμνασίου. Δεν δίστασαν εκείνοι που αντιδρούσαν να καταφύγουν σε καταγγελία στις τούρκικες αρχές, παριστάνοντας το έδαφος όπου είχαν αρχίσει η ανέγερση ακατάλληλο και επικίνδυνο για τη ζωή εκείνων που έμελλαν να στεγασθούν εκεί. «Εφέντη μ', ντερέκ βαρ ασιά»⁶¹ έλεγαν στους πραγματογνώμονες που έστειλαν οι τούρκικες αρχές, πλην ο Μητροπολίτης γνώριζε να ματαιώνει τις ενέργειές τους, όπως βραδύτερα ματαίωσε και κάθε ενέργεια εναντίον του σιγγιλιώδους γράμματος, που φρόντισαν να το ακυρώσουν και δημοσίευσαν στις εφημερίδες την απαρέσκεια του λαού και την κηδεϊάν αυτού⁶². Αλλά στα χαμένα ξοδεύτηκε τόση μελάνη και τόση φαιά ουσία

⁶⁰ **Σιγίλιο, Σιγγιλιώδες γράμμα**, σφραγίδα, ιδίως εκκλησιαστικής αρχής, (Πατριαρχείου, Συνόδου) και έπειτα εκκλησιαστικό έγγραφο με τη σφραγίδα αυτή• **Σιγίλιο** απλοποιημένος τύπος του **Σιγγίλιο**. (Στο κείμενο του Φ.Ζ. απαντούν και οι τύποι **Σιγγίλιο** και **Σιγγιλιώδες**). (Ετυμ.: μsn. σιγί(λ)ιον< λατιν.sigillum).

⁶¹ Ελεύθερη απόδοση: «Αφέντη μου, το έδαφος είναι σαθρό».

⁶² **Κηδεϊάν αυτού**: Διαφορετική εικόνα για τον Αθανάσιο και το έργο του δίνεται στη διαμαρτυρία Σιατιστινών εναντίον του σιγγιλιώδους γράμματος, που καθόριζε τη λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου, και της συμπεριφοράς του μητροπολίτη. Διε-

εκείνων που τα έγραψαν. Οι υποκινητές των διαβημάτων εναντίον του γυμνασίου είδαν το μάταιον των αγώνων τους και, αφού άφησαν τις εναντίον του γυμνασίου προσπάθειές τους, εστράφησαν εναντίον της Χώρας γενικώς και άρχισαν να εμποδίζουν τον λαόν με βίαν να έρχεται και να εκκλησιάζεται εκεί, όταν πανηγύριζε κάποια εκκλησία της Χώρας, με την πρόφαση ότι τούτο <το> κάμνουν για την ενίσχυση του ταμείου των σχολείων τους⁶³. Έπειτα ήγειραν την απαίτησή τους μέρους (για μέρος) από τα χρήματα που ήσαν κατατεθειμένα στην Εθνική Τράπεζα υπέρ των σχολείων της Χώρας και εν γένει εφρόντιζαν να ματαιώνουν κάθε <ενέργεια> στην οποία έβλεπαν ωφέλεια της Χώρας. Οι προθέσεις τους όμως δεν εκδηλώνονταν πέρα από τα επιτρεπόμενα όρια στην εποχή του Αθανασίου αρχιερέως. Δεν εύρισκαν απήχηση στα ότα (αυτιά) του οι εισηγήσεις τους και έβλεπαν την τιμωρία των πρωταιτίων με την ενέργεια του μητροπολίτου σε περίπτωση εκνόμων διαβημάτων. Η σύνεση του Αθανασίου φαίνεται και σε δυο άλλα ζητήματα, που είχαν αναφύει, ένα με τον γραμματέα του κατά τις εξετάσεις του Δημοτικού Σχολείου Χώρας και ένα με τον (222) διευθυντήν της Σχολής Ζήσην Θωμά και την εφορείαν, που και τα δύο <τα> έχει παρακάμνει και έσβησαν στη γέννησή τους, ενώ μπορούσαν να προξενήσουν ολέθρια πυρκαϊάν. Ο Αθανάσιος από Σισανίου έγινε Θεσσαλονίκης.

02.13. Αθανάσιος ο από Κώου (Πολέμης) <1893-1900>

Ο ύτος διαδέχτηκε τον Αθ<ανάσιον> Μεγακλήν στα 1893 και εποίμανε την επαρχίαν έως τα 1900, οπότε απέθανεν από γεροντικών μαρασμών. Ο Αθανάσιος ούτος είχε πολλές αρετές και σιαντές (σ' αυτές) χρεωστεΐται η καρποφόρα δράση του στη νεότητά του. Η κορωνίδα όμως από τις αρετές του ήταν η αφιλοκέρδειά του, την οποίαν δεν θα βρεθεί άνθρωπος να αμφισβητήσει και την οποία μαρτυρεί η γνωστή οικονομική του κατάσταση, αφού ύστερα από την λιτότητα του βίου του, που ομολογείται από όλους όσοι τον εγνώρισαν, στο θάνατό του βρέθηκε με περιουσίαν σε μετρητά μονάχα 1900 γροσιών, σε εποχή δε (όπως είπε και ο εκφωνήσας τον επικήδειό του) που η πλεονεξία δυναστεύει και άρπαγες τον βίο ταρασσουν, που πολλοί οπαδοί της υλοφροσύνης «φύσει ουδένα εχθρόν ή φίλον νομίζουνσιν, αλλά τας έχθρας και φιλίας αυτών μετρούσι κατά το συμφέρον των, δεν βαίνουνσι κατά τας συμπαθείας, ων μάλιστα η καρδιά των παντελώς αμοιρεί, αλλά κατά τας υπαγορεύσεις του συμφέροντος, διότι τούτο και μόνον τούτο επιδιώκουσι επί θυσία του καθήκοντος, επί θυσία της

ξοδική αναφορά στις απόψεις και τα γεγονότα κάνει ο Α.Ν.Δάρδας στη διδακτορική διατριβή του **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας**, σελ. 185-198. Βλέπε, επίσης, το κείμενο του ψηφίσματος στο 6^ο Μέρος της συγγραφής του Φ.Ζ., σελ. χειρ. 562-568.

⁶³ Ο εκκλησιασμός των Γερανειωτών στις εκκλησίες της Γεράνειας σήμαινε και αύξηση των εσόδων του «παγκαριού», του εκκλησιαστικού ταμείου, το οποίο βοηθούσε οικονομικά τα σχολεία.

φιλανθρωπίας, επί θυσία των αρχών του δικαίου, επί θυσία και αυτής ακόμη της ηθικής και επί καταπατήσει εν γένει παντός θείου και ανθρωπίνου νόμου, τοιούτοι αφιλοκερδείας τύποι, τοιούτοι χαρακτήρες είνε μαργαρίται διαλάμποντες ως πολύτιμοι και περιζήτητοι διάκοσμοι της κοινωνίας και επομένως άξιοι πάσης εξάρσεως».

Από το γέροντα Αθανάσιον η επαρχία δεν καρτερούσε καρποφόρα δράση εξαιτίας της γεροντικής του αδυναμίας. Αλλά και <δεν> μπορούμε να φρονούμε ότι τα πράγματα της επαρχίας οπισθοδρόμησαν και δεν έχουμε ακούσει (223) παράπονα να διατυπώνονται και ταύτα (αυτό), γιατί από το ένα μέρος ο σεβασμός, που το ποιμνίο έδειχνε στο πρόσωπό του, συντελούσεν εις το να βαίνουν ομαλά τα πράγματα της επαρχίας και από το άλλο μέρος οι προσπάθειες που κατέβαλλεν ο γραμματεύς του Μαργαρίτης Τουμπαλίδης, νέος φιλομαθέστατος, ηθικός, δεινός εκκλησιαστικός ρήτωρ και συγχρονισμένος με μόρφωση ου την τυχούσαν (όχι τυχαία), προωθούσαν τα πράγματα της επαρχίας σε πρόοδο εκπαιδευτική και κοινωνική σύμπνοια. Στην εποχή του, το γραφείο του στις ώρες που δεν ασχολούνταν με μητροπολιτικές υποθέσεις είχε μεταβληθεί σε εντευκτήριο των λογίων. Εκεί οι διανοούμενοι εύρισκαν όλα τα περιοδικά και τις πολιτικές εφημερίδες και συζητούσαν τα επίκαιρα ζητήματα αναπτύσσοντας ο καθένας τις απόψεις του. Γενικά δε όλοι <οι> άνθρωποι της Μητρόπολης ήταν καλοκάγαθοι. Ο ανεψιός του Νικόλαος Πολέμης <ήταν> τύπος φιλησύχου και χρηστού ανθρώπου και για τούτο δεν ακούστηκε εναντίον <τους> κανένα παράπονο, καμιά παράخورδη φωνή. Στο έργο καθενός παρατηρούνταν σεβασμός. Επεμβάσεις ήσαν άγνωστες. Προσβολή υπαλλήλου κοινοτικού, που εκτελούσε ευσυνείδητα το καθήκον του, δεν επιτρέπονταν, αλλά πατάσσονταν παραδειγματικά <εκείνος> που θα τολμούσε να προβεί σε τέτοιο διάβημα. Και για τούτο ο θάνατος του Αθανασίου λύπησε τη Σιάτιστα, <η οποία> και τίμησε αυτόν όπως άξιζε στο χαρακτήρα του, σπάνιο στις μέρες μας.

02.14. Σεραφεΐμ Σκαρούλης <1900-1909>

Ο Σεραφεΐμ έγινε μητροπολίτης Σισανίου στα 1900 και εποίμανε την επαρχίαν έως τα 1909, οπότε μετατέθηκε στα Γανόχωρα⁶⁴. Αναφύησαν εναντίον του ζητήματα από τα 1902 και διατυπώθηκαν παράπονα στη Μεγάλη Εκκλησία, αλλά το φιλάδελφο των εν Χριστώ Αδελφών εκώφευε έως τα 1909, αν και τα παράπονα της επαρχίας ήσαν μεγίστης σπουδαιότητας, όπως θα δείξουμε σε μικρογραφία παρακάτω.

Ο Σεραφεΐμ έζησε στη Ρωσία (224), ως αρχιμανδρίτης της πατριαρχικής μονής αρκετά χρόνια, και ενστερνίσθηκε τη ζωή των Ρώσων στο ηθικό μέρος. Πλην δεν του έλειψε και ο πόνος και το θερμό ενδιαφέρον για τις πονεμένες ανθρώπινες καρδιές. Ήταν πτωχός, αν και μπορούσε, αν ήθελε, να εκμεταλλευ-

⁶⁴ Γανόχωρα (Γάνος και Χώρα), στην Ανατολική Θράκη, στα παράλια της Προποντίδας.

τεί την ευσέβεια των Ρώσων χωρικών, να γίνει πλουσιότατος. Πολύ λυπούνταν, γιατί η ανέχεια δεν του επέτρεπε να κάμει ό,τι του υπαγόρευεν η καρδιά του. Πολλές φορές δανείζονταν χρήματα, τα οποία διέθετε σε φιλανθρωπικούς σκοπούς. Επειδή οι συγγενείς του τον ήξευραν τέτοιον, ένα ολόκληρο συγγενολόγι πλημμύρισε τη Μητρόπολη και αναγκάστηκε να τους νοικιάσει ιδιαίτερο οίκημα. Στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης διατηρούσε (*συντηρούσε*) περισσότερους από δύο- τρεις υποτρόφους. Η ψυχή του ήταν όλη αγάπη και συμπόνια για τον άνθρωπο για τον οποίο μάθαιναν ότι υποφέρει και για τούτο, όταν πτωχός τού ζητούσε στο δρόμο βοήθεια, άδειαζε τις τζέπες του, για να τον βοηθήσει. Στο τραπέζι του δεν υπήρχε μέρα που να μη έχει φιλοξενούμενο, πολλές δε φορές καλούσε σε δείπνα τους διανοούμενους του τόπου. Δυστυχώς όμως δεν είχε την απαραίτητη σ' εκείνους που έχουν κάποια εξουσία διορατικότητα και την απαιτούμενη διπλωματική δυναμικότητα να προλαμβάνει τη γέννηση ζητημάτων μεταξύ αυτού και των προκρίτων της επαρχίας, ώστε να ευδοκιμήσει. Εκείνοι που τον πλησίασαν και καλά τον ε γνώρισαν είχαν κατανοήσει ότι έπρεπε να μη προβαίνει αμέσως σε εκδήλωση της γνώμης του για τα ζητήματα που παρουσιάζονταν, αλλά να τα αναβάλλει, για να γίνει κάποια μελέτη αυτών, πλην δεν μπορούσαν να το επιτύχουν και λυπούνταν πολύ για τούτο. Και έλεγαν σε κείνους που απορούσαν πώς δεν κατόρθωσαν να προλάβουν να αναφύει ζήτημα το ότι έπρεπε να είναι νάνοι κεκρυμμένοι στις τσέπες του, για να κατορθώνουν να τον εμποδίζουν να προβαίνει σε άμεση έκφραση της γνώμης του. Ήταν εύπιστος στο έπακρο και τούτο επροξένησε τα ζητήματα που διατάραζαν την επαρχία και γέννησαν τον εναντίον του πόλεμο, που επί τέλους κατέληξε σε νίκη των αντιπάλων του, που, ύστερα από κόπους και ενέργειες μεγάλες, πέτυχαν την μετάθεσή του.

Η πολιτεία του Σεραφείμ υπήρξεν επιβλαβής στην επαρχία για τους εξής λόγους (225): 1) Γέννησε το ζήτημα των βλαχοφώνων Τσοτυλίου, γιατί από το δεσποτικό θρόνο στο Κριμίνι τους αποκάλεσε ρωμουνίζοντας⁶⁵ και ενήργησε [στο Τσοτύλι συνέλευση] των αντιπροσώπων της επαρχίας, όπου οι οπαδοί του υπόγραψαν πρακτικό στο οποίον χαρακτηρίζονται ως Ρωμούνοι οι αντίπαλοί του. Για Ρωμούνο χαρακτήρισε στο Κριμίνι και τον Ι. Γκιουλέκα⁶⁶, εχθρόν του στη Σιάτιστα, ο οποίος σε τόσες δύσκολες περιστάσεις παραστάθηκε (*συμπαραστάθηκε*) υπερασπίζοντας ενώπιον των τουρκικών αρχών τα δίκαια του λαού. Εν τούτοις, με τις δικές του <του Σεραφείμ> ενέργειες εξορίστηκε <ο Ι.

⁶⁵ Ρωμουνίζοντας χαρακτήρισε ο μητροπολίτης Σεραφείμ του βλαχόφωνους του Τσοτυλίου. Τους κατηγόρησε ως μη Έλληνες και ως πράκτορες της ρουμανικής προπαγάνδας και τους αποκήρυξε. Πρότρεψε τους αντιπροσώπους των χωριών να κηρύξουν οικονομικό πόλεμο εναντίον τους. Οι βλαχόφωνοι τον κατήγγειλαν στο Πατριαρχείο και ταυτόχρονα διαδήλωσαν την ελληνική τους συνείδηση, βλέπε Δάρδας Α., **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας**, σελ. 292 – 301.

⁶⁶ Πρόκειται για τον Ιωάννη Γκιουλέκα του Νικολάου.

Γκιουλέκας> από τη Σιάτιστα και κρατήθηκε στις φυλακές Σερβίων και στην πόλη εκεί αρκετόν χρόνο ως στοιχείο ταραχοποιό. Τον Ιωάννη Παπανικολάου, καθηγητήν της Θεολογίας και πολύ χρήσιμο στοιχείο της Σιάτιστας στην εποχή του Ιεροθέου, τον οποίο αντιπροσώπευε, ονόμασε (*ανέφερε*) στο λόγο του στο Τσοτύλιο, για να τον κακοσυστήσκει στο λαό, γιατί ήταν καθηγητής του Γυμνασίου Τσοτυλίου· τον ονόμασε τίγρη και πρόσθεσεν ότι από κακόν πατέρα ήτο αδύνατον να γεννηθεί καλός υιός και δεν δίστασε να αποκαλέσει τον αποθαμένο πατέρα του μέθυσο κ.λπ. και να αποδώσει το είδος του θανάτου του ως τιμωρία του Θεού για τις πολλές του κακίες.

2) Έπειτα, εκτός από τα ζητήματα Τσοτυλίου γέννησε ζήτημα στη Βλάτση <Βλάστη>. Έδωσε την άδεια σε βουλγαρόφρονα να κτίσει κελλιά (*κελιά*) στο ναό του Αγίου Παντελεήμονα με επιγραφή βουλγαρική, που κατόπιν από διαμαρτυρίες των κατοίκων Βλάτσης <Βλάστης> αφηρέθηκε. 3) Στο Ζιουπάνι⁶⁷ έκλεισε τις εκκλησιές τις μέρες των Χριστουγέννων για την επιχορήγησή⁶⁸ του. 4) Αφόριζε τον κόσμο για ψύλλου πύλημα. 5) Χειροτονούσεν ιερείς αγραμμάτους και χωρίς να είναι ανάγκη, φροντίζοντας έτσι να διορθώσει τα οικονομικά του. Γενικά προέβαινε σε αποφάσεις με θαυμαστή ελαφρότητα. Έκαμε καταγγελίες [ευυπόληπτων ανθρώπων] στις αρχές τις κυβερνητικές, παριστάνοντας αυτούς ως υπόπτους. Έπαυε διδασκάλους και δήλωνε στους αντιπροσώπους της Κυβέρνησης ότι δεν έχει εμπιστοσύνην σ' αυτούς. Μετέφερε προσωρινά την έδρα του από τη Σιάτιστα στο Λιαψίστι (Νεάπολη), για να κολακεύσει τους πέραν του ποταμού επαρχιώτας του κ.λπ. <περιστατικά> που μερικά θα *ιδούμε* παρακάτω, στα οποία φαίνεται κάποια ηθική νοσηρότητα. Δεν (226) πρέπει όμως να παραλείψουμε ότι την εποχή του ετέθη από το Δ. Συμβούλιο της αδελφότητος «Προφήτης Ηλίας» ο θεμέλιος λίθος της Δημοτικής σχολής⁶⁹ και να μη εξάρομε το ενδιαφέρον που έδειξε για την ανέγερσή της.

Επειδή ο Σεραφεΐμ έμεινε στη Ρωσία, απόκτησε τη συνήθεια να κρίνει επεικώς εκείνους που έδειχναν ελαφρά ήθη και, μάλιστα, όταν αυτοί ήταν από το φιλικό κύκλο του ή από το υπηρετικό προσωπικό του. Η ιδιότητά (*συνήθεια, στάση ζωής*) του αυτή ήταν η πρώτη αιτία τού να αναφύει ζήτημα μεταξύ αυτού και της εφορείας των σχολείων. Δε δέχτηκε να μη συμφωνηθούν⁷⁰ οι τότε διδασκάλισσες για άλλο έτος, καθόσον η ζωή τους χρησίμευεν ως σκάνδαλο και ανήθικο παράδειγμα στη σπουδάζουσα νεολαία, και έκαμε την εφορεία να κινήσει τον εναντίον του πόλεμο. Ένεκα δε πάλι της καταφοράς του εναντίον των προυχόντων, δια λόγους αγνώστους, ετάχθη με τη μερίδα του απλοϊκού λαού,

⁶⁷ **Ζιουπάνι**, ο Πεντάλοφος του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στην Κοινότητα Πενταλόφου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927 από Ζουπάνιον σε Πετρόβουνος ή Πετρόβουνον και με το ΦΕΚ 81/1928 από Πετρόβουνον σε Πεντάλοφος).

⁶⁸ Για την επιχορήγησή του: «χάριν της επιχορηγήσεως» είναι η φράση του Φ.Ζ. στο Πρόχειρο.

⁶⁹ **Δημοτική σχολή**, το 1^ο Δημοτικό σχολείο σήμερα.

⁷⁰ **Να μη συμφωνηθούν**, να μην ανανεωθούν οι συμβάσεις εργασίας.

<τον> οποίον συνάντησε προπάντων στην κάτω συνοικίαν (Γεράνεια), και κολάκευεν αυτόν, για να τον έχει σε κάθε ζήτημα στο πλευρό του. Σ' αυτό τον βοηθούσε και η λανθάνουσα δυσαρέσκεια των Γερανειωτών <εναντίον της Χώρας>, που, αντί να φροντίσει να εξαφανίσει αυτήν, την υπέκαιε σε βαθμόν τέτοιο που κατάντησε (την οδήγησε σε) αλληλοσπαραγμόν, κατά τον οποίο με πέτρες επιτέθησαν οι Γερανειώτες εναντίον των Χωριωτών και κτύπησαν ελαφρά τους Αργύριον Παπίαν, Κων. Χαντζή και Αθ. Σπύρου, θανάσιμα δε τον Λ. Δίκου, υποκύψαντα ύστερα από ολίγες μέρες στα τραύματά του.

Στην αφήγηση του γεγονότος αυτού εισερχόμεθα αμέσως με περισσότερες λεπτομέρειες, αν και μας είναι πρόξενο μεγάλης λύπης.

Για να κρατήσει τις δασκάλες, πήρε με το μέρος του τους δανειστάς <του> και έτσι διήρесе την κοινότητα (συνοικία) Χώρας σε δύο αντιμαχόμενες μερίδες, έκαμεν ιδιαίτερο παρθεναγωγείο, έκαμε [καταγγελίες εθνικών εργατών] (κατήγγειλε εθνικούς εργάτες⁷¹) στο Τζιμιέτ⁷², ζήτησε την ποινική δίωξη εκείνων που χαρακτήρισαν ως πρωταίτιους της εναντίον <του> καταφοράς. Και, επειδή ύστερα από όλα αυτά δεν τολμούσε να μείνει στη Μητρόπολη, αποσύρθηκε στην Ι. Μονή της Παναγίας (227) στο Τσιαρούσινο <Μικρόκαστρο>, όπου παρασκεύασε τη θριαμβευτική επάνοδό του στη Μητρόπολη ως ακολούθως: μια Κυριακή πήγαν εκεί πολλοί Γερανειώτες και τον συνόδευσαν επανερχόμενον στη Σιάτιστα. Σταμάτησε στην Αγορά Γεράνειας, όπου είχε συγκεντρωθεί ο λαός, άνδρες, γυναίκες, γέροντες και παιδιά. Εκεί ομίλησε με δάκρυα στα πλήθη και παράστησε τον εαυτό του ότι βρίσκεται σε διωγμό από μέρος των Χωριωτών, φανάτισε τα πλήθη και ξεκίνησαν, για να τον εγκαταστήσουν στη Μητρόπολη, με λίθους στα χέρια και στα τσέπια οι άνδρες και στις ποδιές οι γυναίκες. Όταν έφθασαν σε βολή λίθου από το πλήθος των Χωριωτών, άρχισαν να πετροβολούν ομαδόν, ώστε σχηματίζονταν σύννεφα από τους λίθους και έφθαναν έως το σπίτι της Αβράμινας⁷³. Οι Χωριώτες, άμα είδαν το φανατισμό των αδελφών Γερανειωτών, ετράπησαν σε φυγή και άφησαν ελεύθερη την είσοδό τους στη Μητρόπολη. Έτσι εγκαταστάθηκε πάλι στη Μητρόπολη και μπορούσε να εννοήσει κανείς τότε τι θα πει θρησκευτικός φανατισμός. Ήτο δε ικανός ο Σεραφείμ να εξεγείρει αυτόν, γιατί <μπορούσε να> θέσει σε εφαρμογή όλα τα μέσα, για να κάμει εκείνο που ήθελε.

⁷¹ Κατήγγειλε στο Τζιμιέτ ως αντιστρατευόμενους στο Σύνταγμα και τελικά τους οδήγησε στο ποινικό δικαστήριο τους 7 Σιατιστινούς, τους οποίους εξέλεξε η λαϊκή συνέλευση, για να εκτελέσουν τις αποφάσεις της σχετικά με το θέμα του εκκλησιαστικού κηροπωλείου, βλέπε Α.Δάρδας, *Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας*, σελ. 278.

⁷² Τζιμιέτ: Κέντρο Νεοτουρκικού Κομιτάτου.

⁷³ Στ'ς Αβράμινας: το κομμάτι του κεντρικού δρόμου από το σπίτι του Δ. Ταχμιντζή μέχρι τη Μητρόπολη, βλέπε άρθρο του Απόστολου Κυρατζή, «Από τα Πηγάδια στον Αη Μηνά», ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ, τεύχος 9-10, σελ. 64.

Κάποτε πήρεν απόφαση να εγκαταστήσει στον Άγιο Αθανάσιο μια καλό-γρια. Τι μηχανάται, για να το επιτύχει; Στον κρυψώνα της εκκλησιάς ήταν κρυμμένα λείψανα αγίων. Διαδίδει ότι η προστατευόμενη του είδε στο όνειρό της ότι βρίσκονται στον τόπο του Αγίου Αθανασίου παραχωμένα <λείψανα>, έσκαψε δήθεν και τα βρήκε και επομένως πρέπει ο Άγιος Αθανάσιος να γίνει μοναστήρι. Κτυπάει τους κώδωνες της εκκλησιάς και προσκαλεί το λαό σε έκτακτη δοξολογία για τον σκοπό αυτό. Πλην άλλοι, πιο πονηροί από αυτόν, για να σώσουν το λαό από την πλάνη, διασκόρπισαν σάτιρες στους δρόμους, με τις οποίες πληροφορούσαν το λαό πώς έχουν τα πράγματα και ματαίωσαν την απόπειρα του Σεραφείμ. Και μολαταύτα δε δίστασε να αφορίσει εκείνον που εσκόρπισε τις σάτιρες, χαρακτηρίζοντας αυτόν ως βέβηλον.

Άλλοτε πάλι, για να συγκινήσει τα πλήθη, που (επειδή) τον καταδίωκαν οι Χωριώτες, να <τα> φανατίσει και να πάρει με το μέρος του τους απλοϊκότερους από τη Χώρα, βάζει ένα Γερανειώτη ιερέα να θέσει με τρόπο λάδι στα μάτια των αγίων, που είναι ζωγραφισμένοι στο νάρθηκα της Αγίας (228) Παρασκευής, εκκλησιάς <της> Γεράνειας, και να διαδώσει στο λαό ότι οι Άγιοι κλαίνουν, γιατί οι Χωριώτες δεν θέλουν το δεσπότη. Φανταστείτε τι γίνονταν, προ πάντων από τις γυναίκες, [άμα διαδόθηκε στο λαό αυτό]. Και όλα αυτά ήταν μια επανάληψη της πολιτείας που έδειξε στη Ρωσία, που θυμίανε το λαό βάζοντας βατράχους στο θυμιατό, όπου είχε ενστερνισθεί και το μίσος ενάντια στους τσιουρμπατσήδες.

Εάν από τον αρχιερέα Σεραφείμ έλειπεν η ευπιστία, η στρεβλή αντίληψη ως αφορά την ηθική και το πείσμα, θα γίνονταν χρήσιμος στην επαρχία, καθόσον ήθελε το καλό και δεν βαρύνονταν να κοπιάζει για να το επιτύχει. Τούτο μαρτυρούν κάμποσα έργα του στη Σιάτιστα. Αυτός με τη σύμπραξη του Νικολάου Δήμου και του Θωμά Βούρου έγινε αιτία να ιδρυθεί το εκκλησιαστικό κηροποιείο, από το εισόδημα του οποίου αγοράστηκε ο Μπούρινος, που ήταν απαραίτητος, για να αποκτήσει αξίαν η Τσερβένα ως βοσκοτόπι. Αυτός, επίσης, έγινε αιτία να εξασφαλιστεί η Τσερβένα, που έως τότε την κατάρωγαν οι Κονιάροι. Με ένα παράτολμο και παράνομο εγχείρημά του μας απήλλαξε από τους Κονιάρους και αναγνωριστήκαμε κυρίαρχοι αυτής. Μια μέρα πήγεν αυτοπρόσωπα στην Τσερβένα και όσα μεγάλα ζώα βρήκεν εκεί τα έφερε στη Σιάτιστα και τα παρέδωκε στο Διοικητήριο (τότε μουνδρλίκι) και έκτοτε έπαυσαν να απολνούν (απολύουν, να αφήνουν ελεύθερα για βοσκή) εκεί τα ζώα τους οι Κονιάροι. Πολλά μπορούσε να κάμει, αλλ' έπρεπε να περικυκλώνεται (περιβάλλεται) από πρόσωπα ενάρετα και πεπειραμένα.

Ως αφορά τα εθνικά ιδεώδη μου φαίνεται ότι δεν τον συγκινούσαν οι εθνικές μας περιπέτειες και δε σκέπτονταν για την απελευθέρωση των υποδούλων και τούτο γιατί από μικρό παιδί δεν είχε γνωρίσει τους Τούρκους και δεν είχε δοκιμάσει τις πίκρες της δουλείας και τα μαρτύρια της τούρκικης επικυριαρχίας, ένεκα της καταγωγής του από την Κάλυμνο, που οι κάτοικοι ζούσαν χωρίς να έχουν σχέσεις με τους Τούρκους. Για τούτο και μας έκαμνεν εντύπωση το

ότι δεν ελάμβανε μέρος στις συσκέψεις της Εθνικής (229) Επιτροπής, που συνέρχονταν στη Μητρόπολη, ενώ οι περιστάσεις απαιτούσαν άλλον αρχιερέα με πρωτοβουλία στα εθνικά ζητήματα και μάλιστα για τη Σιάτιστα, που είχε καταντήσει στην Μακεδονική Άμυνα το κλειδί της διέλευσης σωμάτων και όπλων. Και για τούτο ζητήθηκε επανειλημμένα η επέμβαση της ελληνικής Κυβέρνησης για τη μετάθεσή του, που δεν κατορθώθηκε εύκολα, αν και οι ενέργειες είχαν συντονισθεί. Το φιλάδελφο των αρχιερέων τον συντηρούσε στη θέση του. Σημαίνουσα προσωπικότητα έγραφεν ότι κάποια αόρατη δύναμη μεταιώνει τη μετάθεσή του, τη στιγμή που θεωρείται βεβαία. Οι δυσκολίες που δοκιμάσαμε για τη μετάθεσή του δικαιολογούν τη μέγιστη χαρά που έχομε αισθανθεί, όταν τηλεγράφημα, που ήλθε τη νύκτα, ανάγγελλε τη μετάθεσή του. Ξυπνήσαμε και πανηγυρίσαμε εκείνη τη νύχτα γυρίζοντας τα σπίτια των αντιπάλων του. Εάν κανένας ιδεί τα πόσα γράφθηκαν σε συνεργασία <μας> με τους αντιπροσώπους των πέραν του ποταμού επαρχιωτών Πανταζόπουλο, ιατρό, και Κ. Φιλιώνη, έμπορο, θα μπορέσει να σχηματίσει βεβαίαν γνώμη του τι υπόφεραν οι χριστιανοί, όταν είχαν την τύχη να κατέχουν τον αρχιερατικό θρόνο της επαρχίας τους αρχιερείς ανάξιοι του υψηλού τους υπουργήματος· και δια τούτο ύστερα από την απελευθέρωσή του ο λαός έπαυσε να τους περιβάλλει με τον προηγούμενο σεβασμό.

Επί του αρχιερέως Σεραφεΐμ οι Γερανειώτες πήραν θάρρος από τις περιποιήσεις που τους έκαμνεν ο δεσπότης και ξαναήγειραν την απαίτησή τους να πάρουν μέρος από τα χρήματα που ήσαν κατατεθειμένα στην Εθνική Τράπεζα, με την πρόφαση ότι τα χρήματα αυτά ανήκον στην Ελληνική Σχολή, που ήταν κοινή, και <υποστήριζαν ότι>: «επειδή αυτή σήμερα δεν υφίσταται, δικαιούνται να ζητήσουν τις μισές καταθέσεις». Επειδή οι Χωριώτες αρνούσαν να αναγνωρίσουν τέτοιο δικαίωμα, και τους δικαιολογεί ο λογαριασμός που έχω αντιγράψει αλλαχού (σελ. χειρ.665) του έτους (των ετών) 1858, 1860, 1861, 1862, 1863 και 1870, 1871, 1872, που ήταν ηνωμένα τα ταμεία, και από τους οποίους φαίνεται ότι ο κρίκος της συμμετοχής των Γερανειωτών στη διοίκηση της Ελληνικής Σχολής (230) ήταν η Τσερβένα και οι καταθέσεις προέρχονταν από τη Χώρα, επειδή, λέγω, αρνούσαν οι Χωριώτες να ενδώσουν στην απαίτησή τους αυτή, διορίσθηκε τριμελής επιτροπή, που αποτελέσθηκε από τον Χριστόδουλον Ζωγράφου, δημογέροντα, και από τους διευθυντάς των δύο δημοτικών σχολείων, Ιωάννην Αποστόλου και Φίλιππον Α. Ζυγούρη, να μελετήσουν τους κώδικας της Μητρόπολης και να ανακοινώσουν το πόρισμα της μελέτης τους σε κοινή συνεδρίαση των πολιτών των δύο συνοικιών. Από τη μελέτη των πρακτικών βγήκεν ότι οι καταθέσεις προέρχονταν από κληροδοτήματα της Χώρας και από περισσεύματα του παγκαριού του Αγίου Δημητρίου και ότι η Γεράνεια λάμβανε μέρος στη διοίκηση της Ελληνικής Σχολής μονάχα όταν διατίθενταν (διετίθεντο) για την Ελληνική Σχολή οι πόροι από την Τσερβένα, στους οποίους είχαν δικαίωμα και οι δυο συνοικίες με την αναλογία 3/5 η Χώρα και 2/5 η Γεράνεια, αλλιώς απείχαν από τη διοίκηση. Εν τούτοις ο αρχιε-

ρεύς, επειδή ήθελε να ωφελήσει τους Γερανειώτες, μεταχειρίστηκε καλόν τρόπον, για να πείσει τους Χωριώτες να φανούν υποχωρητικοί. Τους είπε: Ας παραδεχτούμε ότι το δίκαιο έχει η Χώρα· αλλ' όλοι σας είσθε αδελφοί και ότι τα αγόρια της Γεράνειας θα πάρουν κορίτσια από τη Χώρα και τ'ανάπαλιν και επομένως και τα χρήματα που ζητούν οι Γερανειώτες θα βελτιώσουν τα σχολεία τους, για να μπορούν να μορφώνουν καλύτερα τα παιδιά τους, που είναι και παιδιά της Χώρας. Δια τούτο προτείνω να δώσει η Χώρα μέρος από τα χρήματα της Ελληνικής Σχολής στη Γεράνεια. Θεωρήθηκε αδελφική η λύση αυτή και πρόσφερεν η Χώρα στη Γεράνεια τρεις μετοχές της Εθνικής Τραπέζης και το ζήτημα ελύθη και έγινε πρακτικό, στο οποίο ομολογούσαν οι Γερανειώτες ότι στο εξής δεν έχουν δικαίωμα να εγείρουν άλλη απαίτηση. Και μολαταύτα ήγειρε <η Γεράνεια> το ίδιο ζήτημα στα 1939 και η Χώρα, επειδή είχε χρηματικές ευκολίες, αποφάσισε να δίδει στη Γεράνεια εν είδει δωρεάς 5 χιλιάδες δραχμές κάθε χρόνο. (231)

02.15. Ιερόθεος Ανθουλίδης <1909-1920>

Την 6^η Αυγούστου [1909], παραμονή του Αγίου Νικάνορος ήρθε στη Σιάτιστα ο νέος αρχιερεύς Ιερόθεος, που διορίστηκε σε αντικατάσταση του Σεραφεΐμ. Ο Ιερόθεος ήταν αρχιερεύς σοβαρός, αξιοπρεπής, που γνώριζε να κρατεί τη θέση που εμπρέπει σε αρχιερέα, και εποίμανε την επαρχία χωρίς να αναφνεί κανένα σπουδαίο ζήτημα, που μπορούσε να διαταράξει τη γαλήνη της επαρχίας, χωρίς να μπορούμε να δυσχυρισθούμε ότι δεν έχουν δοθεί αφορμές για τούτο, αφού μάλιστα ήταν ανάγκη να επανορθώσει τα τόσα άτοπα που έγιναν από τον προκάτοχό του, που επόμενο ήταν [μια τέτοια προσπάθεια να προκαλέσει] βέβαιες δυσαρέσκειες. Ομολογούμε τη δύσκολη θέση του και η επαρχία, επίσης, αναγνώριζεν αυτήν και για τούτο και τον έκρινε με επιείκεια. Παράβλεπε τις μικρές παρεκτροπές του λέγοντας «εν άλλοις ων εσθλός, τόνδ' απωθείται ψόγον»⁷⁴. Και έπειτα δεν είχε και την όρεξη να ανοίξει νέους αγώνες. Είχε βαρυνθεί <η επαρχία> από τους μακρούς αγώνες που αγωνίστηκε ενάντια στον προκάτοχό του και από τις πίκρες που ποτίστηκε τότε. Γιατί, αν ήθελαν, εύκολα θα 'βρισκαν ζητήματα που θα δικαιολογούσαν ένα νέον αγώνα, όπως π.χ. το ζήτημα Τσοτυλίου, όπου εξέλεξεν επιτροπή εξ οφφικίου⁷⁵, το οποίο δυσαρέστησε τους ελληνοφώνους, η απομάκρυνση από τη Σιάτιστα δυο δημοδιδασκάλων, που ευδόκιμα ειργάσθηκαν πολλά χρόνια και αναγκάστηκαν να φύγουν από ανοίκειο φέρσιμό του, για να συμμορφωθεί <ο αρχιερεύς> με τις εισηγήσεις μερικών των τότε εφόρων, που δεν ανέχονταν την εκτίμηση που έτρεφε σ' αυτούς⁷⁶ η Κοινότητα. Αναγνώρισεν αμέσως την πλάνη του και μετα-

⁷⁴ Σε ελεύθερη απόδοση: «Όντας σε άλλα σωστός, διώχνει από πάνω του τούτη την κατηγορία, τη μομφή».

⁷⁵ **Οφφίκιο**, αξίωμα, τίτλος. Εξ **οφφικίου**= αυθαίρετα, λόγω του αξιώματός του.

⁷⁶ Αυτούς= τους διδασκάλους.

χειρίστηκε κάθε μέσο να τους επαναφέρει στη θέση τους και τους επανάφερε. Επίσης, μπορούσε να γεννήσει ζητήματα το ότι δεν απαιτούσε την εφαρμογή των κανονισμών από μέρος των αρχών του Τραμπαντζείου Γυμνασίου, για να μη δυσαρεστήσει τους ατομικούς (προσωπικούς) του φίλους και το ότι παραχωρούσε αυξήσεις μισθού μονάχα σε ευνοούμενα πρόσωπα διδασκόντων. (232)

Αλλ' ας τα αφήσομε και ας έλθομε στα τρία αξιοσημείωτα γεγονότα, που έχουν συμβεί στην εποχή του Ιεροθέου, που είναι τα ακόλουθα: 1^{ον}) ότι εκάη ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Δημητρίου, 2^{ον}) είδαμε να πραγματοποιούνται τα εθνικά μας όνειρα <απολαύσαντες της απελευθερώσεώς μας>⁷⁷ και 3^{ον}) δεχτήκαμε την επίσκεψη του Στρατηλάτου και ελευθερωτού μας, θρυλικού βασιλιά Κωνσταντίνου. Για κάθε ένα από τα τρία αυτά γεγονότα θα κάμομε αμέσως ιδιαίτερο λόγο αρχίζοντας από την πυρκαγιά του ναού.

02.15^α. Πώς κήκεν ο ναός του Αγίου Δημητρίου

Η γενέθλιά μας γη Σιάτιστα, που, όταν το όνομά της ακούεται από εκείνους που ζουν στην ξενιτιά, προκαλεί πόνο, γεμίζει τις καρδιές τους από τόσα συναισθήματα και τους υπενθυμίζει τόσες γλυκιές αναμνήσεις περασμένης ζωής και τους υπόσχεται την εκπλήρωση τόσων ονείρων και ελπίδων, έχει εμπέσει σε συμφορά αγιάτρευτη. Η μικρή αυτή της Δυτικής Μακεδονίας γωνιά, όπου το πρώτο είδαμε το φως του ηλίου και με την οποία εκ γενετής συνδεόμαστε με αρρήκτους δεσμούς στοργής, προβάλλει όψη ανίας και λύπης, περνάει μέρες σκληρής δοκιμασίας, μέρες γενικού πένθους, όπου την βύθισε απροσδόκητο δυστύχημα. Το παμφάγο πυρ, που τυχαία εξερράγη την 11 πρωινή ώρα της 13 Ιουλίου στα 1910 στο (233) μητροπολιτικό ναό του Αγίου Δημητρίου, δεν λυπήθηκε την ωραιότητα αυτού <και τη> μεγαλοπρέπειά του και σε διάστημα μονάχα μισής ώρας τον μετέβαλε σε τέφρα και σποδόν⁷⁸, χωρίς να κατορθωθεί η διάσωση και του ελαχίστου από τα τόσα κειμήλιά του. Ο λαός δεν είχε πού να εκκλησιασθεί, οι ιερείς στερούνταν και εκείνα που τους ήταν απόλυτα αναγκαία για την τέλεση της λειτουργίας. Φευ! Πόσο μεγάλη ήταν η καταστροφή! Μπροστά σε μία τέτοια καταστροφή τίνος καρδιά δεν <ράγισε> και τίνος μάτι έμεινεν αδάκρυτο; Ο ναός εκείνος, που συγκέντρωνε ό,τι από την κτίση της Σιάτιστας πρόσφερεν η φιλοπατρία, η ευσέβεια και η γενναιοδωρία των τέκνων της, ο ναός εκείνος, που η Σιάτιστα καυχωμένη για τον πολυτελή και σπάνιο διάκοσμό του, για την καλλιτεχνική των αγίων εικόνων αξία και για την αρχαιότητα των ιερών αμφίων και σκευών του επιδείκνυε στους ξένους που την επισκέπτονταν ως ένα πολύτιμο κειμήλιο της αρχαίας της ευημερίας και αίγλης, αποτεφρώθηκε. Το ιερό εκείνο τέμενος, όπου οι πατεράδες μας και ημεείς τόσες φορές ζητήσαμε και βρήκαμε ανακούφιση από τον ζυγό της αμαρτίας, που πίεζε την ψυχή μας, ο ευκτήριος οίκος, στη στέγη (υπό τη σκέπη) του οποίου σε

⁷⁷ Έκφραση που πήραμε από το Πρόχειρο.

⁷⁸ Σποδός, στάχτη ζεστή, που περιέχει ακόμα κάρβουνα, συνώνυμο: χόβολη.

εποχή που μας έδερνε η απογοήτευση και απελπισία συνερχόμαστε και στέλναμε στον Ύψιστο τις θερμότερες ικεσίες, για να μας απαλλάξει από τον εθνικό εφιάλτη, και γεμίζαμε από θάρρος και ελπίδες, δεν υπήρχε πλέον. Η απώλειά του ως αφορά την καλλιτεχνία και αρχαιότητα είναι ανεκπλήρωτη (*δυσαναπλήρωτη*), αφού για δυο εικόνες άλλοτε προσφέρθηκαν απάνω από τρεις χιλιάδες λίρες και δε γυρίσαμε να τις ιδούμε⁷⁹. Η αγιογραφία του ήταν σπάνια, το τέμπλουμ (*τέμπλο*) του μοναδικό, τα άμφια και σκεύη πολύτιμα. Τι ήτο το πετραχείλιο εκείνο [μέσα σε θήκη], στο οποίο ήταν κεντημένοι οι δώδεκα Απόστολοι; Θρηνούμεν και έχομε δίκαιο, γιατί γνωρίζομε ότι ό,τι το πυρ ή το ύδωρ, ο χρόνος ή η βάνδαλος χειρ καταστρέφει δεν μπορεί κανένας να το αναπληρώσει και επομένως δεν περιμένομε να επανίδομε (*ζαναδούμε*) ό,τι χάσαμε. Για τούτο θρηνούμε, γιατί, ως αφορά το οικοδόμημα, (234) έχομε (*είχαμε*) πεποίθηση ότι η ευσέβεια των Σιατιστινών γλήγορα θα το ανήγειρε. Ναι, τη στιγμή της βαθιάς μας λύπης, της απερίγραπτης στενοχώριας μας συντελούνταν στα βάθη της καρδιάς μας μια ζύμωση από συναισθήματα, από την οποία ανέθορε (*ξεπετάχτηκε*)⁸⁰ η εξέγερση του ζήλου και της φιλοτιμίας να μη υστερήσομεν από τους πατέρας μας στην ευσέβεια, να μη μέינוμε οπίσω στη φιλοπατρία εκείνων. Και αποτέλεσμα της εξέγερσης αυτής ιδού η θεμελίωση του νέου ναού [ύστερα] από δύο [μόλις] χρόνια. Και έτσι μαρτυρείται ότι κληρονομήσαμε τις αρετές των πατέρων μας και φαινόμαστε σε κάθε στιγμή αντάξιοι απόγονοί τους.

02.15^β. Η απελευθέρωσή μας

Ο αρχιερέυς είναι στην Κωνσταντινούπολη, μέλος συνοδικόν. Ο ιερέυς Ιωάννης Παπανικολάου ή Παπακολιού, καθηγητής της Θεολογίας στο Τραμπάντζειο Γυμνάσιο, τον αντιπροσωπεύει (*αντικαθιστά*). Είναι η ενδεκάτη (11) Οκτωβρίου του 1912, ημέρα της εβδομάδας Πέμπτη. Την εσπέρα αυτής της μέρας, την 6 μ.μ. προσκαλείται [στην Ι. Μητρόπολη] έκτακτη και εσπευσμένη συνεδρίαση <επιτροπής>, που απαρτίστηκε από τα μέλη της Εθνικής Οργάνωσης Μακεδονικής Αμύνης, από τους καθηγητάς και διδασκάλους και από πολλούς προκρίτους της Κοινότητας, μεταξύ των οποίων πρωτεύουν οι ιατροί της πόλης. Ανακοινώνεται από την Εθνική Οργάνωση επιστολή των οπλαρχηγών Μακρή και Καραβίτη, που βρίσκονταν στο χωριό Παληόκαστρο με [περίπου] 100 οπλίτες, και ζητούνταν οδηγός, και άλλη επιστολή τους, που απευθύνονταν στο Μουδίκη Σιάτιστας και ζητούνταν η παράδοση της Σιάτιστας. Γίνεται μακρά συζήτηση, τι πρέπει να κάμομε. Διχάζονται οι γνώμες των προ-

⁷⁹ Σχετική αναφορά για το θέμα αυτό βρίσκουμε στην εφημερίδα της Θεσσαλονίκης «**Νέα Αλήθεια**», 20 Ιουλίου 1910, σε δημοσίευμα με τίτλο: «**Η Σιάτιστα πενθεί**», που αναδημοσιεύεται στο βιβλίο του Α.Ν.Δάρδα, **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας**, στη σελ. 64. Στο δημοσίευμα αυτό η προσφορά για την αγορά των δυο εικόνων φέρεται να είναι 6.000 λίρες.

⁸⁰ **Ανέθορε**, γραμματικός τύπος του αρχαίου ρήματος αναθρόσχω= ξεπετιέμαι.

σώπων που συνεδρίαζαν. Οι συντηρητικοί έχουν τη γνώμη ότι δεν είναι φρόνιμο να ζητηθεί η παράδοση της πόλης σε δυο οπλαρχηγούς, που προορίζονταν όχι για τη Σιάτιστα, αλλά για τα χωριά και τις κωμοπόλεις προς βορράν της Σιάτιστας, όπου είχαν αποφασισθεί και είχαν διαταχθεί να συγκεντρωθούν όλα τα ανταρτικά σώματα. Όμως μια τέτοια στάση της Σιάτιστας όμοιαζε με επανάσταση, και τέτοια ήταν, και μπορούσε να έχει ολέθριες συνέπειες. Θεωρούσαν λοιπόν οι συντηρητικοί επιβεβλημένο να (235) απαιτήσουμε από τους οπλαρχηγούς να μη εισέλθουν στην πόλη ως καταλυτές της τούρκικης κυριαρχίας, αλλά να τους διευκολύνουμε τη διέλευσή τους και μετάβασή τους στους τόπους οι οποίοι είναι (ήταν) προορισμένοι για τη συγκέντρωση των σωμάτων πέριξ του Βογατσικού. Οι θερμόαιμοι αντέλεξαν και παράστηναν την εθνική αίγλη με την οποία θα περιβάλλονταν η Σιάτιστα, αν, πριν να γίνει η επίσημη κατάληψη από τον ελληνικό στρατό, κηρύσσονταν η απελευθέρωσή της. Και ως συμβαίνει συνήθως σε στιγμές τέτοιες, που η λογική ηττάται από τον παράφορο πατριωτικό ενθουσιασμό, υπερίσχυσαν <οι θερμόαιμοι>, γιατί ενισχύονταν στη γνώμη τους και από τη διάδοση ότι ο ελληνικός στρατός με τον Διάδοχο επί κεφαλής είχαν εισέλθει στην Κοζάνη. Αποφασίζεται λοιπόν η θριαμβευτική είσοδος των σωμάτων στην πόλη, η απομάκρυνση των οργάνων της τ<ούρκικης> Κυβέρνησης και, σε περίπτωση που θα αρνιούνταν, η σύλληψή τους. Αποστέλλεται ο Ηρακλής Γκιουλέκας να παραλάβει τους οπλαρχηγούς. Τα κατόπιν έγιναν όπως εξιστορούνται στην **Ιστορία** του <Ι.> Αποστόλου, κεφ. Θ' σελ. 86, και ο βουλόμενος μπορεί να τα αναγνώσει εκεί και επομένως θεωρώ περιττή την επανάληψη εδώ.

Σημ. Είπα παραπάνω ότι υπερίσχυαν οι θερμόαιμοι και μάταια προβάλλονταν <από τους συντηρητικούς> οι κίνδυνοι που μπορούσε να έχει μια τέτοια απόφαση, όταν μάλιστα πρόκειται για ένα λαό άοπλο, άμαχο και περικυκλωμένον από πλήθη τούρκικων χωριών και πληθυσμών. Και τα πράγματα που έλαβαν χώραν κατόπιν δεν τους διέψευσαν. Όλο το χρονικό διάστημα από την επομένη της επανάστασης έως την 4^η Νοεμβρίου, μέρα της μάχης της Σιάτιστας, ήταν διάστημα αγωνίας, φόβων και ψυχικών μεταπτώσεων των κατοίκων της Σιάτιστας. Ένας νυχτερινός τυφεκισμός ήταν ικανός να αναστατώσει τον πληθυσμόν, μια φωνή που προέρχονταν από ένα των σκοπών (έναν από τους σκοπούς) ήταν αρκετή να προκαλέσει την αγωνία των κατοίκων και την αντήχηση των φωνών «τι τρέχει; τι συμβαίνει;», έως ότου θα ακούονταν από μια υψηλή θέση που εδέσποζε της πόλης άλλη καθησυχαστική φωνή. Τα σώματα που περνούσαν δεν εννοούσαν να διακόψουν για το χατίρι μας, για την ησυχία μας, για την ενθάρρυνσή μας την πορεία τους προς τα απάνω⁸¹ και μας άφηναν στην τύχη μας (236). Την παραμονή της μάχης στάλθηκεν από τον πασιά, που βρί-

⁸¹ **Προς τα πάνω**, εννοεί τους τόπους συγκέντρωσης των σωμάτων, πάνω, βόρεια της Σιάτιστας.

σκονταν στη Βρογκίστα⁸², ο Χασάν Μπάτσαρος⁸³, κάτοικος Βρογκίστας <Καλονερίου>, να ζητήσει την παράδοση της πόλης. Τότε υπήρχε στη Σιάτιστα μικρή δύναμη και πολλοί φρονούσαν ότι έπρεπε να αντιτάξουμε περιφρόνηση. Ευτυχώς υπερίσχυσε η γνώμη των φρονιμοτέρων να δοθεί απάντηση ότι αύριο θα του δοθεί απάντηση. Ο Χασάν Μπάτσαρος σώθηκε τότε από βέβαιο θάνατο, που του είχαν τοιμάσει οι σκοποί μας, αλλά σώθηκε χάρις στο Ν. Παπαχατζή, διδάσκαλον, και ο Μπάτσαρος από ευγνωμοσύνη ανταπέδωκε τα ίσα στον Παπαχατζή. Ο Παπαχατζής δέχτηκε να φέρει την απάντηση στον πασιά και πήγε με τον Μπάτσαρο στη Βρογκίστα <Καλονέρι>. Αμα έφθασεν εκεί, τον συνέλαβαν οι Τούρκοι και τον έφεραν στον τόπο όπου θα γίνονταν η εκτέλεσή του. Αλλ' ο Χασάν Μπάτσαρος ωφελήθηκε (*επωφελήθηκε*) από την άδεια που πήρε ο ετοιμοθάνατος, να του επιτρέψουν να γράψει γράμμα στην οικογένειά του και ύστερα να τον εκτελέσουν, και τον εφυγάδευσε, δια μέσου ενός μέρους που δεν φαίνονταν στον τούρκικο στρατό, κι έτσι σώθηκε.

02.15'. Η επίσκεψη του Βασιλιά

Στα 1913 η Σιάτιστα δέχτηκε τον βασιλιά Κωνσταντίνο. Είδαμε εκείνον με το όνομα του οποίου μας λίκνισαν οι μητέρες μας. Είδαμε εκείνον που τον τραγουδήσαμε «να μεγαλώσει με χαρά, να πάει στην Αγία Σοφία κι εκεί να μεταλάβει, την κορώνα του να βάλει». Είδαμε να ξυπνάει ο μαρμαρωμένος βασιλιάς και να διώχνει με τη ρομφαία του τους Τούρκους και ξύπνησαν τα πατριωτικά μας αισθήματα. Βρεθήκαμε σε ανέλπιστη ευτυχία και γι' αυτό η χαρά μας ήταν αληθινή τρέλα, τέλειος πανζουρλισμός. Από τον Άγιο Νικάνορα έως την Ι. Μητρόπολη, όπου θα φιλοξενοούνταν, τα πλήθη έχουν (*είχαν*) πιάσει τους δρόμους, άνδρες και γυναίκες, γέροντες και παιδιά, όχι μονάχα της Σιάτιστας, αλλά και από τα περίχωρα, στάθηκαν στα επίκαιρα μέρη και έξαλλοι ζητωκραύγαζαν το βασιλιά τους στο διάβα του. Οι ζητωκραυγές δεν διακόπτονταν, ήταν συνεχείς, σωστό πανδαιμόνιο. Ο Βασιλιάς έμεινε εκπληκτος και στην επιστροφή του στην Κοζάνη εξεδήλωσε (237) την ευχαρίστησή του. Στην ολιγόωρη διαμονή (*παραμονή*) του στη Σιάτιστα δεν θέλησε και δεν μπόρεσε να τηρήσει τις συνηθισμένες εθιμοτυπίες σε παρόμοιες υποδοχές. Δέχονταν ελεύθερα τον κόσμο και ομιλούσε με οικειότητα σ' αυτόν, που φανέρωνε τον πόθο του να ιδεί το βασιλιά του κι ας απόθνησκε ύστερα. Όλοι με έναν αλλιώτικο ενθουσιασμό τρέξαμε να ιδούμε με τα μάτια μας τον ένδοξο στρατηλάτη μας, το λατρευτό μας Κωνσταντίνο, και με μια ολοπρόθυμη διάθεση, με μια βαθιά αγάπη να ξεσπάσουμε σε μια ατέλειωτη ευχή, να μας ζήσει πολλά χρόνια εκείνος, που συγκεντρώνει την πίστη του Ελληνισμού στα εθνικά ιδεώδη, εκείνος

⁸² **Βρογκίστα**, το χωριό Καλονέρι του Νομού Κοζάνης· υπάγεται στο Δήμο Ασκίου. (Μετονομασία με το ΦΕΚ 179/1927).

⁸³ Οσμάν Μπάτσαρος στην αφήγηση του Ι. Αποστόλου, **Ιστορία της Σιατίστης**, σελ. 103.

που μεγάλωσε με τις ίδιες με εμάς εθνικές συμφορές, με τις ίδιες με εμάς εθνικές ευτυχίες, εκείνος που πιστεύαμε ότι θα πραγματοποιούσε τους αιώνιους πόθους του Ελληνισμού, ότι θα αναδείχνονταν ανίκητος Ακρίτας και προορίζονταν να τελειώσει το έργο της εθνικής μας αποκατάστασης. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος <δεν> ήταν για τον Έλληνα κοινός βασιλιάς, ήταν η προσωποποιημένη δύναμη του Ελληνισμού, ήταν η ακατάβλητη δύναμη και ψυχή του Έλληνα που δε χάθηκε στους αιώνες, αλλά μονάχα ξιαπόστασε, για να ξαναφανεί με νέες δυνάμεις και να αναστήσει νέους λαούς. Για τούτο έκαμαν σφάλμα εκείνοι που σάλευσαν (*διασάλευαν*) στο λαό την αγάπη του (*την αγάπη προς αυτόν*) και συντέλεσαν στο να δοκιμάσει τόσες πίκρες, που δεν μπορούσαν παρά να φέρουν το μοιραίο. Εκείνοι που τέτοια έδειξαν συμπεριφορά σάλευσαν τα θεμέλια της εθνικής μας πίστης και έφεραν τα θλιβερά αποτελέσματα, την ήττα μας στη Μικρά Ασία και τον ολέθριο (238) διχασμό, που θα ωθούσε χωρίς άλλο το Έθνος στον κρημνό, αν η θεία πρόνοια δεν βοηθούσε να ακολουθήσουν άλλα γεγονότα⁸⁴, που όχι μονάχα έσωσαν την Ελλάδα, αλλά και τη δόξασαν και θα τη μεγαλώσουν.

Επανέρχομαι στον αρχιερέα <Ιερόθεο>, όστις εποίμανε την επαρχία Σισανίου μέχρι του 1920, οπότε προσβλήθηκε (*προσβλήθηκε*) από γρίπη και απέθανε.

02.16. Ο Γρεβενών Αιμιλιανός <1920-1921>

Ύστερα από το θάνατο του Ιεροθέου διορίστηκε τοποτηρητής της επαρχίας <Σισανίου και Σιατίστης> ο Γρεβενών Αιμιλιανός, και διετέλεσε τοποτηρητής από 20 Απριλίου 1920 έως τα 1921, οπότε διορίστηκε στην αρχή ως τοποτηρητής και κατόπιν ως αρχιερέυς κανονικός ο Κορυτσάς Γερμανός.

02.17. Ο Κορυτσάς Γερμανός <1921-1924>

Ότος εποίμανε την επαρχίαν από τα 1921 έως τα 1924. Τότε διορίστηκε σε μια νέα επαρχία της νήσου Ρόδου. Πλην, δεν έγινε δεκτός από τις ιταλικές αρχές και διορίστηκε στο Λαγκαδά και έπαθεν η υγεία του και αναγκάστηκε να ιδιωτεύσει στις Αθήνας.

⁸⁴ Ο συγγραφέας δικαιολογεί εύλογα την αγάπη για τον Κωνσταντίνο ως αποτέλεσμα ιστορικών συνθηκών ζωής και ανάλογης διαπαιδαγώγησης και εκθέτει τη μία άποψη περί Εθνικού Διχασμού. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι υπάρχει και μια αντίθετη εκδοχή, που την ευθύνη του διχασμού αποδίδει στον Κωνσταντίνο. Σχετική βιβλιογραφία ενδεικτική: Ν. Πετσάλη – Διομήδη, **Η Ελλάδα των δύο Κυβερνήσεων**, 1916-17, εκδ. Φιλίπποτη, Αθήνα 1988, και Μελέτη Η. Μελετόπουλου, **Η Βασιλεία στην Νεώτερη Ελληνική Ιστορία**, από τον Όθωνα στον Κων/νο Β', εκδ. Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα 1994.

02.18. Αγαθάγγελος ο εκ Κυδωνιών <1924-1929>

Ο Αγαθάγγελος εχρημάτισε Σισανίου από τα 1924 έως τα 1929, οπότε απέθανεν στις Αθήνας. Ούτος δεν έχει ευδόκιμη δράση, τουναντίον αντέδρασεν εις το να γίνουν δυο καλά στη Σιάτιστα, στο να γίνει ο κήπος της Μητροπόλης κήπος σχολικός, σύμφωνα με απόφαση που είχε ληφθεί όταν ο Υπουργός της Παιδείας Αργυρός είχε επισκεφθεί τη Σιάτιστα, και δεύτερο αντέδρασε στο (239) άνοιγμα (διάνοιξη) δρόμου για το νεκροταφείο δια μέσου της Μητροπόλης⁸⁵.

Ύστερα από το θάνατο του Αγαθαγγέλου δεν διορίστηκε αμέσως μητροπολίτης Σισανίου, γιατί οι άγιοι Κοζάνης, Γρεβενών και Καστορίας είχαν μείνει σύμφωνοι να καταβάλουν ενέργειες από κοινού να επιτύχουν τον διαμελισμό της επαρχίας και τη διανομή της σ' αυτούς, <στις μητροπόλεις τους>. Δυο όλα έτη η επαρχία έμεινεν άνευ αρχιερέως και, αφού απέτυχαν οι ενέργειες των αρχιερέων, διορίστηκε [αρχιερέως] ο από Καμπανίας <Διόδωρος>.

02.19. Διόδωρος ο από Καμπανίας <1931-1945>

Ούτος διορίστηκε στα 1931 και εποίμανε την επαρχία έως τα 1945, οπότε απέθανεν εις τας Αθήνας.

02.20. Ανακεφαλαίωσης: ονόματα και χρονολογίες⁸⁶:

<1> >Λαυρέντιος, 1510 –,

⁸⁵ Δια μέσου, η διατύπωση είναι ασαφής. «Παραπλεύρως της μητροπόλεως» γράφει Φ.Ζ. στο Πρόχειρο.

⁸⁶ Η ανακεφαλαίωση διορθώθηκε με βάση τα βιογραφικά σημειώματα που ο ίδιος ο συγγραφέας μας έδωσε σε προηγούμενες σελίδες των χειρογράφων του ως εξής:

- Από 16) Μελέτιος 1852-1862, σε 16) **Μελέτιος 1852-1864** (σελ. χειρ. 212).
- Από 17) Αλέξανδρος 1862-1869, σε 17) **Αλέξανδρος 1864-1869**, (σελ. χειρ. 214).
- Από 22) Αθανάσιος Πολέμης (Νικολαΐδης), 1893-1899, σε 22) **Αθανάσιος Πολέμης (Νικολαΐδης), 1893-1900** (σελ. χειρ. 222).
- Από 23) Σεραφείμ Σκαρούλης, 1899-1909, σε 23) **Σεραφείμ Σκαρούλης, 1900-1909** (σελ. χειρ. 223).
- Από 25) Γερμανός, προ αυτού είχε διορισθεί τοποτηρητής ο μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός Δάγγουλας 1920-1924, σε 25) **Γερμανός, 1921-1924, προ αυτού είχε διορισθεί τοποτηρητής ο μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός Δάγγουλας, 1920-1921**, (σελ. χειρ. 238).

- <2> >Νεόφυτος, –,
 <3> >Παχώμιος, 1636.-,
 <4> >Γερμανός...,
 <5> >Παρθένιος, 1639 –,
 <6> >Δανιήλ, 1652, –,
 <7> >Νικηφόρος, 1662 –,
 <8> >Λεόντιος, 1679 –,
 <9> >Ζωσιμάς, 1686-1746, τιτλοφορούμενος Πρόεδρος και Μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης. Το Πατριαρχείον Αχρίδος διελύθη (*καταργήθηκε*) στα 1767. <Η Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης από τη χρονολογία αυτή υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως>.
 <10> >Νικηφόρος, 1746-1769,
 11) Ζαχαρίας⁸⁷,
 12) Κύριλλος, 1769-1792,
 13) Νεόφυτος, 1792-1811,
 14) Ιωαννίκιος, 1811-1835,
 15) Λεόντιος, 1835-1852,
 16) Μελέτιος, 1852-1864,
 17) Αλέξανδρος, 1864-1869,
 18) Θεόφιλος, 1869-1872,
 19) Αμβρόσιος, Χιώτης, 1872-1877,
 20) Αγαθάγγελος Στεφανάκης, 1877-1882,
 21) Αθανάσιος Μεγακλής, ο κατόπιν Θεσ/νίκης και Κυζίκου, 1882-1893,
 22) Αθανάσιος Πολέμης (Νικολαΐδης), 1893-1900,
 23) Σεραφεΐμ (240) Σκαρούλης, 1900-1909,
 24) Ιερόθεος Ανθουλίδης, 1909-1920,
 25) Γερμανός 1921-1924· προ αυτού είχε διορισθεί τοποτηρητής ο μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός Δάγγουλας, 1920-1921,
 26) Αγαθάγγελος Παπαναστασίου 1924-1929,⁸⁸
 27) Διόδωρος ο από Καμπανίας, ούτος διορίσθηκε στα 1931 και εποίμανε την επαρχίαν μέχρι του 1945, οπότε απέθανε εις Αθήνας.
 <28> >Το 1945 ο Ιάκωβος, ο νυν ποιμένων ευδοκίμως την επαρχίαν. (241)

⁸⁷ Κατά τον Α.Ν.Δάρδα, **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 52, η αρχιερατεία του Ζαχαρία θεωρείται ανύπαρκτη ως «*αμαρτύρητη και ατεκμηρίωτη*».

⁸⁸ Στο διάστημα από το θάνατο του Αγαθάγγελου (Απρίλιος 1929) έως το Δεκέμβριο του 1930 η μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης εχίρευε και ορίστηκε τοποτηρητής ο γενικός αρχιερατικός επίτροπος οικονόμος Νικόλαος Γ.Δάρδας (αρ. εγγράφου της Ιεράς Συνόδου 1469/16-4-1929), βλέπε Α.Ν.Δάρδα, **Η Επισκοπή - Μητρόπολη Σισανίου και Σιατίστης**, σελ. 180, σημ. 576.

03.00. Οι Εκκλησιές της Σιάτιστας

Η Σιάτιστα στα καλά της χρόνια είχε 13 ιερείς, 8 η Χώρα και 5 η Γεράνεια. Σήμερα⁸⁹ έχει μονάχα 4 ιερείς. Τότε παρουσίαζαν οι θρησκευτικές τελετές μεγαλοπρέπεια, που συντελούσε σε διέγερση του συναισθήματος της ευσεβείας, το οποίο διαφαίνεται και από τους ναούς που έχουν ανεγερθεί σε διάφορες εποχές και στην περιγραφή των οποίων αμέσως εισερχόμεθα. Οι σωζόμενοι σήμερα⁹⁰ ναοί είναι 14, 9 στη Χώρα και 5 στη Γεράνεια.

03.01. Ο ναός του Αγίου Δημητρίου

Ο ναός του Αγίου Δημητρίου πρώτα πρώτα αναγέρθηκεν, όπως γράψαμε⁹¹, στα 1647, στην εποχή του Δανιήλ. Ο πληθυσμός της Σιάτιστας αυξήθηκε και του ήταν πολύ μικρός ο ναός και ανιδρύθη στα 1801 ο ναός που κάηκε στα 1910. Αμέσως όμως ύστερα από την καταστροφή του ναού αυτού προσκαλέσθηκε (προσκληθήκε) ο Αριστοτέλης Αθανασίου Ζάχος, αρχιτέκτων με ευρωπαϊκή μόρφωση και φήμη, Σιατιστινός, και ανατέθηκε σ' αυτόν η φιλοτέχνηση του σχεδίου νέου ναού. Δυστυχώς το σχέδιο που φιλοτέχνησε ο μακαρίτης Αριστοτέλης δεν εφαρμόστηκε πιστά από κείνους που έχουν αναλάβει την εφαρμογή του και πολλές φορές ο μακαρίτης διαμαρτύρονταν λέγοντας ότι θα το αποκηρύξει ως μη δικό του σχέδιο, αλλά σχέδιο όλων των κατοίκων <της> Σιάτιστας· και είχε δίκαιο, γιατί πολλά υπήρξαν τα σφάλματα που έγιναν στην εφαρμογή του σχεδίου, από τα οποία αναφέρομε μερικά. Στην κεντρική θέση του γυναικείου⁹² παρατηρείται σφάλμα, στα δυο κωδωνοστάσια επίσης, στο νάρθηκα, που έγινε στη βόρειο πλευρά. Ο διάκοσμος (242) της Πλατυτέρας του Ιερού, που έγινε με δαπάνη των αδελφών Χαρίση Βόζιου, δεν έγινεν όπως έπρεπε. Ταύτα, για να μη προσαφθεί μομφή στον καλλιτέχνη Αριστοτέλη.

Για τον ναό πολλά πράγματα δεν έχουμε να αναγράψομε εδώ, διότι ο περισσότερος διάκοσμος έχει εξοικονομηθεί από τις λοιπές εκκλησιές. Το τέμπλουμ αποτελέστηκε από υλικό που αφηρέθηκε από τον Άγιο Αθανάσιο προ πάντων. Ο αρχιερατικός θρόνος πάρθηκεν από τον Προφήτη Ηλία. Οι εικόνες είναι δωρεά του αγίου Παρθενίου Γκόλια, επισκόπου τότε Σιδηροκάστρου⁹³, ο οποίος έκαμε και τη στέρνα στον περίβολο του ναού. Μερικά άμφια και σκεύη διεσώθησαν από τη φωτιά, γιατί βρίσκονταν στο θησαυροφυλάκιο, που είναι κτισμέ-

⁸⁹ **Σήμερα**, χρονολογικά εντοπίζεται στο 1944-45 -δεκαετία του 40- που ολοκληρώνει το έργο του, σύμφωνα με την τελευταία χρονολογική ένδειξη στον Πρόλόγό του.

⁹⁰ **Σήμερα**, αναφέρεται στην εποχή του Φ. Ζυγούρη.

⁹¹ Μέρος Γ΄, σελ. 207 του χειρογράφου.

⁹² **Γυναικείο**, γυναικωνίτης.

⁹³ Περισσότερες πληροφορίες για το θέμα αυτό στο βιβλίο του Α.Ν.Δάρδα, **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας**, σελ. 143 - 144.

νο στη ΒΔ. πλευρά του αυλογύρου του ναού, όπως και μια πατερίτσα και μια εικόνα του Αγίου Μηνά σε δέρμα.

03.02. Προφήτης Ηλίας

Ο ναός του Προφήτου Ηλιού είναι κτισμένος σε λόφο 200 μέτρων μήκους και 80 μέτρων πλάτους, [*<και> ύψους*⁹⁴ (σε *υψόμετρο*) 954 μέτρων]. Είναι μια τοποθεσία σπάνια, γιατί βρίσκεται στο μέσο της πόλης. Και άλλες πόλεις ίσως να έχουν τέτοιες θέσεις, αλλά όχι στο μέσο αυτών. Η τοποθεσία αυτή διαλέχθηκε για την ανέγερση του ναού και πολύ δίκαια, γιατί ικανοποιεί τη συνήθεια των χριστιανών να χτίζουν το ναό του Προφήτου Ηλία σε υψηλό μέρος και γιατί η πρόνοια των πρώτων οικιστών της Σιατίστης πρόβλεπεν ότι μια μέρα η θέση αυτή θα γίνονταν η περιβλεπτη θέση που θα καταντούσε (*θα γινόταν τελικά*) το πιο πολυσύχναστο μέρος των δύο συνοικιών, και θέλησαν από τότε να στρέψουν την προσοχή των κατοίκων στον εξωραϊσμό της⁹⁵. Η άποψη που παρέχουν τα απέναντι βουνά και η δύση του ηλίου στο θεατή *<κατά>* τις πανσελήνους⁹⁶ (243) κυρίως εσπέρες (*κατά τα βράδια με πανσέληνο*) είναι αλησμόνητη. Το φως της σελήνης, που διαχέεται στις οικοδομές των δύο συνοικιών φωτίζοντας αυτές, τις παρουσιάζει όμοιες με βίλες μέσα σε σύδενδρα περιβόλια και παρέχει σε κείνον που περνάει εκεί, *<στον Προφήτη Ηλία>*, τις προμεσονύχτιες ώρες του ένα θέαμα μαγευτικό, που άθελα τον ωθεί σε ατέλειωτο ρεμβασμό. Όταν κάθεσαι αποκάτω από μια από τις βαλανιδιές που βρίσκονται μπροστά στο ναό, νομίζεις πως βρίσκεσαι σε θέση που στεφανώνεται από ένα πράσινο στεφάνι, το οποίο κάμνουν τα άμπολλα δένδρα, τα φυτρωμένα στο ρίζωμα του λόφου, που αναπτύχθηκαν τώρα και εξέχουν από την ελλειψοειδή περιφέρεια του λόφου. Το λόφο αυτόν οι παραθεριστές τον επισκέπτονται κάθε πρωία και κάθε εσπέρα. Οι νεαροί και οι νεαρές παίζουν όλη σχεδόν την ημέρα τα συνηθισμένα παιχνίδια με τη σφαίρα και βολτάρουν την εσπέρα, που ο ήλιος κρύβει τις θερμογόνες ακτίνες του.

Όπως όλες οι τοποθεσίες όπου έχουν ανεγερθεί ναοί είναι σύδενδροι, έτσι και η τοποθεσία αυτή εξωραϊζόνταν από (*με*) αυτοφυή δένδρα. Στις μέρες του γράφοντος τις γραμμές αυτές δέκα βαλανιδιές και αρκετά γκαραγκάτσια⁹⁷ στόλιζαν την τοποθεσία, μα, δυστυχώς, κάθε χρόνο ολιγοστεύουν από την επήρεια της βίας των ορμητικών ανέμων. Σήμερα απόμειναν πέντε μονάχα γέριες βαλανιδιές και 3 έως 4 νεότερης εποχής, οι άλλες έχουν υποκύψει στις θύελλες. Η

⁹⁴ Για τις έννοιες: ύψος – υψόμετρο βλέπε τη σημ. 3 στο Α΄ Μέρος.

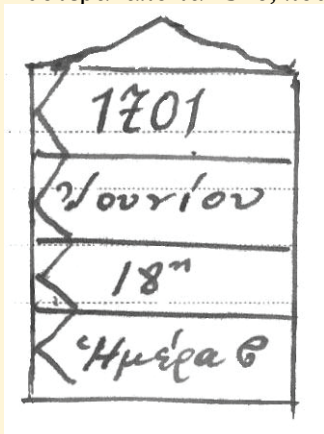
⁹⁵ Η άποψη αυτή του συγγραφέα μάλλον ως προσωπική του εικασία πρέπει να θεωρηθεί.

⁹⁶ Η συμπλήρωση της λέξης πανσελήνους έγινε με βάση το Πρόχειρο του Φ.Ζ.

Εσπέρα, το διάστημα από τη δύση του ήλιου ώσπου να πέσει το σκοτάδι ή κι ακόμα πιο αργά, το βράδυ.

⁹⁷ **Γκαραγκάτσια**, καραγάτσια, πετέες (φτελιές).

φιλοκαλία όμως των κατοίκων, και μάλιστα του μακαρίτου ιατρού Ιωάννου Πάικου, του αλησμονήτου αυτού φυσιολάτρου, που τον χάσαμε στα 1902⁹⁸, δεν επέτρεψε να γυμνωθεί ο λόφος, αλλά τουναντίον έχει συντελέσει στην αύξηση του πρασίνου με το να περιποιείται <ο Ι. Πάικος> τις ώρες τηςσχόλης του τα αυτοφυή γκαραγκάτσια (πετέλες), που πολλαπλασιάζονται καταπληκτικά με παραφυάδες, και ταύτα με μόνο εργαλείο ένα (244) σβανά⁹⁹. Αιωνία του η μνήμη. Το παράδειγμα του μ<ακαρίτη> Πάικου ακολούθησαν τα σχολεία. Οι μαθηταί κατά τους σχολικούς περιπάτους μετάφερναν (απομάκρυναν) τα λιθάρια ανάμεσα στα οποία ήσαν φυτρωμένες πετέλες, ξεκαθάριζαν τον τόπο και συντελούσαν στο μεγάλωμά τους. Αυτό ήταν ωφέλιμο και διότι έτσι οι μικροί άρχισαν να σέβονται το πράσινο και διότι έδωκε να νοηθεί ότι μονάχα με τις παραφυάδες θα αυξηθεί η βλάστηση, αφού η φύτευση δεν ευδοκίμωσε. Τούτο δε το μαρτυρούσεν από το ένα μέρος η απόπειρα που έγινε στα 1915 <κατά> την εορτή του πρασίνου από τα δημοτικά σχολεία, όταν έγινε [ολόγυρα από το λόφο] μια πανηγυρική φύτευση νεαρών δένδρων και απέτυχε ολότελα, γιατί λείπει το αναγκαίο για το πότισμα νερό. Επίσης και η απόπειρα που έκαμεν αργότερα ο Προοδευτικός Σύλλογος μαρτυρεί την μη ευδοκίμηση της βλάστησης με τη μεταφύτευση. Μονάχα, λοιπόν, η περιποίηση των παραφυάδων της πετέλας επλούτισε το πράσινο του λόφου και έκαμεν αυτόν σωστή μαγεία και μάλιστα ύστερα από τα 1940, που [με γενική κυβερνητική διαταγή] απαγορεύθηκεν η

Στο λόφο, λοιπόν, αυτόν είναι κτισμένος ο ναός, που τιμάται με το όνομα των προφητών Ηλιού και Ελισαίου και του Αγίου Χαραλάμπους¹⁰⁰. Στον εξωτερικό τοίχο <τον> προς ανατολάς, στη μεγαλύτερη από τις δυο κόγχες είναι (υπάρχει) μια πλάκα – σχήματος σαν το παρόν <σχέδιο/σχήμα>- η οποία φέρει την επιγραφήν που εμφανίζεται εδώ και μας φανερώνει τον χρόνο του ανακαινισμού της εκκλησίας, ο οποίος έγινε εκ βάθρων, όπως μαρτυρεί και η επιγραφή που βρίσκεται στο υπέρθυρο. Αλλά <η επιγραφή> δεν

⁹⁸ Ο Α.Ν.Δάρδας αναφέρει ως έτος θανάτου του ιατρού Ι. Πάικου το 1903 και τεκμηριώνει την πληροφορία του με αναφορά σε έγγραφα: α) έγγραφο της επιτροπής του Γυμνασίου προς τον Ι. Πάικο, με ημερομηνία 26 Φεβρουαρίου 1903, και β) πράξη της επιτροπής του Γυμνασίου με ημερομηνία 11 Μαρτίου 1903, που αναφέρεται στο θάνατο του ιατρού, βλέπε Α.Ν.Δάρδα, **Ίδρυση και λειτουργία του Τραμπαντζείου Γυμνασίου Σιατίστης με την εποπτεία της Εκκλησίας**, σελ. 240-241.

⁹⁹ Σβανάς, μικρό κλαδευτήρι.

¹⁰⁰ Ο κυρίως ναός είναι αφιερωμένος στους δύο προφήτες, Ηλία και Ελισαίο, και το βόρειο παρεκκλήσι στον Άγιο Χαράλαμπο.

<Την επιγραφή αυτή παραθέτουμε και σε μεταγραφή και σχόλια της Καλλιόπης Θεοχαρίδου, από την εργασία της «**Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση 1543-1851**», Ε.Μ.Π., σελ. 56-57, επειδή στην επιγραφή υπάρχει τμήμα δυσανάγνωστο και για τον Φ.Ζ. και για τον αναγνώστη¹⁰¹.>

Ο παρών θεός και πάνσεπτος ναός, ο επ' ονόμασι τιμώμενος των ενδόξων και θαυ/ματουργών προφητών Ηλιού και Ελισσαίου ανεκαινίσθη εκ βάθρων τω ,ΑΨΑ^ω Ιουνίου. Εγκαινιάσθη δε τη Α^η Σεπτεμβρίου.

Ανιστορήθη τε τω ,ΑΨΜ^ω, ,ΑΨΜΑ^ω και ,ΑΨΜΒ^ω Νοεμβρίου Α' Ινδικτιώνος Ε^{ης} και Στ^{ης}, τους της Μητροπόλεως Σισανίου οίακας ιθύνοντος από του ,ΑΧ Ψ Ε' (1695) έτους μ(η)ν(ι) Ιουλί(ω) του μακαριωτάτου και λογιωτάτου πρώην Αχριδών κυ(ρίου) κυ(ρίου) Ζωσιμά Παπανικολάου Ρούση, Επιτροπεύοντος δε του ναού /του εντιμωτάτου και μ(ε)γάλου ρήτορος κυ(ρίου) Δημητρίου Σφήκα, του τη 13 του παρελθόντος Σεπτεμ(βρίου) θανόντος και του υιού αυτού Ιω(αν)νου επιμετρήσαντος τους πόρους. Οικοδομήθη μεν δι' εξό/δων των εν ταύτη τη πολιτεία οικητόρων. Ιστοριθείς δε δι' αναλωμάτων του κυ(ρίου) Κωνσταντίνου Ιω(άννου) Μαλίνη και Αγνής της συμβίας αυτού. Δια χειρών τε καμού του ταπεινού Αναστασίου Ιω(άννου) Καλούδη και/ ανταδέλφων μου εκ κώμης Καπεσόβου τ(ου) κατά Ιωάννινα, ,ΑΨΜΒ^ω Νοεμβρίου Α⁸»

και με μικρογράμματα γραφή από κάτω διαβάζεται
«Ανεστηλώθη το ιερόν καταπέτασμα τω ,ΑΨΜ'(;) (1740) μηνός των ...χριστιανών πόλις».

Στην κάτω δεξιά γωνία προστίθεται ένα επίγραμμα⁹ που υπογράφεται από το γνωστό λόγιο της εποχής Γεώργιο Ρούση, γιο του Αρχιεπισκόπου Ζωσιμά.

υποσημ. 8

Στον τελευταίο στίχο μεταξύ χρονολογίας ,ΑΨΜΒ^ω και της ένδειξης του μήνα Νοεμβρίου Α' παρεμβάλλονται σε δυο σειρές οι λέξεις: πέτρα μέ τρώγε λείποντος ιδώ, γραφή, καθώς φαίνεται, σύγχρονη με την υπόλοιπη επιγραφή.

υποσημ. 9

«Αιώνι τω ναώ Σιάτισταν φαιδρύνει
ζώντ(ι) τ(ω) χρίστω ριρός (;) τι στάσιν
ταύτης ταραΐζει,πριν το παν σείση γε ος
σημαίαν ρίσσα (;) δεικνύς εν τούτου τέλει».

Γεώργιος Ρούσης ιερού θύτου γόνος».

(αντιγραφή από την εργασία της Καλλ. Θεοχαρίδου, «**Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση 1543-1851**», Ε.Μ.Π., σελ. 56).

¹⁰¹ Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι στη βιβλιογραφία της η Κ. Θεοχαρίδου συμπεριλαμβάνει (σελ. 57) τη δημοσίευση του Φ. Ζυγούρη: **Άγνωστα ονόματα ζωγράφων, ξυλογλυπτών, τεχνιτών και άλλων εξ επιγραφών μεταβυζαντινών εκκλησιών**, υπ' αριθμ. 21-26 εκ Σιατίστης, ΕΕΒΣ (Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών) 2 (1925), σελ. 321-329.

<Επίσης, δεν μπόρεσε να εξαλείψει ο χρόνος> και την άλλη <επιγραφή>, που βρίσκεται απάνω από την εσωτερική θύρα του γυναικωνίτη, που χρησίμευεν ως νάρθηκας. Αυτή έχει ως εξής:

*Εν έτει ,ΑΨΜΔ' (1744) κατά μην(α) Δεκέμβριον ιστορήθη ο/ Νάρθηξ ούτος διακατέχοντος την ποιμαντικήν ράβδον και διυθύνοντος ασφαλώς τους οίακας Σισανίου του Μακαριωτάτου κυρίου κυρίου/ Ζωσιμά, δια μεν δαπάνης και αναλωμάτων, των τιμιωτάτων/ κυρ Χατζή Μιχάλη Κώτζη Μίσσιου, και κυρ Αργύρη Πείου Κώτζη Ψύχαβου.*¹⁰²

Στο γυναικείο του ναού αυτού, <το οποίον αρχικώς ήτο Νάρθηξ σημειώνει ο Ι. Αποστόλου στην **Ιστορία Σιατίστης**, σελ. 123>, στη Δυτική πλευρά απεικονίζεται η Κόλαση και περιλαμβάνει το Ναβουχοδονόσορα και άλλους, αλλά περιέργα παριστάνεται και ο Μέγας Αλέξανδρος, βασιλιάς, που έχει επιδιώξει να (247) εκπολιτίσει τους βαρβάρους. Γιατί ανάμεσα με τους άλλους στην Κόλαση; Στη μεσημβρινή πλευρά απεικονίζονται πέντε (5) των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και μια μαντική γυναίκα. Τις απεικονίσεις λαμβάνω από την Ιστορία του μ<ακαρίτη> Αποστόλου, γιατί σήμερα δεν διακρίνονται. Η αμέλεια των επιτρόπων, ίσως και η αμάθεια αυτών έχουν συντελέσει στο να αφεθεί η ωραία του νάρθηκος αυτού αγιογραφία λεία του πανδαμάτορα χρόνου και των επιδράσεων της βροχής και των χιόνων.

«Απεικονίζονται δηλαδή εξ αριστερών προς τα δεξιά με επιγραφάς άνωθεν οι εξής: ο σοφός Σόλων. Γέρων με κόμην φθάνουσαν μέχρι των ώμων και απειροποίητον γένειον. Ο σοφός Πλούταρχος. Μεσήλιζ με χωρισμένον εις δύο μακρόν γένειον. Ο σοφός Αριστοτέλης. Επίσης μεσήλιζ και με μακρόν και οξύ γένειον. Ο σοφός Πλάτων. Νέος με κοντόν ξανθόν πώγωνα. Ο σοφός Θουκυδίδης. Γέρων με κοντόν στρογγυλόν γένειον. Η σοφή Σιβύλλα. Νεαρά φυσιογνωμία, έχουσα στέμμα εις την κεφαλήν και πυρώδη κόμην πίπτουσαν επιχαρίτως επί των ώμων. Αι κεφαλαί των ανδρών καλύπτονται με είδος μανδηλίου, το οποίον ομοιάζει με σαρίκι. Πάντες φορούσι χιτώνα και επ' αυτού μανδύαν και κρατούσιν εις τας αριστεράς χείρας των ειλητήρια¹⁰³ ξεδιπλωμένα. Εις το του Αριστοτέλους αναγιγνώσκονται αι λέξεις: «Ακάματα φύσις Θεού γέννησις. Εξ αυτού γαρ ο αυτός ουσιούται λόγος», εις δε των λοιπών αι λέξεις είναι δυσανάγνωστοι. Σπανίζουσα η περίπτωσις εις χριστιανικήν εκκλησίαν αι απεικονίσεις τούτων και προδίδει το γεγονός, πόσον ετιμάτο η ελληνική φιλολογία κατά τους χρόνους εκείνους εν Σιατίστη». (**Ιστορία της Σιατίστης**, Ι. Αποστόλου, σελ. 123, κεφ. ια').

¹⁰² (Σημ. του συγγραφέα εντός του κειμένου- μεταφορά από αυτό): Ο Χατζή Μιχαήλ είναι πρόγονος της οικογένειάς μας <βλέπε γενεαλογικό δένδρο στο Μέρος Ζ' όπου η σελ. χειρ. 663, § 23. **Μάρκος Ρούζιου**> και ο Πέιος είναι ο κύριος του σπιτιού που έχει αγοράσει ο Γυμνασιάρχης Ι. Παπίας.

¹⁰³ **Ειλητήρια**, το ορθό ειλητάρια. **Ειλητάριο**, στην εκκλησιαστική γλώσσα είναι μακρόστενη λωρίδα περγαμινής, στις δυο όψεις της οποίας γραφόταν η θεία λειτουργία. Η περγαμινή αυτή τυλιγόταν σε κοντό κυλινδρικό ξύλο, που ονομαζόταν κοντάκιο.

Ταύτα φρονώ ότι οφείλονται σε εισηγήσεις του κυρ Ζωσιμά¹⁰⁴, που ήταν πολύ λόγιος κληρικός και φίλος των Μουσών. Φαίνεται και από τη μόρφωση που έδωσε στον υιό του Γεώργιον, που με την (248) παιδεία του εκλέισε (δόξα-σε) την ιδιαίτερη πατρίδα του και τίμησε τη μεγάλη πατρίδα μας και τιμήθηκε με εξαιρετικές τιμές στην Ιταλία, όπως θα ιδούμε στη βιογραφία του.

Στο ναό του Προφήτου Ηλιού την 20^η Ιουλίου, την επέτειο του Προφήτου, γίνεται την παραμονή αγρυπνία με πανήγυρη που συγκεντρώνει πολύν κόσμο, ο οποίος διασκεδάζει εύθυμα έως το μεσονύκτιο και πέραν αυτού, και την πρωία τελείται αρχιερατική λειτουργία της συντεχνίας των γουναράδων, που ευημερούσαν σε προγενέστερα χρόνια στη Σιάτιστα, όταν οι συνηθιζόμενες τότε ενδυμασίες απαιτούσαν την χρήση του είδους αυτού <δηλ. της γούνας>. Αυτήν τη

¹⁰⁴ Η απεικόνιση αρχαίων Ελλήνων σοφών κυρίως στο νάρθηκα των ναών, αλλά και σε τράπεζες Μοναστηρίων, εμφανίζεται ήδη από το 10^ο αι. μ.Χ και δεν περιορίζεται στον ελλαδικό χώρο, απαντάται και στην Κωνσταντινούπολη, στη Μ. Ασία, στη Βουλγαρία, στη Ρουμανία.

Τα πρόσωπα που απεικονίζονται επιλέγονται με βάση τη συγγένεια των απόψεών τους προς τα δόγματα της χριστιανικής θρησκείας.

Η απεικόνιση δεν αποδίδει τα ιδιαίτερα σωματικά γνωρίσματα των προσώπων, αλλά προβάλλει τις ιδέες που πρέσβευαν αυτά, οι οποίες και καταγράφονται στο ανοιχτό ειλητάριο που κρατάει και με έμφαση το προβάλλει το κάθε εικονιζόμενο πρόσωπο.

Για την ερμηνεία του φαινομένου δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των μελετητών, π.χ.

Ο Α. Ξυγγόπουλος θεωρεί ότι οι σοφοί εντάσσονται μέσα στο εικονογραφικό θέμα της Ρίζας του Ιεσσαί που αναπαριστά τη γενεαλογία του Χριστού. Ειδικά από το 16^ο αι. και ως τον 18^ο στη Ρίζα του Ιεσσαί συγκαταλέγονται μεταξύ των αμέσων προγόνων του Χριστού και οι προφήτες και όσοι άλλοι μίλησαν για την έλευση του Σωτήρος και σ' αυτούς τους δεύτερους οι Βυζαντινοί κατέτασσαν και τους Έλληνες σοφούς /φιλοσόφους. Γι' αυτό και τους απεικονίζουν και στα ειλητάριά τους έβαζαν επιγράμματα σχετικά. βλέπε Ξυγγόπουλος Ανδρέας, *«Οι αρχαίοι φιλόσοφοι εις τας τοιχογραφίας των εκκλησιών»*, ΜΗΣ 1934, σελ.177.

Ο Κ. Σπετσιέρης θεωρεί ότι η απεικόνιση αυτών των σοφών είναι πράξη καθαγιασμού τους και αναγνώριση της προσπάθειας «των Ελλήνων φιλοσόφων κατά τους έξι π.Χ. αιώνας να υπερβούν την πολυθειϊαν και να διαμορφώσουν μίαν υψηλότεραν ιδέαν περί πνευματικού θεού...», να προετοιμάσουν έτσι το δρόμο για τη χριστιανική διδασκαλία. Βλέπε Σπετσιέρης Κ., *«Εικόνες Ελλήνων Φιλοσόφων εις εκκλησίας»*, Επισημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, 1963-1964, σελ. 456-458.

Ο Φ. Κ. Βώρος θεωρεί ότι το φαινόμενο της εικονογράφησης / απεικόνισης των Ελλήνων σοφών στις εκκλησίες το 16^ο -18^ο αι. είναι σύμπτωμα και έκφραση εθνικής αφύπνισης, προσπάθεια προβολής και ανασύνδεσης με το παρελθόν μας, την κλασική αρχαιότητα, και ότι έχει την ίδια αιτία και τον ίδιο στόχο με το τολμηρότερο βήμα της τάσης αυτής (εθνικής αφύπνισης) να βαπτίζουν τα παιδιά τους - τέλη του 18^{ου} αι. στα πλαίσια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού- με ονόματα αρχαία ελληνικά. Φ.Κ.Βώρου, *Η διδασκαλία της Ιστορίας με αξιοποίηση της εικόνας*, σελ. 118.

μέρα¹⁰⁵ ήταν συνήθεια οι αμπελοφύλακες να φέρουν σταφυλάς, για να λειτουργηθούν, καθόσον δίδονταν εξαιρετική φροντίδα στη Σιάτιστα για τα σταφύλια, επειδή αποτελούσαν το σπουδαιότερο προϊόν της.

03.03. Ο Άγιος Μηνάς

Η τοποθεσία του Αγίου Μηνά <ανάμεσα στη Γεράνεια και τη Χώρα> είναι σταθμός χρησιμότητας για κείνους που ανέρχονται και κατέρχονται από τις δυο συνοικίες τόσο τον χειμώνα, όσο και το θέρος. Πόσοι δεν βρήκαν αναψυχή, να μη πω σωτηρία, από τα ψύχη του χειμώνα στο νάρθηκα αυτού του ναού; Και πόσοι δεν πέρασαν τις εσπερινές ώρες του θέρους στην πλατεία του, που δεν μπορούσαν από αδυναμία του γήρατος ή από ασθένεια να ανεβούν στο λόφο του Προφήτου Ηλιού; Για τη χρησιμότητα αυτού ο τόπος αυτός απέσπασε την προσοχή των φίλων του καλού. Καταρτίστηκε επιτροπή, που φρόντισε για τον εξωραϊσμό της πλατείας <και έτσι> ισοπεδώθη και δενδροφυτευθήκε σε τρόπο που μπορεί να χρησιμεύσει για καφενείο θερινό, όπου ευρίσκουν αναψυχή τις θερινές εσπέρες οι κάτοικοι και των δυο (249) συνοικιών¹⁰⁶. Απέναντι αυτής της τοποθεσίας (απέναντι από αυτή την τοποθεσία) ο ευεργέτης της Σιάτιστας Μιχαήλ Κουκουλίδης έχει ανεγείρει το Ηρώον, όμοιο του οποίου δεν υπάρχει, πιστεύω, σε όλη τη Μακεδονία άλλο, και έχει έτσι μεταβάλει σε τόπο όμορφο το βραχώδη και απρόσιτο εκεί τόπο, πριν να γίνει το Ηρώο. Καλύτερη εκλογή (επιλογή) μέρους δεν μπορούσε να γίνει και θα αποκτήσει μεγαλύτερη αξία χάρις στο δασύλλιο που γίνεται στον αγρό του ιατρού Παπανικολάου, τον οποίο είχε την ευγενή καλοσύνη να δωρίσει ο υιός του Νικόλαος, αρχιερέυς τότε Γρεβενών με το όνομα Νικόδημος, που απέθανε στη Θεσσαλονίκη στα 1939, αν δε μ'απατά η μνήμη. Πολλοί είχαν τη γνώμη ότι <το Ηρώον> πρέπει να ανεγερθεί στον περίβολο του Αγίου Μηνά και φρόντιζαν να πείσουν τον ευεργέτη να ακολουθήσει τη γνώμη τους. Αντιτάχθηκαν και πείσαμε τον ευεργέτη να προτιμήσει τη θέση όπου έχει ανεγερθεί, παριστάνοντας (παρουσιάζοντας) τα επιχειρήματά τους ως φανταστικά (εξωπραγματικά), και τα πράγματα δεν μας έχουν διαψεύσει. Στις ενέργειές μας έχομεν προβεί κινούμενοι από την ιδέα ότι έχομε ανάγκη από τον εξωραϊσμό όσο μπορούμε περισσοτέρων τοποθεσιών, για να γίνει η Σιάτιστα κατάλληλη για τον παραθερισμό των τέκνων της, που ζουν στην ξενιτιά.

Λοιπόν, στην τοποθεσία αυτή είναι κτισμένος ο ναός του (των) Αγίου Μηνά, Βίκτορος και Βικεντίου, έχει πλάτος 7 μέτρα και μήκος 16,5 μέτρα, κόγχην μίαν στρογγύλην, στύλον (κολόνα, κίονα) δεν έχει <κανένα>, τοίχους νεόκτι-

¹⁰⁵ Στο Πρόχειρο στο σημείο αυτό ο Φ.Ζ. σημειώνει: «αυτήν τη μέρα, όταν ήταν εις χρήσιν το παλαιό ημερολόγιο...». Σήμερα η συνήθεια αυτή μεταφέρθηκε στις 6 Αυγούστου, γιορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος.

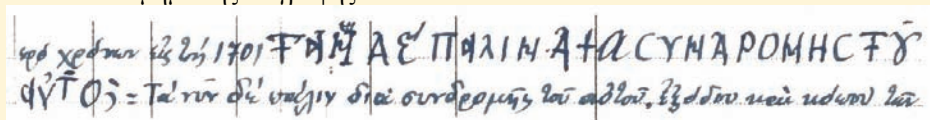
¹⁰⁶ Μαρτυρία Απ. Κυρατζή για λειτουργία καφενείου στο χώρο αυτό, βλέπε Κυρατζής Απόστολος, «Από τα Πηγάδια στον Αη Μηνά», ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ 9-10, σελ. 69.

στους, τέμπλουμ ξύλινο, καλής τέχνης αρχαίας με κοσμήματα. Κτίστηκε σχεδόν την ίδια εποχή που κτίστηκε και ο ναός του Προφήτου Ηλιού. Ο Άγιος Μηνάς θεωρείται προστάτης και ελευθερωτής των αιχμαλώτων και φυλακισμένων και, όταν τις (κάποιος) έχει την κακή τύχη να έχει αιχμάλωτο (σκλάβο) από μέρος ληστών ή φυλακισμένον συγγενή του, καταφεύγει σε ικεσίες στον Άγιο Μηνά, για να τον (250) γλυτώσει. Παίρνει νήμα και περιδένει ολόκληρο το κτίριο γύρω <γύρω> και, όταν το νήμα κοπεί ή περάσει αρκετός χρόνος, το μαζεύει, κάμνει με αυτό το φιτίλι των κηριών που χαρίζει στον Άγιο, που (για τον οποίο) κάμνει και λειτουργία· και σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις ζητούν τη βοήθειά του. Η παράδοση αναφέρει ότι ο Άγιος Μηνάς βγήκε από το ναό έφιππος και ανάγκασε μια ομάδα από επιδρομείς να γυρίσουν πίσω και να μη προχωρήσουν στη Χώρα, που είχαν σκοπό να <την> λεηλατήσουν. Παρόμοια διάδοση διαδόθηκε (φήμη κυκλοφόρησε) ανάμεσα στον ελληνικό στρατό, όταν όδευε στο Σαραντάπορο κατά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο. Στο ναό αυτόν ήταν (υπήρχε) εικόνα του Αγίου Μηνά [σε δέρμα]. Την εικόνα αυτή, που είχε παραμεληθεί και είχε παραδοθεί στη φθορά, έχουν μεταφέρει στον ναόν του Αγίου Δημητρίου, ως κειμήλιο, κατ' εισήγηση του μακαρίτου Αριστοτέλους Ζάχου. Υπάρχει και άλλη εικόνα αξίας του Αγίου Μηνά, που φέρει χρονολογία 1722 και τις λέξεις: δια χειρός Μανουήλ. Απάνω από τη μεσημβρινή θύρα στην εσωτερική επιφάνεια σώζεται η ακόλουθη επιγραφή:

«Ανιστορήθη ο θεός και πάνσεπτος ναός των αγίων ενδόξων μεγάλων μαρτύρων Μηνά, Βίκτορος και Βικεντίου αρχιερατεύοντος προεδρικώς του μακαριωτάτου και λογιωτάτου πρώην Αχριδών Κ^{ov} Κ^{ov} Ζωσιμά, γέννημα και θρέμμα της πατρίδος, ανεκαινίσθη προ χρόνων εις τους 1701¹⁰⁷ τα νυν δε πάλιν δια συνδρομής του αυτού εξόδου και κόπου των τιμιωτάτων Χατζή Ανδρέα και Κ^{ov} Νικολάου Ιωάννου και αδελφών αυτού Κ^{ov} Κωνσταντίνου δια χειρός του ευλαβεστάτου ιερέως Κ^{ov} Κωνσταντίνου και Νικολάου και Αναστασίου αυταδέλφων 1728 Οκτωβρίου 16»¹⁰⁸.

(251) Στην ανατολική πλευρά από το νάρθηκα υπάρχει εικόνα, στην οποία απεικονίζεται ο Άγιος Μηνάς έφιππος, και καίεται <μπροστά της> κάθε μέρα, [τις βραδινές ώρες], κανδήλα. Σε παλαιότερη εποχή έβγαζαν τα μάτια του Αγί-

¹⁰⁷ Στο χειρόγραφο μεταξύ του 1701 και του τα νυν διατηρείται από το συγγραφέα αυτούσιο ένα τμήμα της επιγραφής:

το οποίο στη συνέχεια μεταγράφει. Η επιγραφή αυτή δημοσιεύτηκε από τον Φ. Ζυγούρη το 1925 στην ΕΕΒΣ, σελ. 326.

¹⁰⁸ Επί της εμπροσθίας εισόδου του αγίου Μηνά υπήρχε επιγραφή: «Γεώργιος Ρούσης ταύτην χαράσσει / πριν το παν σείσει θεός / ιεροθύτου γόνος σήματα τρισά / δεικνύει ενταύθα τέλεια» (Κανατσούλης Αθανάσιος, «Η Σιάτιστα από της εισβολής των Τούρκων και εντεύθεν», Η.Δ.Μ 1934, σελ. 160).

ου ή του αλόγου. Από ποια αιτία ή για ποιο σκοπό, μάς είναι άγνωστο. Στα 1940 η στέγη του νάρθηκα ανακαινίστηκε, γιατί απειλούσε <με> πτώση, και στρώθηκε με έξοδα του Νικολάου Δήμου, που σκοπεύει να επεκτείνει και την πλατεία. Σε προγενέστερη εποχή, στα 1920, με τις ενέργειες και προσπάθειες του τότε επιτρόπου των εκκλησιών Ιωάννου Καμπούρη κτίστηκαν τα κελιά στην ΒΑ. πλευρά του περιβόλου. Σ' αυτά οι προσκυνητές, όταν επιστρέφουν από την Παναγία Τσιαρουσίνου <Μικροκάστρου>, μένουν και κάμνουν λειτουργία με αγρυπνία. Τα κελιά αυτά δεν πρέπει να παραμεληθούν, γιατί είναι πολύ χρήσιμα για τις κοινές συγκεντρώσεις Χώρας και Γερανείας και για τους προσκυνητές. Αμπροστά από ολίγα χρόνια αναγέρθηκε στη Β. πλευρά το κωδωνοστάσιο με έξοδα ενός από τους υιούς του Αντ. Πήτλιαγκα, που βρίσκεται στην Αμερική.

03.04. Ο ναός της Αγίας Παρασκευής

Ο ναός της Αγίας Παρασκευής και <της> Μεγαλομάρτυρος Αικατερίνης ευρίσκεται στην κάτω συνοικία Σιατίστης (Γεράνεια) και είναι ο αρχαιότερος από τους ναούς που σώζονται σήμερα. Κτίσθηκε στα 1677, είναι ρυθμού βυζαντινού, θολωτός, με τρούλους και αψίδες. Το τέμπλο του είναι αρίστης ξυλογλυπτικής τέχνης. Οι εικόνες, τόσο στο τέμπλο όσο και στους τοίχους, είναι άξιες μελέτης και προπάντων η εικόνα του Χριστού και της Παναγίας και η απέναντι από τον Δεσποτικό θρόνο, που απεικονίζει την Αποκάλυψη του Ευαγγελίου, έργα του ζωγράφου Θεοδώρου Πουλάκη από την Κρήτη, όπως μαρτυρεί η υπογραφή (252) του, που είναι από κάτω από τις εικόνες (στο κάτω μέρος των εικόνων)¹⁰⁹. Αμπροστά από πολλά χρόνια είχαν αρχίσει να αντικαθιστούν τις εικόνες που είναι στους τοίχους με εικόνες νεότερης τέχνης, έργων (έργα) του Χριστοδούλου Ζωγράφου, αλλ' ευτυχώς αναχαιτίστηκε η βεβήλωση αυτή, γιατί, μόλις έγινε γνωστή στον κόσμο των λογίων, έχει (είχε) προκαλέσει τις διαμαρτυρίες για το εγκληματικό αυτό εγχείρημα. Στα 1939 η Κυβέρνηση θεώρησε τον ναό ως ένα κειμήλιο βυζαντινής τέχνης και έχει ανακηρύξει αυτόν σε Μουσείον και επομένως πάσα πλέον οιαδήποτε (οποιαδήποτε πλέον) παραποίηση είναι απαγορευμένη. Στον αυλόγυρο του ναού βρίσκονταν άλλοτε μια πλάκα τάφου που έφερε την εξής επιγραφή:

«ΑΨΟΕ' ΕΝ ΜΗΝΙ ΝΟΕΜΒΡΙΩΙ

Ἐνθάδε κεῖται σῆμα Θεοδώριοι ἐν βροτὶ ἀνείρειος πάις ἦν Ἑμμανώηλοιο πλουτῶ προὔχων φέρτατος τέτυκται ἡμῶν Σιατίστη δὲ δόξαν ἐνέγκατο πλείστην πάντων.»¹¹⁰.

¹⁰⁹ Κάτωθι των εικόνων σημειώνει στο Πρόχειρο ο Φ.Ζ.

¹¹⁰ «Στο υπέρθυρο της εισόδου του κυρίως ναού εσωτερικά, στο νότιο τοίχο υπάρχει η εξής επιγραφή: Ο ΘΕΙΟΣ ΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ Ο ΕΠ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΙΜΩΜΕΝΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΤΗΣ ΟΣΙΟΠΑΡΘΕΝΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΚΑΙ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΝΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ/ ΗΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ

<Ελεύθερη απόδοση: 1775 κατά μήνα Νοέμβριο

Εδώ είναι ο τάφος του Θεοδώρου· στη ζωή ήταν παιδί του Εμμανουήλ, ξεχωριστός στον πλούτο, αναδείχτηκε πρώτος από όλους μας, στη Σιάτιστα δε έφερε δόξα πιο πολλή από όλους.>

03.05. Άγιος Χριστόφορος

Την περιγραφήν του Αγίου Χριστοφόρου παραλαμβάνομεν από την **Ιστορία Σιατίστης** του κ. Ιωάννου Αποστόλου, σελ. 131, με μερικές προσθήκες, που σημειώνονται με τη δήλωση Σημ. Σ. Ο ναός του Αγίου Χριστοφόρου είναι ένας αρχαίος ναός της Σιάτιστας, ο οποίος κτίστηκε στα 1709, την εποχή δηλ. που ανεγέρθηκαν και οι ναοί του Προφήτου Ηλιού και Αγίου Μηνά, στην εποχή που αρχιερέυς Σισανίου ήταν ο Ζωσιμάς.

«Λόγω ρωμαντικότητας η θέσις του Αγίου Χριστοφόρου κατέχει ομολογούμενως τα πρωτεία. Κείται εις το Δυτικόν (Σημ Σ. στο ΝΔ.) μέρος και επί υψομέτρου 960 μ.

Ο περίβολος του ναού είναι ευρύτατος και περιορίζεται με περιτοίχισμα. (253). Ως εξοχική θέσις θεωρούμενος είναι υπέροχος από πάσης απόψεως, την γοητείαν δε αυτού αποτελεί η ευρύτης, το κατάφυτον, το χλοερόν και σύδενδρον και η παχεία σκιά την οποίαν παρέχουσι τα πολύφυλλα δένδρα, μεταξύ των οποίων διακρίνονται αι υψηλές και γέρικες βαλανιδιές, τα φουντωτά σφενδάνια¹¹¹, αι αρωματώδεις φιλύραι,¹¹² τα μυροβόλα πεύκα και απειρία μικρών θάμνων από ραγκαβανιές, αιγοκλήματα, λυγαριές κτλ. Όταν δε συμπίση ανάμεσα από τα πυκνά φυλλώματα αυτών οι μικροί των δασών ψάλλται να τονίζωσι το γλυκύ και περιπαθές αυτών κελάδημα, τότε ανέκφραστος ηδονή και συγκίνησις ενσταλάζεται εις την ψυχήν του ευαισθήτου εις τας ωραιότητας της φύσεως ακροατού¹¹³.

ΤΟ ΣΩΤ. ΕΤΟΣ ,ΑΧΟΖ': (1677) ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΗΘΗ ΤΟ ,ΑΧΟΘ' (1679) ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥ/ΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΙΣΑΝΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΤΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΕ ΤΩΝ ΕΥΛΑΒΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΚΥΡΙΩΝ/ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ ΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝΤΙΜΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΚΩΤΣΙΟΥ ΠΕΙΟΥ...». (Δάρδας.Α., «Ο Ναός και το κωδωνοστάσιο των Αγ. Παρασκευής και Αικατερίνης Σιάτιστας», ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ 19-20, σελ. 8).

¹¹¹ Σφενδάνι<Σφενδάμι, (το φυτό σφένδαμνος), είδος δασικού δένδρου, τα φύλλα του μοιάζουν με εκείνα του πλάτανου και το ξύλο του χρησιμοποιείται στην επιπλοποιία και μάλιστα σε λεπτές κατασκευές.

¹¹² Σημ. συγγραφέα: Ο αήρ εκεί πραγματικά ευωδιάζει. Εκείνος που εισέρχεται στον περίβολο αισθάνεται ότι αναπνέει αέρα αρωματισμένο.

¹¹³ (Σημ. συγγραφέα εντός του κειμένου – μεταφορά από αυτό): Δυστυχώς σε καμιά από τις ωραίες τοποθεσίες μας δεν μπορούμε να απολαύσομε αυτήν την ηδονήν, γιατί τα πτηνά, για τα οποία πρόκειται, δεν είναι θαμώνες αυτών, επειδή λείπει από αυτές το νερό. Σπάνιο πράγμα να ξεπέσει κανένας από τους ψάλτες αυτούς. Μια χρονιά, θυμού-

Και εις κάθε μεν εποχήν του έτους διατηρεί η θελκτική αυτή θέσις την ρωμαντικήν καλλονήν της, ιδίως όμως κατά τας πρωινάς ώρας της ανοίξεως, οπότε ο ορίζων είναι διανγέστερος, απaráμιλλον παριστάνει την μαγεϊάν της. Από της θέσεως ταύτης ξεδιπλώνεται κάτω το μεγαλειώδες πανόραμα της ανωμάλου και λοφώδους πεδιάδος των Γρεβενών με τα κατάφυτα χωρία της και εις το βάθος τον μεγαλοπρεπή και επιβλητικόν όγκον του Βοΐου με τις χιονισμένες κορυφές του· νοτιώτερον διανοίγεται με όλην της την μεγαλοπρέπειαν η δασώδης περιφέρεια των Βεντζίων με τους αραιούς συνοικισμούς της (254) και με αντέρεισμα τα υπερηφάνως υψούμενα Καμβούνια με τα πυκνόφυτα έλατα και την ομιχλώδη μορφήν των. Πού και πού διαφαίνονται αι απόκρημνες όχθες του ορμητικού Αλιάκμονος και τμήματα του πολυθορύβου ρεύματός του, του οποίου η υπόκωφος βοή φθάνει ενίοτε έως εκεί επάνω¹¹⁴.

Εις την εξοχικήν αυτήν θέσιν επικρατεί συνήθως σιωπηλή και αθόρυβος ηρεμία και δι' αυτό είναι επιθυμητή εις οικογενείας, όσαι θέλουν να διέλθουν ευχαρίστους ώρας εν απομονώσει. Όλως τουναντίον όμως συμβαίνει κατά την πρωτομαγιά, ήτις ανέκαθεν εορτάζεται επί της εξοχής ταύτης. Από βαθειά χαράγματα οι θαυμασταί της αναγεννωμένης φύσεως κρατούντες λουλουδια στα χέρια αρχίζουν να ανεβαίνουν εκεί επάνω και προπάντων ο ωραίος κόσμος της Σιατίστης, απαραιτήτως δε όλες αι αρραβωνιασμένες κόρες εν συνοδεία των αρραβωνιαστικών και των συγγενών αυτών. Η εγχώριος μουσική παίζει διαρκώς και οι οπαδοί της Τερψιχόρης ακούραστα χορεύουν συρτούς, ενώ ο μικρόκοσμος των σχολείων με τις ηχηρές και φαιδρές φωνές του ψάλλει:

«Ο Μάιος μας έφθασεν, εμπρός βήμα ταχύ
να τον προϋπαντήσωμε, παιδιά, στην εξοχή».

Κατόπιν διασκορπίζονται κατά παρέας οικογενειακάς υπό την παχείαν σκιάν των δένδρων (255) και πανηγυρίζουσιν έως το βράδυ διασκεδάζοντες και ευωχούμενοι. Καθ' όλην την ημέραν εκείνην ο Άγιος Χριστόφορος σείεται από τις φωνές και τα πρωτομαγιάτικα τραγούδια τα εξυμνούντα την φύσιν και τον έρωτα.

μαι, ξέπεσε ένα αηδόνι, που είχε καταλύσει στη βαθύσκια αυλή του σπιτιού Κανατσούλη και μας τρέλαινε με το άσμα του τις νύχτες του θέρους.

¹¹⁴ (Σημ. συγγραφέα εντός του κειμένου – μεταφορά από αυτό): Ο Αλιάκμων είναι πολύ ορμητικός τον χειμώνα, που παρασύρει κάθε τι που θα του τύχει, δένδρα, βράχους κ.λπ.. Όταν κατέρχεται, φαίνεται σαν να κατέρχεται κανένα βουνό. Η γέφυρα Ανασελίτσας δέχτηκε πολλές φορές τα καταστρεπτικά και χειμαρρώδη ρεύματά του και παρασύρθηκε, γιατί δεν μπόρεσε να αντισταθεί στη δύναμή τους. Εκείνοι που είχαν μύλο στο Γεφύρι Πασιά έχουν υποστεί οικονομική καταστροφή, γιατί δεν μπορούσαν να στερεώσουν τη δέση του μύλου τους. Τότε, όταν βρίσκεται κανένας στον περίβολο του ναού, αισθάνεται την ορμητικότητα του ποταμού.

Σημ. επιμ.: Δέση (του μύλου), μέρος του συγκροτήματος ενός νερόμυλου. Είναι φράγμα κατά μήκος της όχθης του ποταμού, που στενεύει όσο προχωρεί προς το μυλαύλακα.

«Τώρα Μαϊά, τώρα δροσιά, τώρα το καλοκαίρι» (βλέπε Μέρος Β΄, Λαογραφικά, §22. Πρωτομαγιά).

Περδίκι μ' 'π' άλλον μαχαλά
κι απ' άλλη ξένη χώρα,
σ' όλον τον κόσμο ήμερη,
σ' εμένα στέκεις άγρια·
θα στήσω βρόχια στα βουνά
και ξόβεργες στους κάμπους
για να περάσης να πιαστής,
πέρδικι πλουμπισμένη.

Κάμιν<ει> ο Χινόπωρος χαρά, παντρεύει το χειμώνα
και κάλιασε (κάλεσε) την άνοιξι να πάη να στεφανώσει,
κι η άνοιξη καμάρωνε με τα πολλά τ' ς λουλούδια.
Μην καμαρώνεις άνοιξι με τα πολλά λουλούδια
γιατ' έρχετ' ο Χινόπωρος και θα τα μαραγκιάση.

Μάη, Μάη , χρυσομάη,
τι μας άργησες κι δε φάνηκες
να μας φέρης τα λουλούδια
και την άνοιξι και την άνοιξι;¹¹⁵

Ανέκαθεν κατεβάλλετο προσπάθεια προς εξωραϊσμόν του εξοχικού τούτου χώρου, συστηματικώς όμως επεδόθη εις τούτο η φερώνυμος φιλοδοσική Αδελφότης του Αγίου Χριστοφόρου (1900), ήτις, εκτός της περιποιήσεως και φυτεύσεως πολλών δένδρων, έκτισε το περίβλεπτον (256) Κιόσκι, επεσκεύασε την στέρναν και ισοπέδωσε και διεκόσμησε κάθε ανώμαλον και ασχημίζουσιν θέσιν, η δε αδελφότης των Κυριών Γερανείας «η Ευπρέπεια» (1921) επεσκεύασε και ισοπέδωσε τους δρόμους τους άγοντας εις τον λόφον».

03.06. Άγιος Ιωάννης

Ο ναός του Αγίου Ιωάννου είναι κτισμένος στο Δ. μέρος της Σιάτιστας στο μέσο περιβόλου ευρυχώρου και συδένδρου. Στο Β. μέρος είναι πυκνά

¹¹⁵ (Σημ. συγγραφέα εντός του κειμένου-μεταφορά από αυτό): Τα παλιότερα χρόνια συναθροίζονταν οι γυναίκες και τα κορίτσια, προ πάντων, στα χωράφια που βρίσκονται τα πλαβοβότανα, νότια του ναού, και κει μάζευαν πρασινάδες και πλαβοβότανα, έκαμαν στεφάνια και ζώνες με αυτά και έτσι στεφανωμένα και ζωσμένα <με ζώνες από πρασινάδες> χόρευαν και τραγουδούσαν. Διασκεδάζαν εκεί έως τις μεσημβρινές ώρες και πέραν. Διασκεδάση φυσική και πιο ευχάριστη από τη διασκεδάση που αργότερα έχει εισαχθεί στον περίβολο της εκκλησιάς με τα μουσικά όργανα και τους χορούς.

φυτρωμένα (*πυκνοφυτρωμένες*) 13 βαλανιδιές, από τις οποίες η μία έχει ξηρανθεί. Ο λαός πιστεύει ότι αυτό δεν έγινε τυχαίως, αλλ' ότι η θεία Πρόνοια έχει εδώ τη θέση της. Θέλησε με τα δένδρα αυτά να απεικονίσει τους 12 Αποστόλους με τον Ιησούν. Το στεγνό δένδρο είναι ο Ιούδας. Στο Δ. μέρος είναι μια βαλανιδιά, που ο κορμός της χαμηλά έχει δυο κλώνους σε απόσταση πολύ στενή (*μικρή*) ο ένας από τον άλλο. Για τους κλώνους αυτούς παραδέχεται ο λαός ότι όποιος περάσει <εύκολα> δια μέσου αυτών (*ανάμεσά τους*) δεν έχει αμαρτίες, όποιος δύσκολα περνάει είναι αμαρτωλός. Τον περίβολο του ναού περιόρισε με περιτοιχισμό στα 1934 ο Χριστόδουλος Ναούμ Μέγας¹¹⁶, που εμπορεύονταν στις Αθήνας και απέθανε στα 1944. Εκτός του περιτοιχίσματος εφρόντισε και δια τον εξωραϊσμό του περιβάλλοντος με δένδρα, πλην από έλλειψη νερού δεν ευδοκίμησαν όπως έπρεπε. Στην τοποθεσία αυτή οι κάτοικοι της Χώρας κάμνουν τις περισσότερες διασκεδάσεις τους κατά το θέρος, γιατί είναι περιορισμένος ο περίβολος, έχει σκιά παχιά και ύδωρ κοντά. Σε παλαιότερη εποχή ήσαν κτισμένα κελιά από ένα ευσεβή, το όνομα Μανέκας, όπου πέρασε τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Ολόγυρα στο περιτοιχισμό είναι φυτευμένες πασχαλιές και στον περίβολο τα σχολεία έχουν φυτεύσει αρκετά πεύκα τα τελευταία έτη.

Στην τοποθεσία αυτή, λοιπόν, έχει κτισθεί ο ναός του Αγίου Ιωάννου και έχει (257) μήκος 22 μέτρα και πλάτος 11,5μέτρα. Στύλους (*κίονες*) έχει 6 στρογγύλους με κιονόκρανα <απομιμήσεως του> γοτθικού [ρυθμού], κόγχες δύο. Η απάνω από τη θύρα επιγραφή έχει καταστραφεί από το ασβέστωμα που έγινε. Από τις χρονολογίες που βρίσκονται στις εικόνες και από την παράδοση, που μας μεταδίδει ότι εκκλησιάζονταν στο ναό αυτόν οι γειτόνοι και οι συνοικισμοί ολόγυρα από την τοποθεσία της βρύσης Ψαρά, συμπεραίνουμε ότι και ο ναός αυτός κτίστηκε μπροστά από τα 1800 και είναι αρχαιότερος από τον Άγιο Αθανάσιο. Το τέμπλουμ αυτού είναι ξύλινο με κοσμήματα.

Οπίσω από την εικόνα του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου σώζεται η εξής επιγραφή: «Ειστορίθη δια δαπάνης των Παπουτσήδων δεια ψηκικήν αυτών σωτηρίαν 1784 Ιουνίου 22». Στο μέσο της εκκλησίας κρέμαται μικρός ορειχάλκινος πολυέλαιος, δώρο Δημητρίου Ψαρά, όπως δείχνουν τα γράμματα (*τα γραφόμενα πάνω*) σ' αυτόν: «Δημήτριος Γεωργίου Ψαρά. Πόλις ην αυτού η Σιατίστη». Ο Ψαράς ήταν ένας από τους πρώτους ευεργέτες της Σιατίστης <βλέπε και σελ. χειρ. 679>.¹¹⁷ Σ' αυτόν οφείλεται η κατασκευή της βρύσης «Ψαράς», που

¹¹⁶ Για τον Χριστόδουλο Ναούμ Μέγα βλέπε σελίδα χειρογράφου 614.

¹¹⁷ Ο **Δημήτριος Ψαράς** γεννήθηκε το 1743. Έζησε στο Σεμλίνο και την Πέστη και από το 1765 διέμενε μόνιμα στη Βιέννη. Έμπορος, ήταν ενεργό μέλος της Ελληνικής Κοινοτήτας της Βιέννης από το 1784 τουλάχιστο. Στάθηκε δίπλα στο λόγιο παιδαγωγό Μιχαήλ Παπαγεωργίου στα τελευταία χρόνια της ζωής αυτού του μεγάλου δασκάλου, που πέθανε το 1796. (βλέπε **Λάιου Γεωργίου, Η Σιατίστη και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση**, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 76,77).

Περιλαμβάνεται στον «πίνακα κατά Αλφάβητον» των ονομάτων των συνδρομητών του πρώτου τόμου του βιβλίου του Αθανασίου Πέτρου Ψαλίδα του εξ Ιωαννίνων, **Αληθής Ευδαιμονία**, εν Βιέννη της Αουστρίας 1791.

παραλαμβάνει το νερό από μια δεξαμενή σαν κοινό πηγάδι, που βρίσκεται αρκετά μέτρα μακριά από τη βρύση, όπως γίνονταν όλες οι βρύσες εκείνη την εποχή. Στον τόπο αυτό φαίνεται ότι ήταν συνοικισμός, γιατί δεν εξηγούνται άλλως τα νερά που βρίσκονται εκεί, γιατί, εκτός της βρύσης, και στη γωνιά απόξω του χωραφιού (*έξω από το χωράφι*) <του> Ζυγούρη ήταν και πηγάδι. Ίσως δε και το πηγάδι από το οποίο τροφοδοτείται ο Ψαράς να έχει αρχικά ως αιτία την ύδρευση του εκεί συνοικισμού. Έξω από την εκκλησία, στο Α. μέρος, ήταν 3 πηγάδια. Το ένα <από αυτά, το ευρισκόμενο> μέσα στον τόπο που είναι η μπάρα, έχει κλειστεί, γιατί το νερό του ανακατώνονταν με τα νερά της μπάρας και γίνονταν επιβλαβές στην υγεία των ανθρώπων.

(258) Σε όλη την πλευρά του χωραφιού του Στάθη ήταν φυτευμένα λευκάδια, που είχε φυτεύσει κάποιος καλός χριστιανός, <για> να εξουδετερώσει τη βλάβη που προξενεί το έλος στην υγεία των κατοίκων, αλλά κόπηκαν [για την ξυλεία], όταν έγινε το Δημοτικό Σχολείο. Ολίγο παρέκει από τη μπάρα στο μέσο του λόφου είναι το ντουλάπι (*εικονοστάσι*) του Αγίου Αχιλλείου. Αυτού κάποιος ευσεβής είχε σκοπόν να κτίσει εκκλησάκι¹¹⁸. Γιατί δεν πραγματοποίησε το σκοπό του; Άμποτε να γίνονταν. Γιατί έτσι θα εξωραϊζονταν το μέρος, θα δενδροφυτευόνταν και θα απαλλάσσονταν από το ένα μέρος από τα αλώνια και από το άλλο μέρος από την ανέγερση σπιτιών στο λόφο¹¹⁹.

03.07. Αγία Τριάς

Θέση που μπορεί να χρησιμεύσει ως τόπος αναψυχής τουλάχιστο του μισού πληθυσμού της Σιάτιστας, γιατί εκεί ο αέρας είναι καθαρότερος. Βρίσκεται σε ύψος (*υψόμετρο*) 970 μέτρων, έχει νερό πόσιμο και υγιεινό κοντά, το νερό του Βρέτου, και το δασύλλιο της προχώρησε (*επεκτάθηκε*) αρκετά και επεκτείνεται με νεότερα δενδρόφυτα, που είναι προφυλαγμένα με περιτοίχισμα, το οποίο αντικατέστησε το συρματόπλεγμα, με το οποίο ο Νικόλαος Δήμου είχε περιορίσει (*περιφράζει*) τον τόπο. Ο τόπος αυτός είναι τόπος με ιστορία. Σ' αυτόν έχουν στηθεί στα 1912 τα κανόνια που έβαλλαν εναντίον των Τούρκων, που προσπαθούσαν να εισέλθουν στη Σιάτιστα από τα απέναντι βουνά Ζιάγκινα <Τσιάγκινα>, Καστράκι, Χαΐρ κ.λπ.. Από την τοποθεσία αυτή βλέ-

Στον Κώδικα Ζωσιμά συναντούμε και άλλους με το επώνυμο Ψαράς: σε πράξη με ημερομηνία 30 Ιανουαρίου 1700 τα ονόματα Μήνος και Νίκος Ψαράς (σελ. 70) και σε πράξη της 23^{ης} Ιουλίου 1722 το όνομα Ζήσης Μήνου Ψαρά.

¹¹⁸ Στις μέρες μας στην περιοχή αυτή κτίστηκε εκκλησάκι του Αγίου Αχιλλείου.

¹¹⁹ Το νόημα της παρατήρησης βγαίνει από όσα αναγράφει στο Πρόχειρο. Σημειώνει για την Κοινότητα ότι με το να «γνωμοδοτεί υπέρ εις τας αιτήσεις των ζητούντων άδειαν οικοδομής έβλαψε το κάλλος της περιοχής», («διότι ούτω <αν δηλ. δεν κτίζονταν σπίτια> θα εξωραϊζέτο ο λόφος αυτός και θα εδενδροφυτεύετο....»).

πει ο θεατής καθαρά τα ρείθρα¹²⁰ του ποταμού Αλιάκμονος, που διασχίζουν την απέναντί της έκταση. Στο βόρειο μέρος της τοποθεσίας αυτής υψούνται οι όγκοι του Σβέρνιτσου (259) και στο δυτικό το ιστορικό Καστράκι, που ποιος ξέρει πόσες φορές έχει συγκεντρώσει τους κατοίκους και τους έσωσεν αμυνόμενους απ' εκεί ενάντια στους επιδρομείς. Ο θεατής κατά την δύση του ηλίου αισθάνεται την ευεργετική επίδραση όχι μονάχα από τον καθαρό αέρα, που εκεί αναπνέει, αλλά και από τη θέα, που του παρέχεται από τη μεγάλη πεδιάδα της Ανασελίτσης, με τα ωραία της χωριά, και που διανοίγεται μπροστά του σαν μια μαγευτική ταινία κινηματογράφου.

Σ' αυτή την τοποθεσία είναι κτισμένος ο ναός της Αγίας Τριάδος. Δυστυχώς δεν σώζεται καμιά επιγραφή, αλλ' από την παράδοση είναι γνωστό ότι σε αρχαιότερη εποχή χρησίμευσεν ως πρώτο καθολικό, ότι εδώ ήταν η αρχαιότερη συνοικία, της οποίας οι κάτοικοι μαζί με τους κατοίκους των πέριξ συνοικισμών Γκραντίστι (χωριουδάκι), Γκράτσιανη (χωριό μέσα σε μέρος που περιτριγυρίζεται από βουνά) και Μπερνίτσα εκκλησιάζονταν σ' αυτόν το ναό. Γι' αυτό¹²¹ την αρχή έχει πρωτύτερα από τα 1600 και ίσως να έχει ανακαινισθεί.

Οι εικόνες είναι παλαιάς εποχής, αφού [πολλές από αυτές] είναι εξιστορημένες (ιστορημένες) επάνω σε μουσαμά. Πολλές έχουν γίνει με έξοδα των μελών του ρουφετιού¹²² των πραγματευτών, που πήγαιναν στη Βράνια¹²³ και σε άλλα μέρη και πωλούσαν εκεί κουκούλια, παπούτσια και άλλα προϊόντα του τόπου μας ή τα αντήλασαν με σχοινιά και άλλα εμπορεύματα. Στο εικονοστάσιο διαβάζομε σε μια εικόνα της Παναγίας τα εξής: «Δέσποινα πρόσδεξαι τας δεήσεις των δούλων σου Θεοδώρου, Μπεΐνας, Νικολάου και Ναούμας 1794». Στην εικόνα του Χριστού: «Πρόσδεξαι Κ^ε την δέησιν των δούλων σου Δημητρίου, Μαρίας, Ελένης και Ναούμας, 1794 Μαρτίου 15». Στην εικόνα του Αγίου (260) Ναούμ: «Δέησις των δούλων του Θεού Νικολάου, Μαλαματής και Ναούμας 1793 Νοεμβρίου 29 δια χειρός Μιχαήλ». Στην εικόνα αυτή είναι ιστορημένα τα μοναστήρια.¹²⁴

.....

¹²⁰ **Ρείθρο**, ρυάκι, ρέμα νερού / κοίτη ποταμού και η ροή του ποταμού μέσα στην κοίτη.

¹²¹ Γι' αυτό: προφανώς το συμπέρασμά του για τη χρονολόγηση του ναού στηρίζεται σε γνώση του για τη χρονολόγηση των χωριών που αναφέρει. Η Γκράτσιανη π.χ. αναφέρεται σε έγγραφο του 1688, βλέπε Τσότσος Γεώργιος, «Πληροφορίες για τους οικισμούς και το οδικό δίκτυο της περιοχής Σιάτιστας από τα γεωγραφικά κείμενα περιόδου τουρκοκρατίας», εισήγηση στο Διεθνές συνέδριο του 2003 στη Σιάτιστα. σ.261,262.

Γενικά, η έλλειψη συγκεκριμένων χρονολογικών αναφορών και σχετικών τεκμηρίων οδηγεί στην έμμεση χρονολόγηση με βάση κάτι άλλο σύγχρονο και χρονολογημένο με απόλυτη ή σχετική βεβαιότητα.

¹²² **Ρουφέτι**, συντεχνία.

¹²³ **Βράνια**, Vranje πόλη της Σερβίας, αλλά και άλλη με το ίδιο όνομα Βράνια, Vranja, στη Βουλγαρία.

¹²⁴ Μοναστήρια, στο τελικό χειρόγραφο, αλλά και στο Πρόχειρο τη λέξη Μοναστήρια ακολουθεί κενό μιας σειράς, πιθανόν για να προστεθούν ονόματα.

Στην εικόνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ: «Δέησις των δούλων του θεού του ρουφετίου των πραγματευτών Κοτζιανίας¹²⁵ Μιχαήλ και Ασάνης 1795 7/βρίου 10». Στην εικόνα της Αγίας Τριάδος: «Πρόσδεξι, Κύριε, την δέησιν των δούλων του ρουφετίου των πραγματευτών Βράνης 1794 Ιουνίου 6 δια χειρός Μιχαήλ». Ονόματα σ' αυτήν δεν αναγράφονται. Στην εικόνα στο Δεσποτικό θρόνο: «Δέησις του δούλου του θεού Γεωργίου συν της συμβίας αυτού και των τέκνων 1770» και σε μια άλλη εικόνα: «Δέησις Χατζή Δήμου, προσκυνητού του Αγίου Τάφου 1764». Αι δυο τελευταίες εικόνες είναι οι αρχαιότερες.

Εκ των χρονολογιών των εικόνων φαίνεται ότι ο ναός ιστορήθη προ του 1800 και επομένως¹²⁶ ο ναός θα έχει κτισθεί αμπροστά από τα 1750. Έχει δυο κόγχες, επειδή τιμάται με το όνομα της Αγίας Τριάδας και του Αγίου Ναούμ. Στον περίβολο του ναού, στο ΒΔ. μέρος, υπήρχε νεκροταφείο με κοιμητήριο, του οποίου έγινεν εκσκαφή στα 1942, όταν έγινε το περιτοίχισμα. Στην κορυφή του λόφου, ολίγα βήματα μακρύτερα από τη βόρεια πλευρά, έγινε δοκιμή με γεωτρύπανο για την εξαγωγή νερού. Έφθασαν τα 120 μέτρα, βρήκαν νερό, που ήθελεν ακόμη 22 μέτρα για να ανέλθει έως την επιφάνεια. Πλην δεν μπόρεσαν να προχωρήσουν περισσότερο, οπότε υπήρχε πιθανότητα να έφθανεν έως την επιφάνεια, διότι οι σωλήνες του γεωτρύπανου ήταν στενοί. Ο μηχανικός ήλπιζε να συναντήσει τη δεξαμενή, από την οποία τροφοδοτείται η βρύση της Γιάγκοβης < Μεσοποτάμου>.

Ο ναός¹²⁷ ούτος κατά Νοέμβριον 1948 πυρπολήθηκε από τους συμμορίτας¹²⁸. Είχε κτισθεί το 1620¹²⁹ και ήτο περίφημος για τις τοιχογραφίες και τις αρχαίες φορητές εικόνες και τα ωραία ξυλόγλυπτα.¹³⁰ (261)

¹²⁵ **Κοτζιανία.** Πιθανόν η πόλη Κότσανα, 80 χιλιόμετρα ανατολικά των Σκοπίων.

¹²⁶ «Επομένως», ατεκμηρίωτο το συμπέρασμα ως προς το χρόνο 1750. Πιθανόν το υπολογίζει με δεδομένο ότι η αγιογράφηση γινόταν αρκετά χρόνια αργότερα, όπως συνέβαινε συνήθως και με τη ζωγραφική διακόσμηση στα αρχοντικά.

¹²⁷ Το χωρίο αυτό είναι μεταγενέστερη εγγραφή / προσθήκη, αφού ο Πρόλογος αναφέρει πιθανή λήξη της συγγραφής το έτος 1945 και η πυρπόληση του ναού έγινε το 1948. Το μεταγενέστερο της εγγραφής φαίνεται και στο διαφορετικό χρώμα της μελάνης που χρησιμοποιήθηκε. Ο γραφικός χαρακτήρας δεν αλλάζει.

¹²⁸ **Συμμορίτες:** Όρος που χρησιμοποιήθηκε για τους μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (Δ.Σ.Ε) στην περίοδο του Εμφυλίου (1946-49).

¹²⁹ Η βεβαιότητα για το έτος κτίσεως (1620) δεν τεκμηριώνεται, αντίθετα παραπάνω έχει δοθεί η πληροφορία ότι κτίστηκε «πρωτύτερα» από το 1600.

Ο Ν. Τσιρλιγκάνης σε άρθρο του με τίτλο: «*Χρονολογία κτίσεως Εκκλησιών Σιατίστας*», εφημερίδα «*Μαρκίδαι*», φύλλο. 24-25 του 1961, σημειώνει: «*Αγία Τριάς, 1610 επί Νεοφύτου*» και ο Σωτήριος Κίσσας στην εισήγησή του στο 1ο αναπτυξιακό συνέδριο του Δήμου Σιάτιστας τον Αύγουστο του 1994 με θέμα: «*Οι Εκκλησίες στη Σιάτιστα*» δηλώνει: «...εννοώ την εκκλησία της Αγ. Τριάδας που φέρεται, δεν είναι βέβαιο, να είναι κτίσμα του 1610...», (σελ. 39 του σχετικού τόμου Πρακτικών).

Στον Κώδικα Ζωσιμά, σελ. 176, έγγραφο 22 με χρονολογία 19 Ιουλίου 1692 αναφέρεται: «...αμπέλι όπου είναι εις την αγία τριάδα...»

03.08. Άγιος Αθανάσιος

Η τοποθεσία του Αγίου Αθανασίου εγκλείει (*φέρει*) πολλές αναμνήσεις. Οι περισσότερες διασκεδάσεις εκεί γίνονται. Τα παλαιότερα χρόνια τραβούσεν εκεί εκείνους που έμελλαν να διασκεδάσουν, γιατί υπήρχε κελί καλό, που έκτισε για κατοικία του ο ιερομόναχος Γαβριήλ, που με έξοδά του ανήγειρε και τον ναόν. Στο κελί αυτό πάντοτε κάθονταν καλογριά και μπορούσαν οι διασκεδάζοντες να έχουν κάποια περιποίηση, να έχουν εύκολα έναν καφέ, νερό από το Βρέτο και επιτραπέζια σκεύη. Αλλ' εκτός τούτου και διότι τα πυκνά και γέρικα δένδρα από το ένα μέρος και το κτίριο του ναού από το άλλο μέρος έκαμναν παχεία (*παχιά*) σκιά απαραίτητη το θέρος, εποχή που γίνονταν εκεί οι διαχυτικές (*χαρούμενες*) συγκεντρώσεις.

Ο ναός αυτός είναι νεότερης εποχής και κτίσθηκε στη θέση όπου προϋπήρχε ο αρχαίος ναός. Τιμάται με το όνομα του Αγίου Αθανασίου και των Αγίων Κοσμά και Δαμιανού. Στην εποχή του γράφοντος έχει καταντήσει ετοιμόρροπος και οι επίτροποι των εκκλησιών κατέβασαν το ένα πάτωμα, που χρησίμευε για γυναικείο, και έμεινε μονάχα το ανδρικό. Δεν σώζεται τίποτε που να μας πληροφορεί το παρελθόν του ναού. Στην εικόνα των Κοσμά και Δαμιανού φέρεται το έτος 1765 και στην εικόνα του Προδρόμου αναγράφονται: «Δέησις των δούλων του Θεού Γεωργίου Πολά 1765 δια χειρός Θεοφάνους». Στην εικόνα δε του Αγίου Ιωάννου <αναγράφεται> το έτος 1736, Ιουνίου 26.

Τα περισσότερα κτίρια στη Σιάτιστα έγιναν τον 18^ο αιώνα, όπου η ακμή της είχε φθάσει στο ζενίθ. Σε ένα μαρμάρινο σταυρό επιτάφιο φέρεται η χρονολογία 1755 και το όνομα Πελαγία Δόσου και σε ένα άλλο (262) σταυρό καλής τέχνης το όνομα Πούλιου Μάρκος και η χρονολογία 1753¹³¹. Ο σταυρός αυτός ήταν βαλμένος στον τάφο από τον πατέρα (*του πατέρα*) των εκδοτών της πρώτης ελληνικής εφημερίδος στη Βιέννη «Μαρκιδών Πούλιου», δυο αδελφών. Οι σταυροί αυτοί μεταφέρθηκαν¹³², από το νεκροταφείο που ήταν στην Αγία Τριάδα, για βεβαιότερη σωτηρία τους.

¹³⁰ Στο σημείο αυτό παρεμβάλλεται κενή σελίδα με αριθμ. (260α) και με την εγγραφή των παρακάτω με κόκκινο μολύβι: «Δεν μπορεί να μείνη έτσι. Να φαίνεται ότι σε δυο διάφορες εποχές εγράφη το κεφ.». Η παρατήρηση του σχολιαστή, χωρίς άλλα συγκεκριμένα σχόλια που να την διευκρινίζουν, οφείλεται πιθανώς στο ότι αναφέρονται δυο διαφορετικές χρονολογίες κτίσεως, αλλά και στο ότι ο συγγραφέας αναφέρεται στα γεγονότα του 1948, ενώ στον Πρόλογο δήλωσε ότι έγραφε το 1945.

Η μελέτη του όλου έργου έδειξε ότι και σε άλλα σημεία, όχι πολλά, έκανε κάποιες προσθήκες και μετά το 1945. (Βλέπε Εισαγωγή).

¹³¹ Η χρονολογία δεν μπορεί να σχετίζεται με τον πατέρα των αδερφών Πούλιου, αλλά με πρόγονό τους. Για το θέμα αυτό καθώς και για τη χρονολογία επί του σταυρού βλέπε παρακάτω, στο Ε' Μέρος, § 02. **Μαρκίδαι Πούλιου**, την υποσημ. 10

¹³² Μεταφέρθηκαν προφανώς στον Άγιο Αθανάσιο.

03.09. Οι 12 Απόστολοι

Στον περίβολο του ναού των 12 Αποστόλων μεταφέρθηκαν το νεκροταφείο και το κοιμητήριο, αριστερά του εισερχομένου από την εξωτερική θύρα, όταν ο μικρός ναός του Αγίου Δημητρίου είχε κατεδαφισθεί και είχε ανεγερθεί ο ναός που έχει καεί. Οι 12 Απόστολοι είναι νεότερης εποχής και για τούτο είναι ο μόνος ναός που δεν έχει παλαιά δένδρα. Έχει μονάχα στο Β. μέρος αμυγδαλιές, απεριποίητες κι αυτές. Αμπροστά απ' ολίγα χρόνια δόθηκε κάποια προσοχή στο νεκροταφείο, που ήταν εντελώς απεριποίητο. Έγινε μια ιδιαίτερη επιτροπή, έκαμε περιτοίχισμα, εφύτευσε δένδρα και άλλως περιποιήθηκε το μέρος.

Στη θύρα του ναού, στο εσωτερικό μέρος, υπάρχει η εξής επιγραφή: *«Ιστορήθη ο παρών θεός και ιερώτατος ναός των Αγίων Αποστόλων δια συνδρομής επιτρόπων Κυρίου Νικολάου και Νικολάου Γεωργίου Γκαραγκούνη ,αωμδ' (1844) Μαΐου Α' (30)».*

Στο νεκροταφείο συναντήσαμε μαρμάρινο σταυρό αρίστης τέχνης γλυπτικής με χρονολογία 1767, στον οποίο είναι γραμμένα τα εξής: «Τάφος της Κυριακού Θεοδώρου Ζυγούρη» και άλλον με το όνομα Θεόδωρος Ζυγούρη. Οι σταυροί είναι εξόχου τέχνης και δείχνουν ότι η Σιάτιστα ήτο στην ακμή της και τα περισσότερα δημόσια έργα έγιναν εκείνη την εποχή, οπότε και έγινε η προσάρτηση της επαρχίας Σισανίου στο θέμα της Εκκλησίας Κωνσταντινούπολης. (263)

03.10. Άγιος Γεώργιος

Κάθε τοποθεσία έχει τις χάρες της και η τοποθεσία του Αγίου Γεωργίου έχει τις δικές της. Είναι τόπος υπήνεμος, ευήλιος και επομένως κατάλληλος για περίπατο το φθινόπωρο και τις ηλιόλουστες μέρες του χειμώνα. Αλλά και το θέρος δεν είναι ολιγότερο ευχάριστη η εκεί παραμονή, γιατί η πυκνότητα του πρασίνου παρέχει παχιά σκιά και δροσερή και θα συχνάζονταν (θα είχε συχνά κόσμος) πιο πολύ, εάν δεν θα ήταν ενοχλητική η ζέστη στη διαδρομή έως εκεί. Την ενόχληση αυτή των περιπατητών θέλησαν να εξουδετερώσουν σε διάφορες εποχές, πρώτα πρώτα το σωματείο των γουναράδων, που σκέφθηκε να ισοπεδώσει το δρόμο και να τον εξωραΐσει με πυκνή δενδροστοιχία, που η σκιά που θα σχηματίζονταν θα εξουδετέρωνε την ενόχληση από τις ακτίνες του ηλίου. Δυστυχώς δεν προέβησαν στην εκτέλεση (δεν προχώρησαν στην πραγματοποίηση), διότι θέλησαν να ζητήσουν τη γνώμη προσώπων που εξείχον (προσώπων διακεκριμένων) και τα πρόσωπα αυτά βρέθηκαν αντίθετα με την απόφαση του σωματείου και η επαινετή τους απόφαση έμεινε ανεκτέλεστη. Κατόπιν ανέλαβεν η Αδελφότητα των Κυριών και Δεσποινίδων Χώρας «η Φιλοκαλία» την τακτοποίηση του δρόμου και το κατόρθωσε με σκοπόν να προχωρήσει σε

τελειοποίηση του έργου. Δυστυχώς η εκλογή νέου Διοικητικού Συμβουλίου ανέκρινε τη συνέχιση του έργου του προκατόχου Συμβουλίου, καθ' όσον το νέο δεν εθεώρησε καλόν να ακολουθήσει την τακτική του, ενήργησε (*πέτυχε*) την μεταβολή του σκοπού της Αδελφότητας από τη φιλοκαλία σε φιλανθρωπία και ο δρόμος έμεινε ημιτελής. Επίσης και οι απαρτίζοντες το σωματεῖον «**Προφήτης Ηλίας**» και οι δημοδιδάσκαλοι εφρόντισαν για την περιποίηση των δένδρων που είναι στον περίβολο της εκκλησίας και για τον καθαρισμό του δρόμου, αλλά και αυτοί, επειδή έστρεψαν τις ενέργειές τους στην ανέγερση του δημοτικού σχολείου, έπαυσαν τις (264) εξωραϊστικές προσπάθειές τους και έτσι τόσον ο δρόμος όσον και ο περίβολος του ναού αφέθηκαν στην επήρεια του καιρού και της φύσης. Και όμως, και στη φυσική του κατάσταση παρουσιάζει κάτι το ελκυστικό. Ακριβώς το φυσικό τού δίδει κάποια μεγαλοπρέπεια, στην οποία μεγάλως συντελεί και η άποψη του ορίζοντα, που παρέχει το μέρος εκείνο. Όποιος επισκεφθεί το μέρος αυτό άθελα περιπίπτει σε ρεμβασμούς. Τα βουνά Τσερβένα και Μπούρινος, οι εικόνες Γεράνειας, Αγίου Χριστοφόρου, Αγίου Μηνά, Αϊ-Λιά, Αγίου Δημητρίου, Γυμνασίου, Μητρόπολης και 12 Αποστόλων, που προβάλλουν στους οφθαλμούς του επισκέπτη, τον παρακινούν σε σκέψεις ρεμβώδεις. Προ πάντων την ώρα που ο ήλιος δύει, η θέα είναι μια αληθινή μαγεία, που προξενεί ψυχική άνεση. Στην τοποθεσία αυτή οι νέοι έκαμναν τις διασκεδάσεις τους. Εκεί τρώγονταν οι οβελία τα χρόνια της ευτυχίας, τα χρόνια εκείνα τα αμέριμνα, που μας άφησαν ανεξάλειπτες αναμνήσεις. Αυτού γίνονται οι περίπατοι των σχολείων, κατά τους οποίους οι διδάσκαλοι ξαπλώνονται από κάτω από τα αειθαλή βία και από κει, σαν από υπερώο, επιβλέπουν τους μαθητάς τους, που παίζουν ή χορεύουν στο μέρος που βρίσκεται δεξιά από τον εισερχόμενο στον περίβολο. Στην τοποθεσία αυτή εορτάζονται την Καθαροδευτέρα τα Κούλουμα (*Κούλουμα*). Εδώ την επέτειο εορτή του Αγίου Γεωργίου [ύστερα από τη θεία λειτουργία] γίνονταν αγώνες πάλης μεταξύ των νέων Χώρας και Γεράνειας. Εδώ εκκλησιάζονταν οι κάτοικοι και των δύο συνοικιών την τρίτη μέρα των Χριστουγέννων και από δω, ύστερα από την απόλυση της εκκλησίας, διευθύνονταν στη Γεράνεια τα ανθρωποκύματα, για να ανταποδώσουν τις επισκέψεις που οι Γερανειώτες τους έκαμαν τις δυο πρώτες μέρες των Χριστουγέννων. Αχ, πόση χάρη είχαν οι (265) συνήθειες αυτές μονάχα σήμερα, που κοντεύει να εκλείψουν, το αισθανόμεθα ημεῖς που ζήσαμε εκείνη τη ζωή. Κάποτε βρέθηκαν πολίτες που εισηγήθηκαν την μεταβολή αυτών των εθίμων, για να βελτιώσουν τα οικονομικά των σχολείων Γεράνειας με την αύξηση των εισπράξεων του παγκαριού των εκκλησιών. Άγιος ο σκοπός, αλλά και ανυπολόγιστη η ψυχική ζημία του λαού. Τους έπαιρναν μια άρρητη χαρά, μια αφορμή αδελφικής συνάντησης.

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου είναι νεότερης εποχής. Είναι ο μόνος ναός που έχει νάρθηκα με στοές και γυναικείο ολόγυρα όλης της εκκλησίας. Προϋπήρχε στο χώρο αυτό αρχαίος (*παλιότερος*) ναός. Η παράδοση μας μετέδωκεν ότι σε μια επιδρομή τούρκικων ορδών η κανδηλανάπτρια, που κάθονταν στα κελιά,

που ήσαν κτισμένα στο οπίσω μέρος της εκκλησίας διώροφα, άκουσε τη νύχτα της παραμονής της επιδρομής ποδοβολητά αλόγων μέσα στην εκκλησιά και τα απέδωκε σε ετοιμασία των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου, που ετοιμάζονταν, για να εκδιώξουν την επομένη τους επιδρομείς από τη Σιάτιστα. Τούτο διαδόθηκε την άλλη μέρα, έδωκε θάρρος στους κατοίκους και μπόρεσαν να διώξουν τους επιδρομείς.

Και εδώ υπάρχει δένδρο που φέρει δυο κλάδους με στενό πέρασμα <ανάμεσά τους>, που όποιος το περάσει εύκολα <θεωρείται ότι> είναι αναμάρτητος και όποιος δυσκολεύεται στο πέρασμα έχει αμαρτίες. Ο περίβολος έχει περιτοιχισμό που έκαμεν η γιαγιά του Ναούμ Λιάκου. Είχε βρει χρήματα σε ένα μέρος του τοίχου και από φόβο στον Άγιο τα ξόδευσε και έκαμε το όλο περιτοιχισμό και τούτο δείχνει, επίσης, ότι προϋπήρχε ναός, γιατί αυτό έγινε μπροστά από 200 χρόνια <;>. Υπάρχει και κώδωνας (καμπάνα), δωρεά του Γ. Καραλιώτα, ο οποίος είχε σκοπό (266) να κάμει και κωδωνοστάσιο και είχε τοιμάσει τις αναγκαίες πέτρες. Αλλά, κατόπιν των καταστροφών που έπαθεν από τους Γερμανοϊταλούς, δεν πιστεύω να προβεί στην πραγματοποίηση του σκοπού του, που θα μείνει ευσεβής πόθος. Ότι ήταν και αρχαίος ναός προσμαρτυρούν χαλκογραφίες από το 1765 και αφιέρωμα, μια μικρή λεκάνη μαρμάρινη με καλής τέχνης σκαλίσματα και με επιγραφή: «Αφιερώθη παρά του δούλου του θεού Παύλου Ζήση, Σιατιστέως, 1753». Δεν υπάρχει άλλο δείγμα που να μας πληροφορεί για την εποχή της ανέγερσης. Σώζεται¹³³ όμως μια επιστολή του Νεοφύτου, ιεροδιακόνου στην εποχή του Αρχιερέως Ιωαννικίου, στην οποία γράφονται τα εξής από τα 1813 Μαρτίου 17. «Μάθε δε και τα περί της εμής κατάστασεως, εί γε βούλοιο. Τους Ισοκρατικούς παραδίδομαι λόγους συν τοις λοιποίς συμμαθηταίς μοι εις το ενταύθα της πατρίδος υμών μουσείον, υπουργός ων άμα και διάκονός τε του Αγίου Γεωργίου Ναού· ματαίως αλλ' ουν πονώ, επειδή περ κατά τον ειπόντα «ου δύνασθε δουλεύειν Θεώ και Μαμωνά», ουδ' έγωγε υπουργείν άμα δύναμαι και σπουδάζειν». Από τα γραφόμενα φαίνεται ότι ήτο ξένος σπουδαστής στην Ελληνική Σχολή και διάκος του ναού Αγίου Γεωργίου, που μας φανερώνει ότι στον Άγιο Γεώργιο γίνονταν κάθε Κυριακή τακτική λειτουργία και βέβαια σύχναζαν εκεί εκείνοι που κατοικούσαν στην ενορία εκείνη. Γράφει δε σε φίλο του που (από) τη Σιάτιστα, που βρίσκεται (βρισκόταν) στην ξενιτιά, σε μέρος που ήταν και οι Πάντος Κασνάρη και Γεώργιος Πασιώτας από τη Σιάτιστα, γιατί και αυτούς κατασπάζεται αδελφικά. Από το γράμμα του διακόνου και από άλλα τεκμήρια, όπως από το ότι αναφέρεται ότι γίνονταν μονοεκκλησία σε περίπτωση που γίνονταν πανηγυρικός εκκλησιασμός, συμπεραίνω ότι τα παλαιότερα χρόνια οι κάτοικοι της Χώρας εκκλησιάζονταν σε περισσότερες (267) εκκλησίες, ίσως σε 4, γιατί υπάρχει παράδοση ότι η Χώρα ήταν διηρημένη σε τέσσερα τμήματα.

¹³³ Σημ. επιμ.: Δεν διευκρινίζεται το «πού» σώζεται η επιστολή. Στο μέρος του αρχείου του Φ.Ζ. που επισκεφθήκαμε δεν εντοπίστηκε.

03.11. Ο ναός των Αγίων Ταξιαρχών

Ο ναός των Αγίων Ταξιαρχών ανακαινίστηκε με έξοδα του ιερομονάχου Ιωνά, που είχε την κατοικία του παράπλευρα της οικίας Παπαπαύλου, στο κτίριο το οποίο κατόπιν χρησιμοποιήθηκε για εκπαιδευτήριο, άλλοτε Ελληνικής Σχολής και τα τελευταία χρόνια και Παρθεναγωγείο. Ο ναός ούτος τιμάται στο όνομα των παμμεγίστων Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ και των μεγαλοταξίων < > τριών Ιεραρχών Βασιλείου, Γρηγορίου και Ιωάννου Χρυσοστόμου. Ο Ιωνάς ήταν αρκετά εγγράμματος και κήρυττε κάθε Κυριακή το Ευαγγέλιο. Την κατοικία του παράπλευρα της εκκλησίας, την περιουσία του και τη βιβλιοθήκη του αφήκε με διαθήκη στην κοινότητα Γεράνειας. Στο υπέρθυρο της εκκλησίας βρίσκεται η ακόλουθη επιγραφή:

«Αρχιερατεύοντος του πανιερωτάτου, θειοτάτου και θεοπροβλήτου Μητροπολίτου Σισανίου Σιατίστης κυρί<ου>, κυρίου Νεοφύτου, καταγομένου εκ της των Γρεβενών κωμοπόλεως Αβδέλας επωκοδομήθη κατά το 1798(=,ΑΨΗ') έτος εν μηνί Μαρτίου Ζ' ο ιερός ούτος ευκτήριος οίκος διά συνδρομής αυτού ω δώη κύριος ψυχοσωτήρια· αρζάμενος ουν κατά την του αυτού Ζ' και έληξε κατά την κε, ' πρωτεύοντος¹³⁴ δε εν ταύτη τη πολιτεία και του εν τιμιωτάτοις κυρίου¹³⁵ Κωνσταντίνου Λαζάρου Αλεξίου, ούτινος η συνδρομή ουκ ολίγη κατεστάθη, ω δώη Κύριος ψυχοσωτήριον ωφέλειαν εις μνημόσυνον αιώνιον αυτού τε και του οίκου αυτού. Ηρξαντο οι τοιχουργοί και έληξαν εις ημέρας ιη' οι δε ευπιτανοπλεκολύπται (268) την του Θαρρηλίωνος¹³⁶ Ε' και την του Μαγιντίωνος ΑΑ' του αυτού έτους έληξαν· οι δε εικονογράφοι κατά το θεωρούμενον είδος και σχήμα έκτοτε έως του έτους ΑΩΕ' εν μηνί Απριλίω κατά Ε'. έληξαν ουν συν τοις κεκοπιακόσι και δωρουμένοις πολύ ή ολίγον, οίς πάν έργον¹³⁷ ψυχωφελές ελεήσαι ο Θεός δια πρεσβειών ...ων <εκείνων>¹³⁸ κεκοπιάκασι.

Εν έτει ΑΩΕ' Απριλίω Ε'».

Η παράδοση μας μεταδίδει ότι στη Σιάτιστα ήταν κάποτε και κιβδηλοποιείο, που το διατηρούσε κάποιος ξένος που ονομάζονταν Δ. Ψ.. Αυτός έκαμνε κιβδηλα νομίσματα, που τα έδιδε στους αδελφούς Χ. Οι αδελφοί Χ. πήγαιναν στη Βουλγαρία και Σερβία, έπαιρναν μαζί τους και τον Ψ., Ηπειρώτη, ως υπηρέτη τους και, όταν έφταναν εκεί, τον ένδυαν με τα δικά τους ενδύματα και ε-

¹³⁴ προσιόντος, στο χειρόγραφο.

¹³⁵ κυρίω, στο χειρόγραφο.

¹³⁶ Θαρρηλιών, ο 11^{ος} μήνας του αρχαίου αττικού ημερολογίου (από τα μέσα Μαΐου έως τα μέσα Ιουνίου).

Μεταγεινιόν, ο 2^{ος} μήνας του αρχαίου αττικού ημερολογίου (από τα μέσα Αυγούστου έως τα μέσα Σεπτεμβρίου) (Ι. Ε. Ε. τ. Γ₂, σελ. 268, 269).

¹³⁷ πάνεργον, στο χειρόγραφο.

¹³⁸ Βλέπε Δάρδα Αν., Ο Ιερός Ναός των Ταξιαρχών και Τριών Ιεραρχών Σιάτιστας και ο κτίτορας αυτού Ιωνάς μοναχός, σελ. 22.

κείνοι ενδύονταν του Ψ., σε περίπτωση που θα ανακαλύπτονταν, να μείνουν ακαταδίσωχοι, ως υπάλληλοι, και να συλληφθεί ο Ψ., ως κύριος. Εκεί [με τα κίβδηλα] αγόραζαν σχοινιά από τη Βράνια και άλλα εγχώρια, τα έφερναν και <τα> πωλούσαν στη Σιάτιστα. Το κιβδηλοποιείον διατηρούσε στο σπίτι κάποιος πόρνης γυναικός. Κάποτε ο Δ. σκέφθηκε να εξοικονομήσει τον άργυρο που του χρειάζονταν άνευ δαπάνης, με τον εύκολο τρόπο της κλοπής, και έκλεψεν αργυρά σκεύη από την εκκλησιά των Αγίων Ταξιαρχών. Τούτο έγινε αντιληπτό και κάποιος κάτοικος στα Λουλάδικα διεμήνυσεν ότι κλέπτης αυτών είναι ο Δ. και ότι τον είδε να τα κρύπτει στα αμπέλια τ' Αργυρά. Γίνεται εκεί έρευνα, βρίσκουν τα κλοπιμαία και κατόπιν αναζήτησαν και τον κλέπτη, που τον βρήκαν στο σπίτι της γυναίκας που αναφέραμεν, όπου βρήκαν και τα εργαλεία που μεταχειρίζονταν. Ο λαός βρίσκονταν σε αναβρασμόν ψυχικόν, συλλαμβάνει (269) και τους δυο, τους φέρει στην αγορά και, αφού τους εξευτέλισε, έβαλε σε εφαρμογή τον Λίντσειο νόμο¹³⁹ και έπειτα τους έρριψε σε ένα χάντακα. Οι ίδιοι ανακηρύχτηκαν νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική εξουσία. Τι μακαρία εποχή!... Στα 1940 εκείνοι που ειργάζονταν στο αμπέλι του Μ. Α. βρήκαν [μερικά αρχαία σκεύη] και χάλκινα νομίσματα, που έφερναν την προτομή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Αυτά κατέσχεν η αστυνομική αρχή Σιάτιστας. Τι όμως απέγιναν ύστερα από την πολιτική μεταβολή και την Κατοχή άγνωστο¹⁴⁰. Ο κόσμος, που τότε εγνώρισε το γεγονός, βρίσκονταν σε απορία, γιατί δεν μπορούσε να δώσει εξήγηση ευλογοφανή. Αυτά τα ευρήματα ήταν λείψανα από τα πράγματα που έκλεψε και έκρυψε στα Αργυρά ο Δ. Οι ερευνητές τότε δεν είχαν βρει όλα όσα είχαν κλαπεί.

Στο ναό των Αγίων Ταξιαρχών και της Αγίας Παρασκευής γίνονταν ο εκκλησιασμός των κατοίκων Γεράνειας, πριν γίνει ο ναός του Αγίου Νικολάου.

¹³⁹ **Εφαρμόζω τον Λίντσειο νόμο** =Λιντσάρω: Συνήθως το εξαγριωμένο πλήθος θανατώνει κάποιον άμεσα, χωρίς νόμιμη διαδικασία (δίκη), επειδή πιστεύει ότι αυτός έχει διαπράξει σοβαρό έγκλημα.

Η κιβδηλοποιία και η ανάπτυξη «εταιρειών κιβδηλοποιών» ήταν – από όσα αναφέρει ο Ζ.Τσίρος στο βιβλίο του Η ΒΛΑΣΤΗ - συνηθισμένη πρακτική στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Στη Βλάστη σώζονταν στα χρόνια του Ζ.Τσίρου «χωνευτήρια» κιβδηλοποιών και βρέθηκαν και «μήτρες» για κατασκευή κίβδηλων νομισμάτων. (Αναλυτικά για το θέμα βλέπε: Ζ. Τσίρος, Η ΒΛΑΣΤΗ σελ. 29 και 30).

¹⁴⁰ Σε αναφορά του Διευθυντή του Δημοτικού Σχολείου Άνω Σιατίστης προς τον Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Βοΐου με ημερομηνία 30/11/1941 αναφέρεται:.....

Δ΄. Επληροφορήθη ότι προ 2 ετών εις κάποιον ... αμπελοκτημάτων Σιατίστης ευρέθησαν αρχαία χάλκινα νομίσματα με την προτομήν του Μ. Αλεξάνδρου, τα κατέσχεν η Αστυνομική Αρχή ενταύθα, αλλά ήδη απωλέσθησαν, δεν υπάρχουν εις το Αστυνομικόν Μέγαρον.

03.12. Ο ναός του Αγίου Νικάνορος

Στη θέση όπου είναι κτισμένος ο ναός του Αγίου Νικάνορος προϋπήρχεν αρχαίος ναός, που είχε κτισθεί στα 1709, στην εποχή που αρχιερέυς ήταν ο Ζωσιμάς, οπότε είχαν ανεγερθεί οι περισσότεροι ναοί και μάλιστα σε μέρη που δέσποζαν των εισόδων στην πόλη. Στο ναό αυτό, όταν αποφασίστηκε να ανεγερθεί το δημοτικό σχολείο <της Γεράνειας>, μεταφέρθηκε το νεκροταφείο.

Την παραμονή της επετείου του Αγίου Νικάνορος υπάρχει συνήθεια να γίνετα αγρυπνία και πανήγυρη. Η συνήθεια αυτή έχει εισαχθεί πρώτα <κατά> την επέτειο του Αγίου Νικάνορος (270) και έπειτα εισήχθη η συνήθεια αυτή και <κατά> την παραμονή του Προφήτου Ηλιού και της Αγίας Παρασκευής.

Στο υπέρθυρο του ναού είναι αναγεγραμμένα τα ακόλουθα:

«Ο θεός ούτος και ιερός ναός, ο επ' ονόματι τιμώμενος του οσίου πατρός ημών Νικάνορος του θαυματουργού ηγέρθη εκ βάθρων το Σ<ωτήριο> έτος 1709 αρχιερατεύοντος του Κ^{ου} Ζωσιμά. Επεσκευάσθη δε κατ' Αύγουστον του 1899 τη (με τη) συνδρομή και πρωτοβουλία του κ. Ιωάννου Καρακώτσιου».

03.13. Ο ναός του Αγίου Νικολάου

Ο ναός του Αγίου Νικολάου είναι νεότερος. Έχει εγκαινιασθεί στα 1937. Ιστορήθη με έξοδα του Μιχαήλ Κουκουλίδου και εξωραΐσθη με τη συνδρομή των κατοίκων, είναι κτισμένος στην τοποθεσία που ήταν κτισμένος ο αρχαίος (παλαιός) ναός, ο οποίος όχι μόνον ήταν ετοιμόρροπος, αλλά και μικρός και οι κάτοικοι της Γεράνειας αναγκάζονταν να εκκλησιάζονται σε δυο εκκλησίες, στην Αγία Παρασκευή και στους Αγίους Ταξιάρχας, που τους επιβάρυνε με διπλά έξοδα, και για να αποφύγουν αυτό αποφάσισαν να κτίσουν τον Άγιο Νικόλαο εκ βάθρων, που είχε αρκετό χώρο, ώστε μπορούσαν να τον κτίσουν με μεγαλύτερες διαστάσεις και να τους επιτρέπει να εκκλησιάζονται σε μια πλέον εκκλησιά. Έτσι ανοικοδομήθηκε ο κομψός και καλλίμορφος νέος ναός, [ρυθμού Ελληνορωμαϊκού], με εμβαδόν 450 τετραγωνικά μέτρα, του οποίου αρχιτέκτων ήταν ο Εμμ. Μάλαμας.

03.14. Ο ναός της Παναγίας

Στη ΒΑ. γωνία του νάρθηκα του Αγίου Δημητρίου έχει εγερθεί ο νέος ναός της Υπεραγίας Θεοτόκου, συνημμένος (ενωμένος) με το ναό του Αγίου Δημητρίου. Έχει δε κτισθεί στην τοποθεσία που ήταν ο αρχαίος (παλιός) ναός, του οποίου το υπόγειο χρησίμευεν ως κοιμητήριο, το οποίο έχει μεταφερθεί στους 12 Αποστόλους. Ο ναός της Παναγίας έχει πολλές ακόμα ελλείψεις, τας οποίας πιστεύομε ότι (271) η ευσέβεια των χριστιανών θα τις πληρώσει (α-

ντιμετωπίσει) κατά το παράδειγμα της μ<ακαρίτισσας> Αλεξάνδρας Ι. Σπύρου, που έκαμε με έξοδά της το νάρθηκα.¹⁴¹

04.00. [Μερικά άλλα] δημόσια οικοδομήματα:

04.01. Ιερά Μητρόπολη

Έως τα 1944 υπήρχεν η Ι. Μητρόπολη, που ήταν πρώτη κατοικία του Ζωσιμά και κατόπιν με επίσημο γράμμα την άφησε στον υιό του Γεώργιον Ρούση, ο οποίος την edώρησε¹⁴² στην Κοινότητα και έπειτα ο Νεόφυτος την ανοικοδόμησε και έκτοτε χρησίμευεν ως Μητρόπολη, αφού οι κατά καιρούς μητροπολίτες έκαμαν διάφορες μεταρρυθμίσεις. Στην εξώθυρα, δεξιά στον εισερχόμενο, υπάρχει εντοιχισμένη μικρή πλάκα, στην οποία είναι γραμμένα τα εξής: «*Ανεκαινίσθη επί του πανιερωτάτου αγίου Σισανίου και Σιατίστης Κυρίου Λεοντίου Μυτιληναίου, Σεπτέμβριος 1842*». Η Μητρόπολη αυτή σήμερα δεν υπάρχει. Σήμερα μεταβλήθηκε σε ερείπια από χώμα και πέτρες και μένουν όρθιοι μονάχα οι πέριξ τοίχοι, άφωνοι μάρτυρες της βαρβαρότητας των Ιταλογερμανών, οι οποίοι την έχουν καταστρέψει παντελώς, αφού και τα θεμέλια έχουν ανασκάψει, δια να μεταχειριστούν την ξυλεία της ως καύσιμη ύλη.

Μια σύντομη περιγραφή δεν είναι άσκοπη, επειδή είναι συνδεμένη με την ιστορία της Σιάτιστας.

Αφού περάσαμε την εξώθυρα, που είναι αρχαΐζουσα, εισερχόμεθα στην αυλή, που ήταν στολισμένη με τριανταφυλλιές και άλλα καλλυντικά (*καλλωπιστικά*) φυτά και φθάνουμε στη μεσιά, αφού περνούσαμε τη θύρα, που επίσης ήταν αρχαΐζουσας μορφής. Η μεσιά με τα παραρτήματά της <και> δεξιά ένα δωματιάκι, στο οποίο έμπαινε κανείς, αφού ανέβαινε ολιγόβαθμη κλίμακα, και χρησίμευε για δωμάτιο διαμονής του διακόνου ή του γραμματέως. Παράπλευρα του δωματίου ήταν (272) το υπόγειο. Στην αριστερή πλευρά ήταν μια αίθουσα, που αποτελούνταν από ένα στενόν διάδρομο και χωρίζονταν με κιγκλίδες από την εξέδρα, στην οποία βρίσκονταν ένα μιντέρι, καθίσματα, γραφείο και ένα ντουλάπι με τους κώδικας. Στον τοίχο που ήταν αντίκρυα από κείνους που κάθονταν στο μιντέρι ήτο γραμμένο το ρητό «Ουκ αποβλέψει πρόσωπον εν κρίσει, κατά τον μέγαν και τον μικρόν κρίνεις»¹⁴³. Η αίθουσα αυτή χρησίμευε για Συνοδικό· σ' αυτήν γίνονταν οι συνεδριάσεις των Σωματείων, της Δημογεροντίας και του Ιερού Δικαστηρίου. Πέρα από την αίθουσα αυτή ήτο το μαγειρείο και παράπλευρα αυτού θύρα που έφερνε στο πηγάδι και στον κήπο, που είχε πολλά κυπαρίσσια και στο βάθος στάβλο και ορνιθώνας και πηγάδι. Από το κάτω πάτωμα ανηρχόμεθα κλίμακα (*ανεβαίναμε σκάλα*) [με περίπου 10] βαθμί-

¹⁴¹ Εννοεί τον βόρειο περίστωο νάρθηκα του Αγίου Δημητρίου, βλέπε Δάρδας Αναστάσιος, **Ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Δημητρίου Σιάτιστας**, σελ. 131, 132.

¹⁴² Βλέπε υποσημείωση 97 του Α' Μέρους αυτής εδώ της συγγραφής.

¹⁴³ Μετάφραση: «Όταν δικάζεις, να μη βλέπεις τα πρόσωπα, να κρίνεις τον μικρό (τον αδύνατο) όπως και τον μεγάλο (τον ισχυρό)».

δες και στην κεφαλή της κλίμακος δεξιά συναντούσαμε το εκκλησάκι του Αγίου Αγαθαγγέλου και φθάναμε σε μια αρκετά ευρύχωρη αίθουσα, που είχε αντίκρυα εξώστη, δεξιά δυο αίθουσες και αριστερά κελάρι, αποχωρητήριο και δυο αίθουσες από τις οποίες η μια χρησίμευεν ως αίθουσα υποδοχής και επικοινωνούσε με μια στενή κάμαρα, που χρησίμευεν ως κοιτών του αρχιερέως. Στην αίθουσα αυτή βρίσκονταν ανηρτημένες οι εικόνες των αρχιερέων που είχαν χρηματίσει <αρχιερείς> σε διάφορες εποχές.

04.02. Τα Κωδωνοστάσια

Παράπλευρα στους ναούς του Αγίου Δημητρίου και της Αγίας Παρασκευής είναι κτισμένα τα δυο κωδωνοστάσια, [σχήματος εξαγώνου και ύψους περίπου 25 μέτρων] καμωμένα με πέτρες πελεκητές. Στο κωδωνοστάσιο της Χώρας ήταν εικονογραφημένος σε μια πλάκα ο Βυζαντινός αετός, ο οποίος απεξέσθηκεν από τις τούρκικες αρχές, όταν έκαυσαν απόξω από τον Άγιο Δημήτριο και όσα βιβλία της Βιβλιοθήκης (273) έκριναν επιλήψιμα¹⁴⁴. Αρχιτέκτων και στα δυο κωδωνοστάσια ήταν κάποιος Αποστόλης Ζιουπανιώτης¹⁴⁵. Φέρουν τις παρακάτω επιγραφές σε μαρμάρινες πλάκες.

Της Χώρας:

1856 κατά Μάιον

Ανηγέρθη δαπανώντος του ταμείου

Εκκλησίας. Συνδρομή τε πολυτίμω της

ενταύθα Πολιτείας.

Της Γεράνειας:

1862 κατά Μάιον

Ανηγέρθη κοινή ψήφω της ενταύθα συνοικίας δαπανώντος ολοκλήρου του ταμείου Γερανείας.

Της σχολής η Εφορεία επεστάτησεν εις τ' άλλα, ο Νεράντζης εξαιρέτως ο του Ιωάννου Λάνα.

Και τα δυο κωδωνοστάσια ανηγέρθησαν, όταν αρχιερεύς Σισανίου ήταν ο καλός Μελέτιος.

¹⁴⁴ Στο περιστατικό αναφέρεται ο Ιωάννης Α. Σκούρτης με το άρθρο του: «Θ. Μανούσης και Γ. Γεώργιοβιτς: Πνευματική πρόοδος και αντίδραση στη Σιάτιστα (β' μισό 19^{ου} αι.)», δημοσιευμένο στα ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ, τομ. 25, 1985-86, σελ. 369-372, και επιβεβαιώνει πληροφορία που μας έδωσε στα Ιστορικά Σημειώματά του 40 χρόνια πριν ο Φ.Ζ.

¹⁴⁵ Ζουπανιώτης, πιθανό να μην είναι επώνυμο, αλλά επίθετο που δείχνει την καταγωγή από το Ζουπάνι (Πεντάλοφο), όπως μας πληροφορεί ο Ι. Αποστόλου στην Ιστορία Σιατίστης, σελ. 124.

05.00. Τα οικοδομήματα της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης¹⁴⁶:**05.01. Τα Δημοτικά Σχολεία Χώρας**

Επειδή η Δημοτική Εκπαίδευση ως τα 1870 <ή 1875, σελ. χερ. Φ.Ζ. 289> ήταν μεικτή, η Κοινότητα είχεν ανάγκη από ένα σχολικό κτίριο στη Χώρα και από ένα άλλο στη Γεράνεια. Το δημοτικό σχολείο της Χώρας ήταν εκεί που σήμερα είναι κτισμένα τα σπίτια του Ιωάννου Σπύρου και του Λεωνίδα Ι. Γκίμπα. Αυτό το σχολείο διατηρήθηκε έως τα 1863, οπότε ανεγέρθηκε στο μεσημβρινό (νότιο) χώρο της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου νέο δημοτικό σχολείο, που μπορούσε να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, που τότε ήταν σε εφαρμογή. Η απάνω από την εξώθυρα επιγραφή¹⁴⁷ μαρτυρεί το έτος και τα μέσα της ανέγερσης.

*«Ανηγέρθη δαπανώντος του κοινού σχολής ταμείου
και εκ του πωληθέντος τόπου, δώρον Μάρκου Γεωργίου
κ' εκ της πριν σχολής μας ύλη ικανή διετηρήθη.
Κ' εκ του ιερού ναού μας γήπεδον παρεχωρήθη.
Συνεισέφερον και άλλοι, έστω μνήμη αιωνία
Μάρκου Ζήση δε προπάντων επί τη πρωτοβουλία».
1863 κατά Μάιον.*

(274) Αποτελούνταν το σχολείο αυτό από μια μικρή αίθουσα, αριστερά από το αντρέ, στην οποία στεγάζονταν τα μικρά που πρώτη φορά εγγράφονταν στο σχολείο. Χωρίζονταν από τη μεγάλη αίθουσα με ένα μικρό διάδρομο, στον οποίον τοποθετούνταν το καδί με πόσιμο νερό για τους μαθητάς, που το καταργήσαμε στα 1885 ως βλαβερό πράγμα στην υγεία των παιδιών. Ο διάδρομος έφερνε θυρίδα που οδηγούσε στα αποχωρητήρια, κλίμακα που κλείονταν με καταπακτή και έφερνε σε μια αίθουσα επάνω, που είχε τρία δωμάτια, στα οποία χωρίστηκε η αίθουσα, όταν είχε καταργηθεί η αλληλοδιδασκτική μέθοδος και μπήκε το νέο σύστημα διδασκαλίας, της διαίρεσης σε τάξεις. Ο διάδρομος χωρίζονταν με τοίχο από την κυρίως σχολή και κλείονταν με θύρα. Η μεγάλη αίθουσα είχε δυο διαδρόμους, ένα δεξιά και ένα αριστερά, στους τοίχους των διαδρόμων ήταν ανηρτημένοι μαυροπίνακες και πινακέοι (πίνακες) της ανάγνωσης και της αριθμητικής, με τους οποίους οι πρωτόσχολοι δίδασκαν στους μαθητές, οι οποίοι σχημάτιζαν ημικύκλια, την ανάγνωση και <την> αριθμητική.

¹⁴⁶ Το θέμα των οικοδομημάτων των εκπαιδευτηρίων της πόλης απασχολεί το συγγραφέα και στο 4^ο Μέρος. Για την αλληλοδιδασκτική μέθοδο βλέπε **Παράρτημα, § 11. Η εκπαίδευση στη Σιάτιστα το 18^ο, 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπως προκύπτει από τα κείμενα του Φ.Ζυγούρη. (Βαθμίδες, διδακτήρια, μέθοδοι διδασκαλίας-αλληλοδιδασκτική, διοίκηση σχολείων).**

¹⁴⁷ Η μαρμάρινη πλάκα με την επιγραφή αυτή υπάρχει σήμερα στο 1^ο Δημ. Σχολείο.

Οι διάδρομοι χωρίζονταν με στύλους από την αίθουσα στην οποία ήταν τα θρανία.

Τα θρανία τα πρώτα χρόνια είχαν στρωμένη απάνω <μέσα σε τετράγωνα πλαίσια σαν κουτιά> άμμο, στην οποία δίδασκαν τη γραφή, με την υπόδειξη των τηλεγράφων πινακίδων, τετραγώνων υψουμένων στο άκρο του θρανίου. Επάνω στο άκρο μιας ράβδου ήταν βαλμένη η πινακίδα, που έφερνε το γράμμα που έπρεπε να γράψουν τα παιδιά στην άμμο, μετά την εκφώνηση του πρωτοσχόλου <π.χ.> «γράψατε το α». Άμα γράφονταν το γράμμα, ο πρωτόσχολος το επιθεωρούσε και το έσβηνε με το χέρι.

Απέναντι από τα θρανία ήταν η (275) δασκαλοκαθέδρα, εξέδρα στενή, στην οποία ανέβαινε κανένας με δυο ή τρεις βαθμίδες και από τα δυο μέρη. Η δασκαλοκαθέδρα γίνονταν από ένα σανίδωμα αρκετά πλατύ και εκτείνονταν από το ένα έως το άλλο άκρο <του τοίχου> της και σ' αυτό γονάτιζαν οι μαθητές που τιμωρούνταν. Υπήρχε στο μέσο τράπεζα, στην οποία έβαζαν τους καταλόγους και τα άλλα χρειώδη του σχολείου, και στον τοίχο κρέμονταν οι πινακίδες μομφής και επαίνου και έφερναν γραμμένες τις λέξεις: αμελής, ψεύστης, κλέπτης, κακοήθης, ακάθατος και τις αρετές επιμελής, καθαρός κ.λπ., που κρέμονταν από το λαιμό των τιμωρουμένων ή επαινουμένων. Τούτων των τελευταίων οι πινακίδες ανταλλάσσονταν με εύσημα.

Η μεγάλη αίθουσα χωρίζονταν από μία μικρή αίθουσα στο ανατολικό μέρος, στην οποία έμπαιναν από δυο θύρες και όπου διδάσκονταν από το δάσκαλο οι δυο ανώτερες τάξεις. Άμα καταργήθηκε η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, η μεγάλη αίθουσα χωρίστηκε σε παραδόσεις¹⁴⁸, αλλά οι στύλοι εμπόδισαν την καλή διαρρύθμιση και για τούτο η φροντίδα των πολιτών και διδασκάλων εστράφη στην ανέγερση νέου σχολείου, που να εκπληρώνει τις απαιτήσεις του νέου διδακτικού συστήματος, και ανηγέρθη το νέο δημοτικό σχολείο στη θέση του σπιτιού Ιωάννου Κούια και του χωραφιού του Γεωργίου Νικολαΐδου (Κασνάρι), ιατρού. Το νέο σχολείο έγινε με τις ενέργειες της Αδελφότητας «Προφήτης Ηλίας», που το Διοικητικό Συμβούλιο είναι άξιο πολλών επαίνων και της ευγνωμοσύνης της νέας γενεάς για τον άοκνο ζήλο που έδειξε για να υπερπηδήσει όλα τα παρουσιασθέντα εμπόδια (276). Φρόντισε να φιλοτεχνηθεί δωρεάν το σχέδιο από τον <Αναστάσιο> Χέλμη με τη φροντίδα του Δ. Βικέλα, Προέδρου της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας στις Αθήνας. Επίσης, αυτό φρόντισε να ισοπεδωθεί το μέρος και <να> γίνει κατάλληλο για την οικοδομή και να εξευρεθούν οι απαιτούμενοι πόροι, αφού δεν ώκνησε να στείλει πληρεξουσίους του τον Αργύριον Παπίαν και Φίλιππον Ζυγούρη να συλλέξουν εράνους στη Σερβία και Ρουμανία από τους εκεί πατριώτες¹⁴⁹. Πολλά έχει συναντήσει εμπόδια

¹⁴⁸ Παραδόσεις, αίθουσες διδασκαλίας στη συνδιδασκτική μέθοδο.

¹⁴⁹ «...καθ' όσον έχω συνοδίτας δύο επιλέκτους Σιατιστείς και λίαν αγαπητούς φίλους τον κ. Παπίαν και τον κ. Ζυγούρη... ούτοι μεταβαίνουν εις την αλλοδαπήν, Σερβίαν, Ρουμανίαν και Αυστρίαν, λαβόντες εντολήν παρά του εν Σιατίστη Φίλεκ. Σωματείου «Προφήτης Ηλίας» ίνα επικαλεσθώσι την αρωγήν των ευπορούντων Σιατιστέων...». (Χατζηκυριάκος

και στην εφαρμογή του σχεδίου, πρώτα πρώτα από τον αρχιερέα Σεραφεΐμ Σκαρούλην, που δεν άφηνε να εξέλθει λιγάκι στο δρόμο, επειδή κλείονταν η θέα της θύρας της εκκλησίας και δεν φαίνονταν από τον εξώστη της Μητρόπολης. Έπειτα από μέρος της Κ. Δ., που δεν θέλησε να παραχωρήσει ολίγο μέρος με ανταλλαγή άλλου μέρους, που δε θα κλείονταν τα παράθυρα του σπιτιού της και το σχέδιο θα εφαρμόζονταν τελειότερα. Πλην, ενόμιζε ότι με την άρνησή της θα ματαιώνονταν η ανέγερση και για τούτο επέμεινε. Αξιέπαινοι είναι, επίσης, και οι τότε μαθηταί και διδάσκαλοι, διότι κατόρθωσαν με την προσωπική τους εργασία να κάμουν το χώρο που είναι μπροστά στο σχολείο από ένα χάος βαθύ και άμορφο σε κήπον εύμορφο και περικαλλή. Το παλαιό σχολείο χρησιμοποιήθηκε για νηπιαγωγείο και παρθενγωγείο και, όταν στα 1912 περατώθηκε και το επάνω πάτωμα του νέου σχολείου, μετεφέρθηκεν εκεί το παρθενγωγείο, το δε νηπιαγωγείο καταργήθηκε και το παλαιό σχολείο τροποποιήθηκε σε αίθουσα χορού και αποθήκη καπνών. Πλην (277) σήμερα δεν υπάρχει. Ορθούνται μονάχα οι ολόγυρα τοίχοι, μάρτυρες άφωνοι και αυτοί της βαρβαρότητας και του βανδαλισμού των Γερμανοϊταλών, που το έχουν κατεδαφίσει, για να καύσουν την ξυλεία, ενώ είχαν στη διάθεσή τους τόσα ετοιμόρροπα σπίτια για ξυλεία.

05.02. Το Παρθενγωγείο

Τια παρθενγωγείο και νηπιαγωγείο χρησιμοποιούνταν από τα 1868 διάφορες ιδιωτικές οικίες και, όταν έγινε η δωρεά του σπιτιού της Τσιαγκάλινας, στεγάστηκαν εκεί και τα δυο, αλλά για λίγα μονάχα χρόνια, διότι ήταν σε κακή κατάσταση και υπήρχε φόβος μήπως προξενήσει κακό ανεπανόρθωτο· και για τούτο ο γείτονας Ναούμ Βόγκουλιος έλαβε την ευγενή φροντίδα να ανεγείρει με έξοδά του νέο παρθενγωγείο με τα υλικά από την οικία της Τσιαγκάλινας. Επειδή όμως το νέο <κτίριο> ύστερα από μερικά χρόνια θεωρήθηκεν ακατάλληλο, πωλήθηκε και το παρθενγωγείο και νηπιαγωγείο μεταφέρθηκαν στην παλαιά Δημοτική Σχολή¹⁵⁰, που τότε λέγονταν Αστική Σχολή, γιατί ήταν εύκαι-

Γεώργιος, **Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονία μετά τοπογραφικών, ιστορικών και αρχαιολογικών σημειώσεων**, σελ. 68).

Πράξη 7/ 24 Ιουλίου 1904: «...εύρε ως λίαν προς τον σκοπόν της Αδελφότητος συντελεστικόν, ίνα ο ταμίας αυτής κύριος Αργύριος Παπίας μετά του κ. Φιλίππου Ζυγούρη, διευθυντού της Αστ. Σχολής και μέλους της Αδελφότητος, μεταβώσιν εις το εξωτερικόν προς εγγραφήν ευεργετών και δωρητών και μελών της Αδελφότητος δαπάναις αυτής, εδόθη δε αυτοίς απόλυτος εμπιστοσύνη και πληρεξουσιότης προς ενέργειαν παντός ό,τι ήθελον εγκρίνει αρμόδιον προς επιτυχίαν του σκοπού της αποστολής αυτών.» (Ανακοίνωση του Αναστασίου Χ. Μέγα με τίτλο: «**Ο κανονισμός της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ και τα πρακτικά των πρώτων συνεδριάσεων της διευθύνουσας επιτροπής (1902-1905)**» στο περιοδικό **ΣΙΑΤΙΣΤΙΝΑ**, τεύχος 8, σελ. 28).

¹⁵⁰ **Δημοτική σχολή**, Εννοεί το παλιό Δημοτικό Σχολείο, στο χώρο όπου, αργότερα, κτίστηκε το οίκημα της Αποστολικής Διακονίας.

ρη (πρόσφορη), καθόσον αυτή είχε μεταφερθεί στο γυμνάσιο, το οποίο είχε περιττές¹⁵¹ αίθουσες· και τούτο διότι, ένεκα της πτώχευσης της Ελλάδος, ελαττώθηκαν οι τόκοι και δεν ήτο δυνατόν να συντηρηθεί τέλειο (πλήρες) γυμνάσιον και περιορίστηκε σε ημιγυμνάσιο. Έτσι έχουν (είχαν) εξοικονομηθεί τα πράγματα, έως ότου αναγέρθηκε το νέο δημοτικό σχολείο, στο οποίο στεγάσθηκε και το παρθενγωγείο και εξακολουθεί να μένει εκεί και τώρα, οπότε δεν παρουσιάζεται η ανάγκη ιδιαιτέρου σχολείου, επειδή έχει εισαχθεί το σύστημα της μεικτότητας των δύο φύλων, αν και δεν φαίνονται ικανοποιητικά (278) τα αποτελέσματα, αλλά, χάριν του σκοπού της εξοικείωσης των δύο φύλων και μερικών άλλων προτερημάτων, παραβλέπονται τα μειονεκτήματα του συστήματος αυτού.

05.03. Το νέο Δημοτικό Σχολείο

Η θεμελίωση του νέου δημοτικού σχολείου έγινε στις 15 Ιουνίου 1908 και <η> ανέγερσή του είχε συντελεστεί έως τα 1914. Έγινε διώροφο με εμβαδόν 550 τετραγωνικά μέτρα. Τα έξοδα της ανέγερσης κατέβαλεν η Αδελφότητα της Χώρας «Προφήτης Ηλίας» και όλοι οι κάτοικοι της Χώρας, οι οποίοι με προθυμία προσέφεραν τον οβολό τους στο Διοικητικό Συμβούλιο, για να ιδούν για τα παιδιά τους ένα σχολείο που να εκπληρώνει τους όρους της υγιεινής. Μεταξύ των συνδραμόντων στην ανέγερση του νέου σχολείου τα πρωτεία έχει ο γηραιός και σεβαστός Δημήτριος Τσιρλιγκάνης, με τη γενναία δωρεά των 100 λιρών οθωμανικών. Η όλη δαπάνη πέρασε τις 1000 οθωμανικές λίρες. Έχει δυο πατώματα. Το κάτω πάτωμα έχει έξι μεγάλες παραδόσεις και δυο μικρές αίθουσες, από τις οποίες η μια χρησίμευεν ως διευθυντήριο και η άλλη ως αποθήκη, που περιέχει συλλογή εποπτικών μέσων διδασκαλίας και διδακτικών οργάνων, δωρεά των συμπολιτών μας Αλεξάνδρας και Μιχαήλ Κουκουλίδη, συλλογή εικόνων Φυσικής Ιστορίας, δωρεά της Αδελφότητας «Προφήτης Ηλίας», συλλογή εικόνων Ιστορίας, δωρεά του Δημητρίου Μουσταφά, εμπόρου στη Λειψία, και του Περπέσα, επίσης εκεί εμπόρου, και τη σχολική Βιβλιοθήκη. Στο απάνω πάτωμα υπάρχουν 4 μεγάλες (279) αίθουσες για παραδόσεις και η μεγάλη και ευρύχωρη αίθουσα για τις τελετές. Σ' αυτή υπάρχει κινηματογράφος, δωρεά του συμπολίτου Θεοδώρου Μουσταφά, εμπόρου στη Λειψία <σελ. χειρ. Φ.Ζ. 605>, και μια εξέδρα με σκηνή για τις εξετάσεις και τις σχολικές παραστάσεις.

¹⁵¹ Περιττές, η λέξη εδώ χρησιμοποιείται με την έννοια ότι οι αίθουσες είναι περισσές, περισεύουν, και δεν χρησιμοποιούνται.

05.04. Διδακτήρια Γερανείας (Ιστορία Αποστόλου, σελ. 56)

«Το πρώτον διδακτήριον του σχολείου Γερανείας εκτίσθη τω 1830, ανεκαίνισθη δε τω 1850, επιτροπεύοντος του Ν. Δάνα, ως φαίνεται εκ των ακολούθων στίχων:

«Άπαντες οι Γερανειώται ενθαρρύνουσι τον επίτροπον λέγοντες:
Ο Νεράντζης Δάνας ήταν επιστάτης της σχολής μας
και κωδωνοστασίου αύθις ο εκτελεστής μας,
Ω επίτροπε Νεράντζη, τρέξε τον καλόν αγώνα
δια να απαθανάτισης τ' όνομά σου στον αιώνα.
24 Αυγούστου 1850»

Επειδή όμως και τούτο κατήντησε ετοιμόρροπον, ανηγέρθη το 1920 το νυν διδακτήριον του δημοτικού σχολείου, κατέχον τον χώρο του παλαιού τοιούτου τη (με τη) συνδρομή των ενταύθα και εν Αμερική και Θεσσαλονίκη Σιατιστέων. Είναι μονώροφον περιέχον 8 παραδόσεις μετ' ευρείας αιθούσης τελετών. Εδαπανήθησαν δια την ανέγερσίν του 150 χιλιάδες δραχμαί εξ ών 50 χιλιάδες προσέφερεν ο τότε ρέκτης (δραστήριος) Γενικός Διοικητής Κοζάνης Ι. Ηλιάκης εκ του Κυβερνητικού ταμείου. Μία πολύτιμος συλλογή εις εποπτικά μέσα διδασκαλίας και διδακτικά όργανα, δωρεά των συμπολιτών (280) μας Αλεξάνδρας και Μιχαήλ Κουκουλίδου κοσμεί το σχολείον τούτο, συμπληρωθείσα κατόπιν δι' ετέρας δωρεάς του εν Λειψία διαμένοντος Σιατιστέως Κ. Περπέσα. Εν αυτώ (σ' αυτό) επίσης υπάρχει σχολικός κινηματογράφος και βιβλιοθήκη εκ 200 περίπου τόμων, φέρουσα την επιγραφήν:

«Δώρον της αρχοντίσσης Αικατερίνης Τσετίρη¹⁵² <Τζετήρη>» δια Κ. Ζουπάν εν Βιέννη τη 12 Μαΐου 1840.»¹⁵³

06.00. Ελληνική Σχολή

Τια πρώτο διδακτήριο Ελληνικής Σχολής στους πρώτους χρόνους μπροστά από τα 1700 χρησίμευεν ένα κελί του ναού του Αγίου Δημητρίου. Απάνω από τη θύρα του κελιού αυτού ήτο αναγεγραμμένο το ρητό του Πλάτωνος «Μηδείς αγεωμέτρητος εισίτω». Σ' αυτό το κελί, κατά την παράδοση, λειτουργούσεν η Ελληνική Σχολή, έως ότου, <το> 1820, η Βαρβάρα δώρησε την πατρική οικία της, που, [αφού είχε διαρρυθμιστεί καταλλήλως], στέγασε την Ελληνική Σχολή έως την ανέγερση του γυμνασίου.

Η Ελληνική Σχολή απαρτιζονταν από δυο ορόφους. Το κάτω πάτωμα είχε 5 δωμάτια. Στο ένα δωμάτιο ήτο τοποθετημένη (στεγαζόταν) η βιβλιοθήκη, η οποία είχε στην αρχή ολίγους τόμους, που χρεωστούνταν στη δωρεά του Αυ-

¹⁵² Στο χειρόγραφο κείμενο του Φ.Ζ.: Τσετίρης, Τσετήρη και Τζετήρη.

¹⁵³ Η χρονολογία αφιέρωσης είναι το 1850. Λεπτομέρειες για το θέμα αυτό βλέπε στο Στ' Μέρος σελ. χειρ. 521.

ξεντιάδου από τόμους 217, του Ναούμ Δημητρίου και άλλων. Κατόπιν πλουτίστηκε με τη δωρεά της βιβλιοθήκης του Θ. Μανούση, καθηγητού (281) του Εθνικού Πανεπιστημίου, του Αθανασίου Αργυριάδου, των αδελφών Χατζηιώννου, του Δημητρίου Μπόμπουρα και του Ρουσοπούλου.

Ο δεύτερος όροφος, στον οποίο ανέβαινε κανένας με κλίμακες εξωτερικές δεξιά και αριστερά, αποτελούνταν από μια μεγάλη αίθουσα, στην οποία γίνονταν οι τελετές και οι ενιαύσιες εξετάσεις. Αυτό το κτίριο χρησίμευσε για διδακτήριο της μέσης εκπαίδευσης έως τα 1888, οπότε έγινε το Τραμπάντζειο Γυμνάσιο, που περιγράφεται στη βιογραφία του ευεργέτου της Σιάτιστας Ιωάννου Τραμπαντζή, στην οποία παραπέμπεται ο αναγνώστης.

Το Γυμνάσιο υπέστη διακυμάνσεις. Ακολούθησε την τύχη των οικονομικών της Ελλάδας. Ότε η Ελλάδα πτώχευσε, το Γυμνάσιο έπαυσε να λειτουργεί ως τέλειο (πλήρες) γυμνάσιο και λειτουργούσεν ως ημιγυμνάσιο. Έπειτα προσεκλήθη ο Ιωάννης Παπίας, γυμνασιάρχης, ο οποίος ίδρυσε το συστήτιο οικοτροφείο, με το οποίο κατορθώθηκε η εξοικονόμηση πόρων για την ανασύσταση και λειτουργία τελείου (πλήρους) γυμνασίου, που το βρήκε τέλειο (πλήρες) η απελευθέρωσή μας και ανέλαβεν η ελληνική Κυβέρνηση τη συντήρησή του. Έκτοτε εξακολουθεί να λειτουργεί ως τέλειο (πλήρες) γυμνάσιο. Όταν λειτουργούσε το οικοτροφείο, οι κοιτώνες ήσαν στο επάνω πάτωμα, η τραπεζαρία και οι νιπτήρες ήταν στο υπόγειο, στα παραπήγματα ήταν τα μαγειρεία και τα δωμάτια της υπηρεσίας. Ο Ιωάννης Παπίας δείχτηκε αντάξιος των προσδοκιών εκείνων που τον κάλεσαν και του οφείλεται ευγνωμοσύνη της Κοινότητας, γιατί στην απελευθέρωσή μας (282) βρέθηκε το Γυμνάσιο να λειτουργεί τέλειο (πλήρες) και δεν ήταν εύκολη η κατάργησή του, αν και πολλές φορές αποπειράθηκε την κατάργησή του το Υπουργείο της Παιδείας, η ύπαρξη <όμως> διαθήκης το έσωσε.

07.00. Το Γυμνάσιο

Για το διδακτήριο της Μέσης Εκπαίδευσης, το Γυμνάσιο, βλέπε βιογραφία του ευεργέτη Ιωάννου Τραμπαντζή, <σελ. χειρ. Φ.Ζ. 542>.

08.00. Παρθεναγωγείο Γεράνειας

Το παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο Γεράνειας από τα 1868 και έπειτα στεγάζονταν στην οικία του ιερομονάχου Ιωνά, έως ότου οι αδελφοί Τσιστόπουλοι¹⁵⁴ ανήγειραν ιδιαίτερο κτίριο, στο οποίο στεγάζονταν το παρθεναγωγείο και νηπιαγωγείο, έως την εποχή της εισαγωγής του συστήματος της μεικτότητας των δυο φύλων. Η δαπάνη για την ανέγερση πέρασε τις 300 λίρες οθωμανι-

¹⁵⁴ Για τη δωρεά των αδερφών Τσιστοπούλου βλέπε υποσημείωση 28 του Δ' Μέρους του παρόντος έργου.

